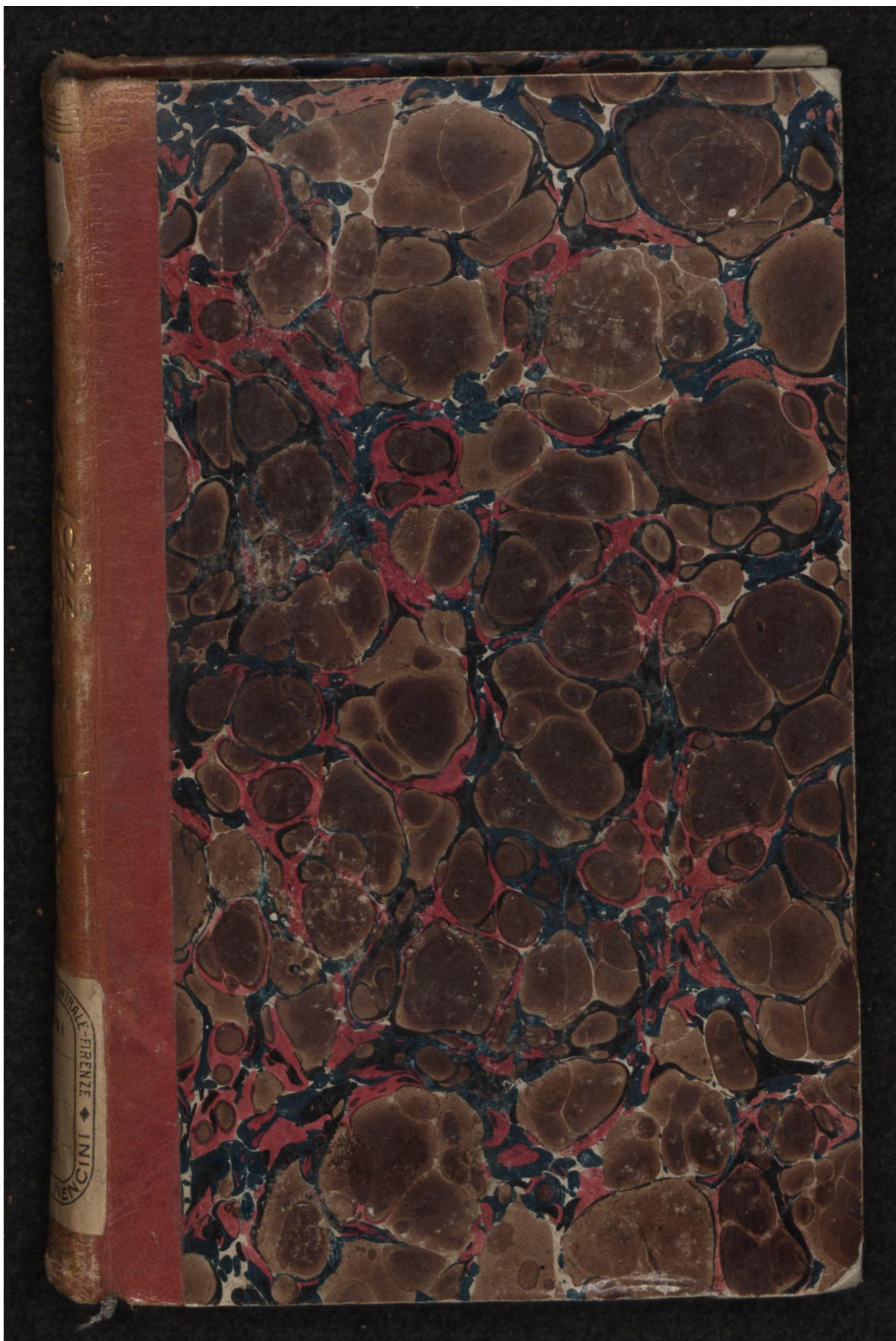
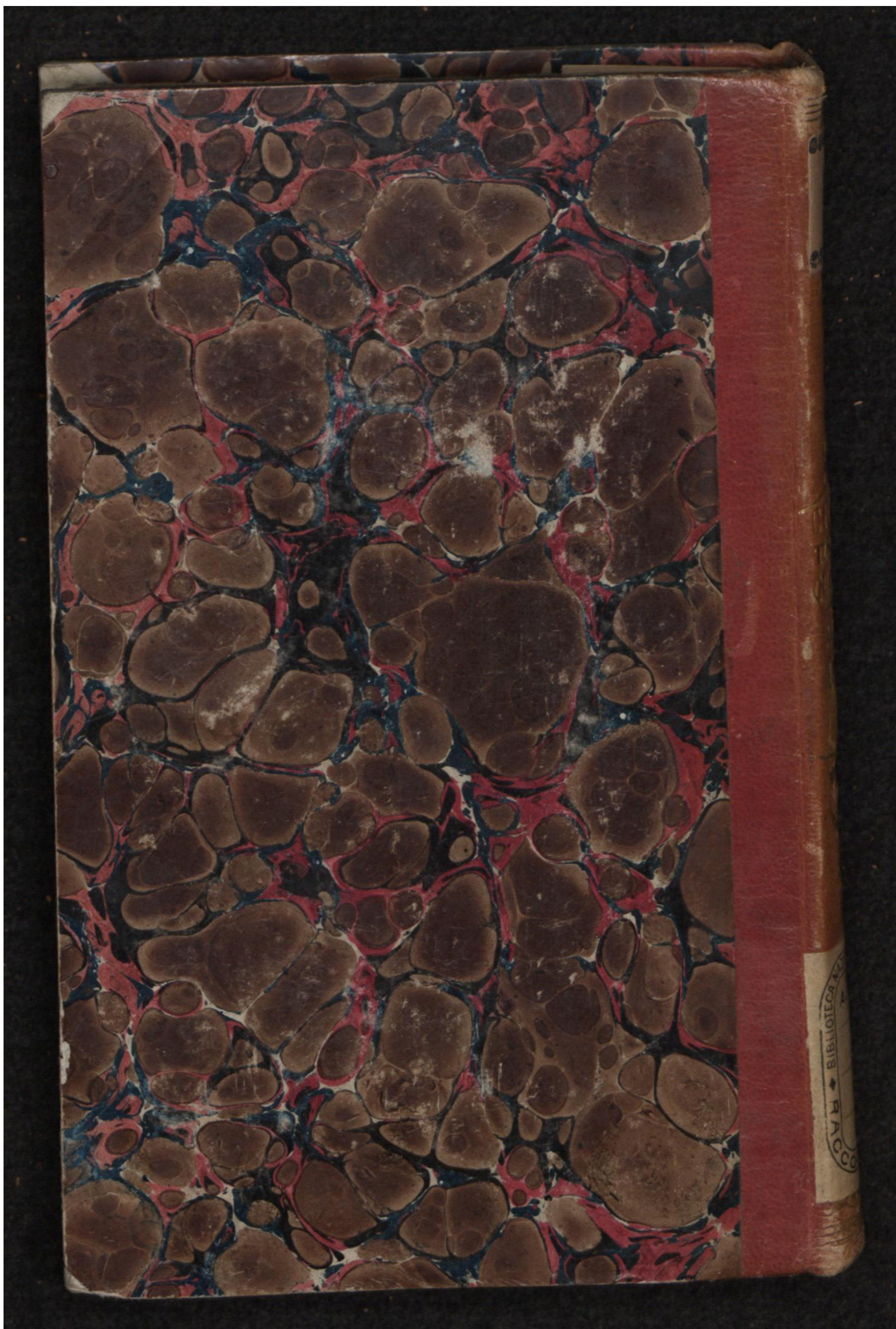
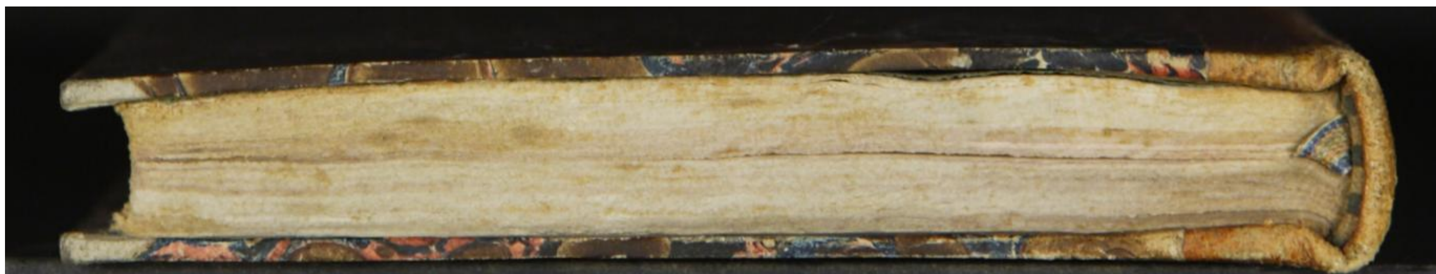
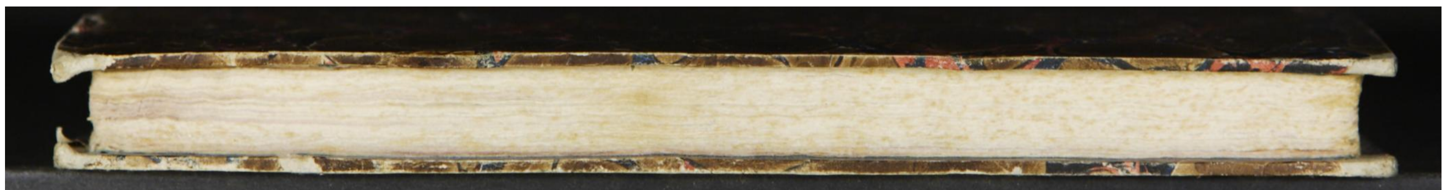

CICERO
TUSCULAN
QUÆSTIONES
ALDUS
1546.
BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE FIRENZE
RACCOLTA NENCINI
ALDINI
I
4
7

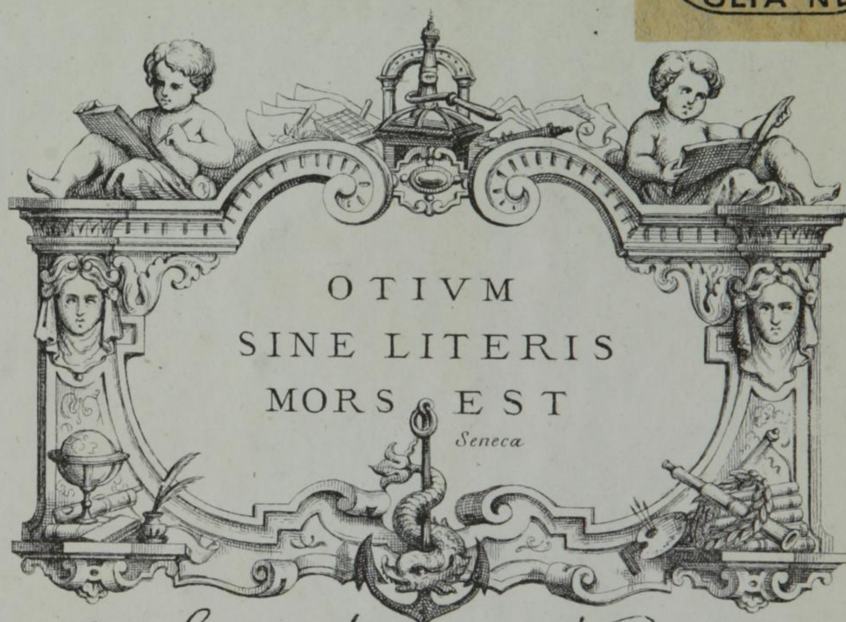

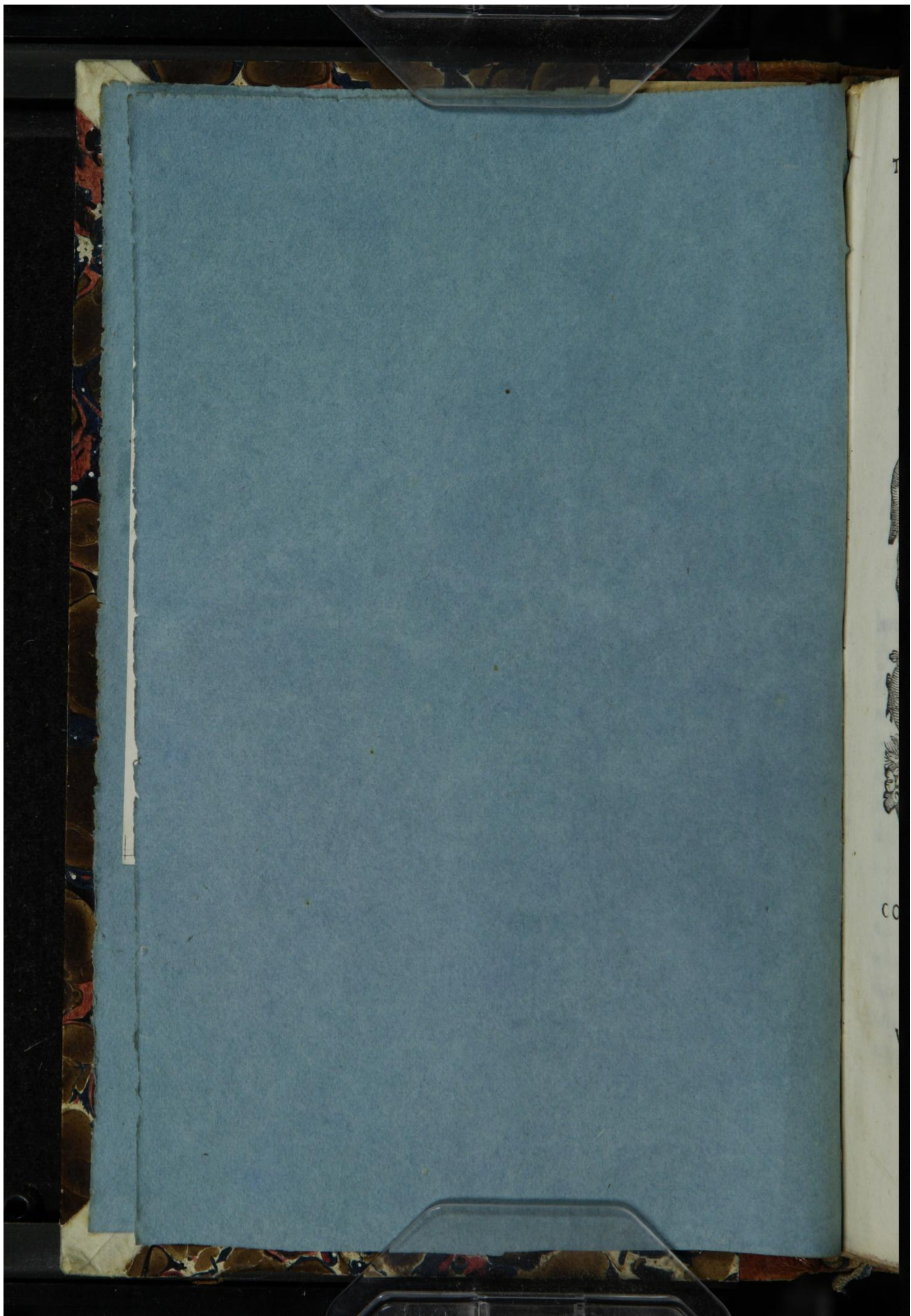

Ex Libris Joannis Nencini
1874

TVSCVLANARVM QVAESTIONVM CICERONIS AD M. BRVTVM LIBRI V.

Cum scholijs Pauli Manutij.

CORRIGENTE PAVLO MANVTIO ALDI FILIO.

VENETIIS, M. D. XLVI.

M. TVLLII CICERONIS TVSCVLANARVM QVAESTIONVM AD M. BRVTVM LIBER PRIMVS DE CONTEMNENDA MORTE.

C Vm defensionũ laboribus, senatorijsq; muneribus aut omnino, aut magna ex parte essem aliquando liberatus, retuli me Brute, te hortante maxime, ad ea studia, quæ retẽta animo, remissa tẽporibus, lõgo interuallo intermissa reuocaui. & cũ omniũ artium, quæ ad rectam uiuendi uiam pertinerent, ratio & disciplina studio sapientiæ, quæ philosophia dicitur, cõtineretur: hoc mihi latinis literis illustrandum putaui: nõ quia philosophia græcis & literis, & doctoribus percipi non posset: sed meũ iudicium semper fuit, omnia nostros aut inuenisse per se sapientius, quàm Græcos; aut accepta ab illis, fecisse meliora, quæ quidem digna statuissent, in quibus elaborarẽt. nã mores, & instituta uitæ, resq; domesticas, ac familiares nos profecto & melius tuemur, & lautius. rem uero publicã nostri maiores certe melioribus temperauerũt & institutis, & legibus. quid loquar de re militari? in qua cũ uirtute nostri multũ ualuerunt, tum plus etiam disciplina. iam illa, quæ natura, non literis assecuti sunt, neque cum Græ-

cis, neque ulla cum gente sunt conferenda . quæ enim tanta grauitas, quæ tanta constantia, magnitudo animi, probitas, fides , quæ tam excellens in omni genere uirtus in ullis fuit, ut sit cum maioribus nostris comparanda ? doctrina Græcia nos, & omni literarum genere superabat . in quo erat facile uincere non repugnantes. nam cum apud Græcos antiquissimum è doctis sit genus poetarum , si quidem Homerus fuit , & Hesiodus ante Romam conditam, Archilochus regnãte Romulo : serius poeticam nos accepimus : annis enim ferè CCCCCCX post Romam conditã Liuius fabulã dedit, C. Claudio Cæci filio, M. Tuditano Consulibus, anno ante natũ Ennium : qui fuit maior natu, quàm Plautus, & Neuius. sero igitur à nostris poetæ uel cogniti, uel recepti . quanquam est in Originibus, solitos esse in epulis canere conuiuas ad tibicinem de clarorũ hominum uirtutibus. honorem tamen huic generi non fuisse , declarat oratio Catonis, in qua obiecit ut probrum Marco Nobiliori , quòd is in prouinciam poetas duxisset : duxerat autem Consul ille in Aetoliam , ut scimus, Ennium. quo minus ergo honoris erat poetis, eo minora studia fuerunt. nec tamen si qui magnis ingenijs in eo genere extiterunt , non satis Græcorum gloriæ responderunt. an censemus, si Fabio nobilissimo homini laudi datum esset, quòd pingeret, nõ multos etiam apud nos futuros Polycletos, & Parrhasios fuisse ? honos alit artes ; omnesq; incenduntur ad studia gloria ; iacentq; ea semper, quæ apud quosq; improbãtur. summam eruditionem Græci sitam censebant in neruorũ, uocumq; cantibus. igitur & Epaminõdas, princeps meo

iudicio Græciæ, fidibus præclare ceciniſſe dicitur: The=
miſtoclesq; aliquot ante annis, cũ in epulis recuſaſſet ly
rã, habitus eſt indoctior. ergo in Græcia muſici florue=
runt, diſcebantq; id omnes, nec, qui neſciebat, ſatis ex=
cultus doctrina putabatur. in ſummo apud illos honore
geometria fuit: itaque nihil mathematicis illuſtrius. at
nos metiendi, ratiocinandiq; utilitate huius artis termi
nauimus modum. at contra oratorem celeriter comple
xi ſumus, nec eum primo eruditum, aptum tamen ad
dicendum, poſt autem eruditum: nam, Galbã, Afri-
canum, Lælium, doctos fuiſſe, memoriæ traditum eſt,
ſtudioſum autem eũ, qui hos ætate anteibat, Catonem,
poſt uero Lepidum, Carbonem, Gracchos, deinde ita
magnos noſtram ad ætatem, ut non multum, aut nihil
omnino Græcis cederetur. philoſophia iacuit uſque ad
hanc ætatem, nec ullum habuit lumen literarũ latina
rum: quæ illuſtranda, & excitanda nobis eſt, ut, ſi oc
cupati profuimus aliquid ciuibus noſtris, proſimus etiã,
ſi poſſumus, otioſi. in quo eo magis nobis eſt elaboran=
dum, quòd multi iam eſſe latini libri dicũtur ſcripti in
conſiderate ab optimis illis quidem uiris, ſed nõ ſatis eru
ditis. fieri autem poteſt, ut recte quis ſentiat, & id, quod
ſentit, polite eloqui non poſſit. ſed mandare quenquã
literis cogitationes ſuas, qui eas nec diſponere, nec illu=
ſtrare poſſit, nec delectatione aliqua allicere lectorem,
hominis eſt intemperanter abutentis & otio, & lite=
ris. itaque ſuos libros ipſi legunt cum ſuis, nec quiſquam
attingit, præter eos, qui eandem licentiam ſcribendi ſi=
bi permitti uolunt. quare ſi aliquid oratoriæ laudi
noſtra attulimus induſtria, multo ſtudioſius philoſo=

phiæ fontes aperiemus, è quibus etiam illa manabant. sed ut Aristoteles, uir summo ingenio, scientiæ copia, cum motus esset Isocratis rhetoris gloria, dicere etiam cœpit adolescentes docere, & prudentiam cũ eloquentia iungere: sic nobis placet nec pristinũ dicendi studiũ deponere, & in hac maiore, & uberiore arte uersari: hanc enim perfectã philosophiam semper iudicaui, quæ de maximis quæstionibus copiose posset, ornateq; dicere. in quam exercitationem ita nos studiose operam dedimus, ut iam etiam scholas Græcorũ more habere auderemus: ut nuper tuum post discessum in Tusculano, cum essent complures mecum familiares, tentaui quid in eo genere possem. ut enim antea declamitabã causas, quod nemo me diutius fecit: sic hæc mihi nunc senilis est declamatio. ponere iubebã de quo quis audire uellet: & id aut sedens, aut ambulans disputabam. itaque dierum quinque scholas, ut Græci appellant, in totidem libros contuli. fiebat autem ita, ut, cum is, qui audire uellet, dixisset quid sibi uideretur, tum ego contra dicerem: hæc est enim, ut scis, uetus, & Socratica ratio contra alterius opinionem disserendi: nam ita facillime, quod uerisimillimum esset, inueniri posse Socrates arbitrabatur. sed quo cõmodius disputationes explicentur, sic eas exponã, quasi agatur res, non quasi narretur. ergo ita nascetur exordium.

AVDITOR. Malum mihi uidetur esse mors.

MARCVS. Iis ne, qui mortui sunt; an ijs, quibus moriendum est? A. Vtrisque. M. Est igitur miserũ, quoniam malũ. A. Certe. M. Ergo & ij, quibus euenit iam, ut morerentur, & ij, quibus euenturũ

eſt, miſeri. A. Mihi ita uidetur. M. Nemo ergo non miſer. A. Prorſus nemo. M. Et quidem, ſi tibi conſtare uis, omnes, quicunque nati ſunt, eruntúe, nõ ſolũ miſeri, ſed etiam ſemper miſeri. nam ſi ſolos eos diceres miſeros, quibus moriendum eſſet: neminem tu quidem eorum, qui uiuerẽt, exciperes; moriendum eſt enim omnibus: eſſet tamen miſeriæ finis in morte. quoniam autem etiam mortui miſeri ſunt, in miſeriam naſcimur ſempiternam: neceſſe eſt enim miſeros eſſe eos, qui centum millibus annorum ante occiderunt, uel potius omnes, quicunque nati ſunt. A. Ita prorſus exiſtimo. M. Dic quæſo, num te illa terrent, triceps apud inferos Cerberus, Cocyti fremitus, tranſuectio Acherontis, mento ſummam aquam attingens ſiti enectus Tantalus? num illud, quod Siſyphus uerſat

" Saxum ſudans nitendo, neque proficit hilum?

fortaſſe etiam inexorabiles iudices Minos, et Rhadamãthus. apud quos nec te L. Craſſus defendet, nec M. Antonius, nec, quoniam apud Græcos iudices res agetur, poteris adhibere Demoſthenẽ: tibi ipſi pro te erit maxima corona cauſa dicenda. hæc fortaſſe metuis, & iccirco mortẽ cẽſes eſſe ſempiternũ malũ. A. Adeo ne me delirare cenſes, ut ita eſſe credã? M. An tu hæc non credis? A. Minime uero. M. Male hercule narras. A. Cur, quæſo? M. Quia diſertus eſſe poſſem, ſi cõtra iſta dicerẽ. A. Quis enim nõ in eiuſmodi cauſa? aut quid negocij eſt, hæc poetarũ et pictorũ portenta cõuincere? M. Atqui pleni ſunt libri philoſophorũ cõtra iſta ipſa diſſerẽtiũ. A. Inepte ſanè: quis eſt enim tã excors, quẽ iſta moueãt? M. Si ergo apud inferos miſeri nõ ſunt,

ne sunt quidem apud inferos ulli. A. Ita prorsus existimo. M. Vbi ergo sunt ij, quos miseros dicis? aut quem locum incolunt? si enim sunt, nusquã esse nõ possunt. A. Ego uero nusquam esse illos puto. M. Igitur ne esse quidem. A. Prorsus isto modo: & tamen miseros ob id ipsum quidem, quia nulli sunt. M. Iam mallem Cerberum metueres, quàm ista tam incõsiderate diceres. A. Qui tandem? M. Quem esse negas, eundem esse dicis: ubi est acumen tuum? cũ enim miserum esse dicis, tum eum, qui non sit, dicis esse. A. Nõ sum ita hebes, ut ista dicam. M. Quid dicis igitur? A. Miserum esse uerbi causa M. Crassum, qui illas fortunas morte dimiserit; miserum Cn. Pompeium, qui tanta gloria sit orbatus; omnes denique miseros, qui hac luce careant. M. Reuolueris eodem. sint enim oportet, si miseri sunt. tu autẽ modo negabas eos esse, qui mortui essent. si igitur non sunt, nihil possunt esse: ita ne miseri quidem sunt. A. Non dico fortasse etiam, quod sentio. nam istud ipsum, non esse cum fueris, miserrimum puto. M. Quid miserius, quàm omnino nunquam fuisse? ita, qui non dum nati sunt, quia non sunt, miseri iam sunt: & nos ipsi, si post mortem miseri futuri sumus, miseri fuimus, antequam nati. ego autem non commemini, antequam sum natus, me miserum. tu si meliore memoria es, uelim scire, ecquid de te recordere. A. Ita iocaris, quasi ego dicam eos esse miseros, qui nati non sunt; & non eos miseros, qui mortui sunt. M. Esse ergo eos dicis. A. Immo, quia non sunt, cum fuerint, eos miseros esse. M. Pugnantia te loqui non uides? quid enim tam pugnat, quàm non modo miserum, sed

omnino quidquam esse, qui nō sit? an tu egressus porta Capena, cum Calatini, Scipionum, Seruiliorum, Metellorum sepulcra uides, miseros putas illos? A. quoniam me uerbo premis, posthac non ita dicam, miseros esse, sed tantum miseros, ob id ipsum, quia non sunt. M. Non dicis igitur, miser est M. Crassus, sed tantum miser M. Crassus. A. Ita planè. M. Quasi nō necesse sit, quidquid isto modo pronuncies, id aut esse, aut non esse. an tu dialecticis ne imbutus quidem es? in primis enim hoc traditur. omne pronūciatum (sic enim mihi in præsentia occurrit, ut appellarem ἀξίομα: utar post alio, si inuenero melius) id ergo est pronūciatum, quod aut uerum, aut falsum esse dicitur. cum igitur dicis, miser M. Crassus: aut hoc dicis, miser est M. Crassus; ut possit iudicari, uerum id, falsum'ne sit: aut nihil dicis omnino. A. Age iam concedo non esse miseros, qui mortui sunt; quoniam extorsisti ut faterer, qui omnino non essent, eos ne miseros quidem esse posse. quid? qui uiuimus, cū moriendum sit, non ne miseri sumus? quæ enim potest in uita esse iucunditas, cum dies & noctes cogitandum sit, iam iamq; esse moriendū? M. Ecquid ergo intelligis, quantum mali ex humana conditione deieceris? A. quonam modo? M. quia, si mori etiam mortuis miserum esset, infinitum quoddam & sempiternum malum haberemus in uita. nunc uideo calcem: ad quem cum sit decursum, nihil sit præterea extimescendum. sed tu mihi uideris Epicharmi, acuti, nec insulsi hominis, ut Siculi, sententiam sequi. A. Quam? non enim noui. M. Dicam, si potero, latine: scis enim me græce loqui in latino sermone

non plus solere, quàm in græco latine. A. & recte quidem. sed quæ tãdẽ est Epicharmi ista sententia? M.
» Emori nolo: sed me esse mortuum nihili æstimo.
A. Iam agnosco græcum. sed quoniam coegisti, ut cõcederem, qui mortui essent, eos miseros nõ esse; perfice, si potes, ut ne moriendum quidem esse miserũ putem. M. iam istuc quidem nihil negocij est: sed etiam maiora molior. A. Quo modo hoc nihil negocij est? aut quæ tandẽ sunt ista maiora? M. Quoniã, si post mortem nihil est mali, ne mors quidem est malũ: cui proximum tempus est post mortem, in quo mali nihil esse concedis: ita ne moriendũ quidem esse, malum est: id est enim, perueniendum esse ad id, quod non esse malum cõfitemur. A. Vberius ista quæso: hæc enim spinosiora prius ut confitear me cogunt, quàm ut assentiar. sed quæ sunt ea, quæ dicis te maiora moliri? M. Vt doceam, si possim, non modo malum non esse, sed bonum etiam esse mortem. A. Nõ postulo id quidem, aueo tamen audire: ut enim nõ efficias quod uis, tamen, mors ut malum non sit, efficies. sed nihil te interpellabo: continentem orationem audire malo. M. Quid, si te rogauero aliquid, non ne respondebis? A. Superbi id quidem esset. sed, nisi quid necesse erit, malo ne roges. M. Geram tibi morem, & ea, quæ uis, ut potero, explicabo, nec tamen quasi Pythius Apollo, certa ut sint, & fixa quæ dixero; sed ut homunculus unus è multis probabilia coniectura sequens: ultra enim quò progrediar, quàm ut uerisimilia uideam, non habeo: certa dicent ij, qui & percipi ea posse dicunt, & se sapientes esse profitentur. A. Tu, ut ui=

detur. nos ad audiendum parati sumus. M. Mors igitur ipsa, quæ uidetur notissima res esse; quid sit, primum est uidendum. sunt enim, qui discessum animi à corpore putent esse mortem. sunt, qui nullum censeãt fieri discessum, sed unà animum & corpus occidere, animumq; cũ corpore extingui. qui discedere animum censent, alij statim dissipari, alij diu permanere, alij semper. quid sit porrò ipse animus, aut ubi, aut unde, magna dissensio est. alijs cor ipsum animus uidetur: ex quo excordes, uecordes, concordesq; dicũtur: & Nasica ille prudens bis Consul Corculum, &

" Egregie cordatus homo Catũs Aeliu' Sextus.

Empedocles animum esse censet cordi suffusum sanguinem. alijs pars quædam cerebri uisa est animi principatum tenere. alijs nec cor ipsum placet, nec cerebri quandam partem esse animum: sed alij in corde, alij in cerebro dixerunt animi esse sedem, & locũ. animum autem alij animam, ut ferè nostri declarant, nominari: nam & agere animam, & efflare dicimus, & animosos, & bene animatos, & ex animi sententia: ipse autem animus ab anima dictus est. Zenoni Stoico animus ignis uidetur. Sed hæc quidé, quæ dixi, cor, cerebrum, animam, ignem, uulgo: reliqua ferè singuli, ut multi ante ueteres. proxime autem Aristoxenus musicus, idemq; philosophus, intentionem ipsius corporis quandam; uelut in cantu & fidibus, quæ harmonia dicitur, sic ex corporis totius natura, & figura uarios motus cieri, tanquam in cantu sonos. hic ab artificio suo non recessit, & tamen dixit aliquid, quod ipsum quale esset, erat mul-

to ante & dictum, & explanatum à Platone. Xenocrates animi figuram, & quasi corpus negauit esse, uerum numerũ dixit esse, cuius uis, ut iam antea Pythagoræ uisum erat, in natura maxima esset. eius doctor Plato triplicem finxit animã: cuius principatum, idest rationem, in capite, sicut in arce, posuit: & duas partes separare uoluit, iram, & cupiditatem: quas locis disclusit; iram in pectore, cupiditatem subter præcordia locauit. Dicæarchus autem in eo sermone, quẽ Corinthi habitum tribus libris exponit doctorum hominũ disputantium, primo libro multos loquentes facit: duobus Pherecratem quendam Phthiotã senem, quem ait à Deucalione ortum, disserentem inducit, nihil esse omnino animum, & hoc esse nomen totum inane, frustráq; animalia, & animantes appellari; neque in homine inesse animum, uel animam, nec in bestia; uimq; omnem eam, qua uel agamus quid, uel sentiamus, in omnibus corporibus uiuis æquabiliter esse fusam, nec separabilem à corpore esse, quippe quæ nulla sit, nec sit quidquam nisi corpus unum, & simplex, ita figuratũ, ut temperatione naturæ uigeat, & sentiat. Aristoteles longe omnibus (Platonem semper excipio) præstans & ingenio, & diligentia, cum quatuor illa genera principiorum esset complexus, è quibus omnia orirentur; quintam quandam naturam censet esse, è qua sit mens: cogitare enim, & prouidere, & discere, & docere, & inuenire aliquid, & tam multa alia, meminisse, amare, odisse; cupere, timere; angi, lætari; hæc & similia eorum in horum quatuor generum nullo inesse putat. quintum genus adhi=

bet uacans nomine, & sic ipsum animũ ἐντελεχίαν appellat nouo nomine, quasi quandam continuatã motionem, & perennem. Nisi quæ me forte fugiunt, hæ sunt ferè omnium de animo sententiæ. Democritum enim, magnũ quidem illum uirum, sed leuibus & rotundis corpusculis efficientem animum concursu quodam fortuito, omittamus: nihil est enim apud istos, quod non atomorum turba conficiat. harum sententiarum quæ uera sit, deus aliquis uiderit: quæ uerisimillima, magna quæstio est. utrum igitur inter has sententias dijudicare malumus, an ad propositum redire? A. Cuperem equidem utrũque, si posset: sed est difficile nõ cõfundere. quare si, ut ista nõ disseramus, liberari mortis metu possumus; id agamus. sin id nõ potest, nisi hac quæstione animorũ explicata; nunc, si uidetur, hoc, illud aliàs. M. Quod malle te intelligo, id puto esse cõmodius: efficiet enim ratio, ut, quæcũque uera sit earũ sententiarũ, quas exposui, mors aut malum non sit, aut sit bonum potius: nã si cor, aut sanguis, aut cerebrum est animus, certe, quoniam est corpus, interibit cũ reliquo corpore: si anima est, fortasse dissipabitur: si ignis, extinguetur: si est Aristoxeni harmonia, dissoluetur. quid de Dicæarcho dicã, qui nihil omnino animũ dicat esse? his sententijs omnibus nihil post mortem pertinere ad quenquam potest: pariter enim cum uita sensus amittitur. non sentientis autem nihil est, ullam in partem quod intersit. reliquorũ sententiæ spem afferunt, si te forte hoc delectat, posse animos, cum è corporibus excesserint, in cœlum quasi in domicilium suũ peruenire. A. Me uero delectat: idq́; primũ ita esse,

deinde, etiam si non sit, mihi tamen persuaderi uelim. M. Quid tibi ergo opera nostra opus est? num eloquentia Platonem superare possumus? euolue diligenter eius eum librum, qui est de animo? amplius quod desideres, nihil erit. A. Feci mehercule, & quidem sæpius: sed nescio quo modo, dum lego, assentior; cum posui librum, & mecum ipse de immortalitate animorũ cœpi cogitare, assensio omnis illa elabitur. M. Quid hoc? das ne aut manere animos post mortem, aut morte ipsa interire? A. Do uero. M. Quid, si maneãt? A. Beatos esse cõcedo. M. Si intereant? A. Nõ esse miseros, quoniam ne sint quidem. iam istuc coacti à te paulo ante concessimus. M. quo modo igitur, aut cur mortem malum tibi uideri dicis, quæ aut beatos nos efficiet animis manentibus, aut nõ miseros sensu carentes? A. Expone igitur, nisi molestum est, primum animos, si potes, remanere post mortem: tum, si minus id obtinebis, (est enim arduum) docebis carere omni malo mortem: ego enim istuc ipsum uereor ne malum sit, non dico carere sensu, sed carendum esse. M. Auctoribus quidem ad istam sententiam, quam uis obtineri, uti optimis possumus: quod in omnibus causis & debet, & solet ualere plurimum: & primum quidem omni antiquitate: quæ quo propius aberat ab ortu, & diuina progenie, huic melius ea fortasse, quæ erant uera, cernebat: itaque unum illud erat insitum priscis illis, quos Cascos appellat Ennius, esse in morte sensum, neque excessu uitæ sic deleri hominẽ, ut funditus interiret: idq; cũ multis alijs rebus, tum è pontificio iure, & cerimonijs sepulcrorum intelligi licet: quas

maximis ingenijs præditi nec tanta cura coluissent, nec uiolatas tam inexpiabili religione sanxissent, nisi hæsisset in eorum mentibus, mortem non interitum esse omnia tollentem, atque delentem, sed quandã quasi migrationem, cõmutationemq́; uitæ, quæ in claris uiris, & fœminis dux in cœlum soleret esse, in cæteris humi retineretur, & permaneret tamen. ex hoc & nostrorum opinione

» Romulus in cœlo cum dijs agit æuum,

ut famæ assentiens dixit Ennius: & apud Græcos, indeq́; perlapsus ad nos, & usque ad Oceanũ Hercules, tantus, & tã præsens habetur deus. hinc Liber Semele natus. eademq́; famæ celebritate Tyndaridæ fratres: qui nõ modo adiutores in prælijs uictoriæ populi R. sed etiam nuncij fuisse perhibentur. quid? Ino Cadmi filia nõ ne Leucothea nominata à Græcis, Matuta habetur à nostris? quid? totum propè cœlum, ne plures persequar, non ne humano genere cõpletũ est? si uero scrutari uetera, & ex his ea, quæ scriptores Græciæ prodiderũt, eruere coner; ipsi illi maiorum gentium dij qui habentur, hinc à nobis profecti in cœlum reperientur. quære, quorum demonstrantur sepulcra in Græcia; reminiscere, quoniam es initiatus, quæ tradantur mysterijs: tũ denique, quàm hoc late pateat, intelliges. sed qui non dum ea, quæ multis post annis tractari cœpissent, physica didicissent, tantum sibi persuaserant, quantum natura admonente cognouerant, rationes & causas rerũ non tenebant, uisis quibusdam sæpe mouebantur, hisq́; maxime nocturnis, ut uiderentur ij, qui uita excesserant, uiuere. ut porrò firmissimum hoc afferri ui=

detur, cur deos esse credamus, quòd nulla gens tam fera, nemo omnium tam sit immanis, cuius mentem non imbuerit deorum opinio. multi de dijs praua sentiunt: id enim uitioso more effici solet: omnes tamẽ esse uim, & naturam diuinam arbitrãtur. nec uero id collocutio hominum, aut consensus efficit: nõ institutis opinio est confirmata, non legibus. omni autem in re consensio omnium gentium, lex naturæ putanda est. quis est igitur, qui suorũ mortem primũ non eo lugeat, quòd eos orbatos uitæ commodis arbitretur? tolle hanc opinionem: luctum sustuleris: nemo enim mœret suo incõmodo. dolent fortasse, & anguntur: sed illa lugubris lamentatio, fletusq; mœrens ex eo est, quòd eum, quem dileximus, uitæ commodis priuatum arbitramur, idq; sentire. atque hæc ita sentimus natura duce, nulla ratione, nullaq; doctrina. maximum uero argumentum est, naturam ipsam de immortalitate animorum tacitam iudicare, quòd omnibus curæ sunt, & maximæ quidem, quæ post mortem futura sint. serit arbores, quæ alteri seculo prosint, ut ait Statius in Synephebis; quid spectans, nisi etiam postera secula ad se pertinere? ergo arbores seret diligens agricola, quarum aspiciet baccam ipse nunquam: uir magnus leges, instituta, Remp. conseret. quid procreatio liberorum, quid propagatio nominis, quid adoptiones filiorum, quid testamentorum diligentia, quid ipsa sepulcrorum monumenta, quid elogia significant, nisi nos futura etiam cogitare? quid illud? num dubitas, quin specimen naturæ capi deceat ex optima quaque natura? quæ est igitur melior in hominum genere natura, quàm eorum,

qui ſe natos ad homines iuuandos, tutandos, conſeruandos arbitrantur? abijt ad deos Hercules. nunquã abijſſet, niſi, cum inter homines eſſet, eam ſibi uiam muniuiſſet. uetera iam iſta, & religione omnium conſecrata. quid in hac Rep. tot, tantoſq; uiros ob Remp. interfectos cogitaſſe arbitramur? iiſdem ne ut finibus nomen ſuum, quibus uita, terminaretur? nemo unquam ſine magna ſpe immortalitatis ſe pro patria offerret ad mortem. licuit eſſe otioſo Themiſtocli, licuit Epaminondæ, licuit, ne & uetera, & externa quæram, mihi: ſed neſcio quo modo inhæret in mentibus quaſi ſeculorum quoddam augurium futurorum: idq; in maximis ingenijs, altiſſimiſq; animis & exiſtit maxime, & apparet facillime. quo quidem dempto, quis tam eſſet amens, qui ſemper in laboribus, & periculis uiueret? loquor de principibus. quid poetæ? non ne poſt mortem nobilitari uolunt? unde ergo illud?

" Aſpicite ò ciues ſenis Ennij imaginis formam.
"   Hic ueſtrum panxit maxima facta patrum.

mercedem gloriæ flagitat ab ijs, quorum patres affecerat gloria. idemq;,

" Nemo me lacrymis decoret, nec funera fletu
"   Faxit: cur? uolito uiuus per ora uirum.

ſed quid poetas? opifices poſt mortem nobilitari uolunt. quid enim Phidias ſui ſimilem ſpeciem incluſit in clypeo Mineruæ, cum inſcribere non liceret? quid noſtri philoſophi? non ne in his ipſis libris, quos ſcribunt de contemnenda gloria, ſua nomina inſcribunt? quòd ſi omnium conſenſus, naturæ uox eſt; omneſq;, qui ubique ſunt, conſentiunt eſſe aliquid, quod ad eos per-

tineat, qui è uita cesserunt: nobis quoque idé existimãdum est. & si, quorũ aut ingenio, aut uirtute animus excellit, eos arbitramur, quia natura optima sint, cernere naturæ uim maxime: uerisimile est, cum optimus quisque maxime posteritati seruiat, esse aliquid, cuius is post mortem sensum sit habiturus. sed ut deos esse natura opinamur; qualesq́; sint, ratione cognoscimus: sic permanere animos arbitramur consensu nationum omnium; qua in sede maneant, qualesq́; sint, ratione discendum est. cuius ignoratio finxit inferos, easq́; formidines, quas tu contemnere non sine causa uidebare: in terram enim cadentibus corporibus, hisq́; humo tectis, ex quo dictum est humari, sub terra censebant reliquam uitam agi mortuorum. quam eorum opinionem magni errores consecuti sunt. quos auxerunt poetæ: frequens enim consessus theatri, in quo sunt mulierculæ, & pueri, mouetur audiens tam grande carmen:

» Adsũ, atq; aduenio Acherõte uix uia alta, atq; ardua,
» Per speluncas saxis structas asperis, pendentibus,
» Maximis: ubi rigida constat crassa caligo inferum.

tãtumq́; ualuit error, qui mihi quidem iam sublatus uidetur, ut corpora cremata cum scirent, tamen ea fieri apud inferos fingerent, quæ sine corporibus nec fieri possent, nec intelligi: animos enim per se ipsos uiuentes non poterant mente complecti: formam aliquam, figuramq́; quærebãt. inde Homeri tota νεκύα: inde ea quæ meus amicus Appius νεκρομαντία faciebat: inde in uicinia nostra Auerni lacus,

» Vnde animæ excitantur obscura umbra, aperto hostio

» Alti Acherontis, falso sanguine imagines mortuorum. has tamen imagines loqui uolũt: quod fieri nec sine lingua, nec sine palato, nec sine faucium, laterum, pulmonum ui, & figura potest: nihil enim animo uidere poterant: ad oculos omnia referebant. magni autẽ est ingenij reuocare mentem à sensibus, & cogitationem à consuetudine abducere. itaque, credo equidem etiã alios tot seculis disputasse de animis, sed, quod literis extet, Pherecides Syrus primũ dixit animos hominũ esse sempiternos. antiquus sanè: fuit. n. meo regnante gentili. hanc opinionem discipulus eius Pythagoras maxime cõfirmauit: qui cum Superbo regnãte in Italiã uenisset, tenuit magnam illam Græciam cum honore, & disciplina, tum etiam auctoritate: multáq; secula postea sic uiguit Pythagoreorum nomen, ut nulli alij docti uiderẽtur. sed redeo ad antiquos. rationem illi sententiæ suæ non ferè reddebant, nisi quid erat numeris, aut descriptionibus explicandũ. Platonem ferunt, ut Pythagoreos cognosceret, in Italiam uenisse, et in ea cũ alios multos, tum Architam, Timæumq; cognouisse, & didicisse Pythagorea omnia; primumq; de animorum æternitate non solũ sensisse idem, quod Pythagoras, sed rationem etiã attulisse. quam, nisi quid dicis, prætermittamus, & hanc totam spem immortalitatis relinquamus. A. An tu, cum me in summam expectationem adduxeris, deseris? errare mehercule malo cũ Platone, quem tu quanti facias scio, & quem ex tuo ore admiror, quàm cum istis uera sentire. M. Macte uirtute: ego enim ipse cum eodem ipso nõ inuitus errauerim. num igitur dubitamus, an, sicut pleraque, sic & hoc? quanquã hoc

quidem minime. persuadent enim mathematici, terrã in medio mundi sitam, ad uniuersi cœli cõplexũ, quasi puncti instar obtinere, quod κέντρον illi uocant: eam porrò naturam esse quatuor omnia gignentium corporum, ut quasi partita habeant inter se, & diuisa momenta; terrena & humida suopte nutu & suo pondere ad pares angulos in terram, & in mare ferantur; reliquæ duæ partes, una ignea, altera animalis, ut illæ superiores in medium locum mundi grauitate ferantur, & pondere, sic hæ sursum rectis lineis in cœlestem locum subuolent, siue ipsa natura superiora appetente, siue quòd à grauioribus leuiora natura repellantur. quæ cum constent, perspicuum debet esse, animos, cum è corpore excesserint, siue illi sint animales, id est spirabiles, siue ignei, sublime ferri. si uero aut numerus quidam sit animus, quod subtiliter magis, quàm dilucide dicitur; aut quinta illa nõ nominata magis, quàm non intellecta natura: multo etiam integriora ac puriora sunt, ut à terra longissime se efferant. horum igitur aliquid animus est, ne tam uegeta mens aut in corde, cerebro'ue, aut in Empedocleo sanguine demersa iaceat. Dicæarchum uero cum Aristoxeno æquali, et condiscipulo suo, doctos sanè homines, omittamus: quorum alter ne condoluisse quidem unquam uidetur, qui animum se habere non sentiat: alter ita delectatur suis cantibus, ut eos etiam ad hæc transferre conetur. Harmoniam autem ex interuallis sonorum nosse possumus, quorum uaria compositio etiam harmonias efficit plures: membrorum uero situs, & figura corporis uacãs animo quam possit harmoniam efficere, nõ

uideo . sed hic quidem, quamuis eruditus sit, sicut est, hæc magistro concedat Aristoteli, canere ipse doceat: bene enim illo prouerbio Græcorum præcipitur;

" Quam quisque norit artem, in hac se exerceat.

illam uero funditus eijciamus indiuiduorum corporũ, leuium, & rotundorum concursionem fortuitam: quã tamen Democritus concalefactam, & spirabilem, id est animalem esse uoluit. is autem animus, qui si est horum quatuor generum, ex quibus omnia constare dicũtur, ex inflammata anima constat, ut potissimum uideri uideo Panætio, superiora capessat necesse est: nihil enim habent hæc duo genera proni, & supera semper petunt. ita, siue dissipantur procul à terris, id euenit; siue permanent, & conseruant habitum suum, hoc etiã magis necesse est ferantur ad cœlum, & ab his perrumpatur, & diuidatur crassus hic & concretus aer, qui est terræ proximus: calidior est enim, uel potius ardentior animus, quàm est hic aer, quem modo dixi crassum, atque concretum. quod ex eo sciri potest, quia corpora nostra terreno principiorum genere confecta, ardore animi concalescunt. accedit, ut eo facilius animus euadat ex hoc aere, quem sæpe iam appello crassum, eumq; perrumpat, quòd nihil est animo uelocius, nulla est celeritas, quæ possit cum animi celeritate contendere. qui si permanet incorruptus, suiq; similis: necesse est ita feratur, ut penetret, & diuidat omne cœlum hoc, in quo nubes, imbres, uentiq; coguntur, quod & humidum, & caliginosum est propter exhalationes terræ. quam regionem cum superauit animus, naturamq; sui similem contigit, &

agnouit : iunctus ex anima tenui, & ex ardore solis tẽperato, ignibus insistit, & finem altius se efferendi facit: cum enim sui similem & leuitatem, & calorem adeptus est, tanquam paribus examinatus ponderibus, nullam in partem mouetur; eaq́; ei demum naturalis est sedes, cum ad sui simile penetrauit, in quo nulla re egẽs aletur, & sustentabitur iisdem rebus, quibus astra sustentantur, & aluntur. cumq́; corporis facibus inflammari soleamus ad omnes ferè cupiditates, eoq́; magis incendi, quòd iis æmulemur, qui ea habeant, quæ nos habere cupiamus : profecto beati erimus, cum, corporibus relictis, & cupiditatum, & æmulationum erimus expertes: quodq́; nunc facimus, cum laxati curis sumus, ut spectare aliquid uelimus, & uisere; id multo tum faciemus liberius, totosq́; nos in contemplandis rebus, perspiciendisq́; ponemus; propterea quòd et natura inest mentibus nostris insatiabilis quædã cupiditas ueri uidendi, & oræ ipsæ locorum illorum, quò peruenerimus, quo faciliorem nobis cognitionem rerum cœlestium, eo maiorem cognoscendi cupiditatem dabunt : hæc enim pulchritudo etiam in terris patritam illam, & auitam, ut ait Theophrastus, philosophiam cognitionis cupiditate incensam excitauit. præcipue uero fruentur ea qui tum etiam, cum has terras incolentes circũfusi erãt caligine, tamen acie mentis dispicere cupiebant. etenim si nunc aliquid assequi se putant, qui hostium Ponti uiderunt, & eas angustias, per quas penetrauit ea, quæ est nominata

» Argo, quia Argiui in ea delecti uiri
» Vecti petebant pellem inauratam arietis;

aut ij, qui Oceani freta illa uiderunt,
» Europam Libyamq; rapax ubi diuidit unda:
quod tandem ſpectaculum fore putamus, cum totam terram contueri licebit, eiusq; cum ſitum, formam, circunſcriptionem, tum & habitabiles regiones, & rurſum omni cultu propter uim frigoris, aut caloris uacantes? nos enim ne nunc quidem oculis cernimus ea, quæ uidemus. neque enim eſt ullus ſenſus in corpore, ſed, ut non ſolum phyſici docent, uerum etiam medici, qui iſta aperta & patefacta uiderunt, uiæ quaſi quædam ſunt ad oculos, ad aures, ad nares à ſede animi perforatæ. itaque ſæpe aut cogitatione, aut aliqua ui morbi impediti, apertis atque integris & oculis, & auribus, nec uidemus, nec audimus: ut facile intelligi poſſit, animum & uidere, & audire, non eas partes, quæ quaſi feneſtræ ſunt animi; quibus tamen ſentire nihil queat mẽs, niſi id agat, & adſit. quid, quòd eadem mente res diſſimillimas comprehendimus, ut colorem, ſaporem, calorem, odorem, ſonum? quæ nunquam quinque nuncijs animus cognoſceret, niſi ad eum omnia referrentur, ut idem omnium iudex ſolus eſſet. atque ea profecto tum multo puriora, & dilucidiora cernentur, cum, quò natura fert, liber animus peruenerit. nam nunc quidem, quanquam foramina illa, quæ patent ad animum à corpore, callidiſſimo artificio natura fabricata eſt, tamen terrenis, concretisq; corporibus ſunt interſepta quodam modo. cum autem nihil erit præter animum, nulla res obiecta impediet, quo minus percipiat, quale quidq; ſit. quamuis copioſe hæc diceremus, ſi res poſtularet, quàm multa, quàm uaria ſpectacula animus in locis cœleſtibus

esset habiturus. quæ quidem cogitans, soleo sæpe mirari non nullorum insolentiam philosophorum, qui naturæ cognitionem admirantur, eiusq; inuentori, & principi gratias exultantes agunt, eumq; uenerantur ut deum: liberatos enim se per eum dicunt grauissimis dominis, terrore sempiterno, & diurno ac nocturno metu: quo terrore? quo metu? quæ est anus tam delira, quæ timeat ista, quæ uos uidelicet, si phisica non didicissetis, timeretis?

» Acherontia templa, alta orci, pallida
» Leti, obnubila, obsita tenebris loca.

non pudet philosophum in eo gloriari, quòd hæc non timeat, & quòd falsa esse cognouerit? ex quo intelligi potest, quàm acuti natura sint, qui hæc sine doctrina credituri fuerint. præclarum autem nescio quid adepti sunt, qui didicerunt, se, cum tempus mortis uenisset, totos esse perituros. quod ut ita sit, (nihil enim pugno) quid habet ista res aut lætabile, aut gloriosum? nec tamen mihi sanè quidquam occurrit, cur non Pythagoræ sit & Platonis uera sententia. ut enim rationem Plato nullam afferret, (uide, quid homini tribuam) ipsa auctoritate me frangeret. tot autem rationes attulit, ut uelle cæteris, sibi certe persuasisse uideatur. sed plurimi contra nituntur, animosq; quasi capite damnatos morte mulctant: neque aliud est quidquã, cur incredibilis his animorum uideatur æternitas, nisi quòd nequeũt, qualis animus sit uacans corpore, intelligere, & cogitatione comprehendere. quasi uero intelligant, qualis sit in ipso corpore, quæ conformatio, quæ magnitudo, qui locus: ut, si iam possent in homine uno cerni omnia, quæ

nunc tecta ſunt, caſurus ne in conſpectum uideatur animus, an tanta ſit eius tenuitas, ut fugiat aciem. hæc reputent iſti, qui negant animum ſine corpore ſe intelligere poſſe: uidebunt, quem in ipſo corpore intelligant. mihi quidem naturam animo intuenti, multo difficilior occurrit cogitatio, multóq; obſcurior, qualis animus in corpore ſit tanquam alienæ domui, quàm qualis, cum exierit, & in liberum cœlum quaſi in domum ſuam uenerit. ſi enim, quod nunquam uidimus, id quale ſit intelligere non poſſumus: certe & deum ipſum, & diuinum animum, corpore liberatum, cognitione complecti non poſſumus. Dicæarchus quidem, & Ariſtoxenus, quia difficilis erat animi, quid aut qualis eſſet, intelligētia, nullum omnino animum eſſe dixerunt. eſt illud quidem uel maximum, animo ipſo animum uidere: & nimirum hanc habet uim præceptum Apollinis, quo monet, ut ſe quiſque noſcat. non enim, credo, id præcipit, ut membra noſtra, aut ſtaturam figuram'ue noſcamus: neque nos corpora ſumus: neque ego tibi dicens hoc, corpori tuo dico. cum igitur, noſce te, dicit, hoc dicit, noſce animum tuum: nā corpus quidem quaſi uas eſt, aut aliquod animi receptaculū: ab animo tuo quidquid agitur, id agitur à te. hunc igitur noſſe, niſi diuinum eſſet, non eſſet hoc acrioris cuiuſdam animi præceptum, ſic, ut tributum deo ſit. hoc eſt ſe ipſum poſſe cognoſcere. ſed ſi, qualis ſit animus, ipſe animus neſciat, dic quæſo, ne eſſe quidē ſe ſciet? ne moueri quidē ſe? ex quo illa ratio nata eſt Platonis, quæ à Socrate eſt in Phædro explicata, à me autē poſita eſt in ſexto libro de Rep. Quod ſemper mouetur, id æternum eſt. quod autem motum affert

alicui, quod'q; ipsum agitatur aliunde ; quando finem habet motus, uiuẽdi quoque finẽ habeat necesse est. solũ igitur, quod se ipsum mouet, quia nunquam deseritur à se, nunquam ne moueri quidem desinit. quin etiam cæteris, quæ mouentur, hic fons, hoc principium est mouendi. principij autem nulla est origo: nam ex principio oriũtur omnia: ipsum autem nulla ex re alia nasci potest: nec enim esset id principium, quod gigneretur aliunde. quòd si nunquam oritur, ne occidit quidem unquam: nam principium extinctum nec ipsum ab alio renascetur, nec à se aliud creabit; si quidem necesse est à principio oriri omnia. ita fit, ut motus principium ex eo sit, quod ipsum à se mouetur. id autem nec nasci potest, nec mori. uel concidat omne cœlum, omnisq; natura consistat necesse est, nec uim ullam nãciscatur, qua primo impulsu moueatur. Cum pateat igitur æternum id esse, quod se ipsum moueat: quis est, qui hanc naturam animis esse tributam neget? inanium est enim omne, quod pulsu agitatur externo. quod autem est animatum, id motu cietur interiore, & suo: nam hæc est propria natura animi, atque uis: quæ si est una ex omnibus quæ se ipsam semper moueat, neque nata certe est, & æterna est. licet concurrant plebeij omnes philosophi, (sic enim ij, qui a Platone, & Socrate, et ab illa familia dissident, appellandi uidentur) non modo nihil unquam tam eleganter explebunt, sed ne hoc quidem ipsum quàm subtiliter conclusum sit intelligẽt. sentit igitur animus se moueri: quod dum sentit, illud unà sentit, se ui sua, non aliena moueri; nec accidere posse, ut ipse unquam à se deseratur. ex quo efficitur

æternitas. nisi quid habes ad hæc. A. Ego uero facile sum passus ne in mentem quidẽ mihi aliquid cõtra uenire: ita isti faueo sententiæ. M. Quid illa tandem? num leuiora censes? quæ declarant inesse in animis hominum diuina quædam: quæ si cernerem quemadmodum nasci possent, etiam, quemadmodum interirent, uiderem. nam sanguinem, bilem, pituitam, ossa, neruos, uenas, omnem denique membrorum & totius corporis figuram uideor posse dicere, unde concreta, & quo modo facta sint. per animum ipsum, si nihil esset in eo, nisi id, ut per eum uiueremus, tam natura putarem hominis uitam sustentari, quàm uitis, quàm arboris: hæc enim etiam dicimus uiuere. item si nihil haberet animus hominis, nisi ut appeteret, aut refugeret, id quoque esset ei commune cum bestijs. habet primum memoriam, & eam infinitam rerum innumerabiliũ. quam quidem Plato recordationem esse uult superioris uitæ. nam in illo libro, qui inscribitur Menon, pusionem quendam Socrates interrogat quædam geometrica de dimensione quadrati. ad ea sic ille respondit, ut puer: & tamen ita faciles interrogationes sunt, ut gradatim respondens eò perueniat, quasi geometrica didicisset. ex quo effici uult Socrates, ut discere nihil aliud sit, quàm recordari. quem locum multo etiam accuratius explicat in eo sermone, quem habuit eo ipso die, quo excessit è uita: docet enim quemuis, qui omnium rerum rudis esse uideatur, bene interroganti respondentem, declarare, se non tum illa discere, sed reminiscendo recognoscere: nec uero fieri ullo modo posse, ut à pueris tot rerum, atque tantarũ

insitas, & quasi cōsignatas in animis notiones, quas ἐννοίας uocant, haberemus, nisi animus, antequam corpus intrasset, in rerum cognitione uiguisset. cumq; nihil esset, ut omnibus locis à Platone disseritur, (nihil. n. ille putat esse, quod oriatur & intereat, idq; solũ esse, quod semper tale sit, qualem ideam appellat ille, nos speciem) non potuit animus hæc in corpore inclusus cognoscere, cognita attulit. ex quo tam multarũ rerum cognitionis admiratio tollitur. neque ea planè uidet animus, cum tam repente in tam insolitum, tamq; perturbatum domicilium immigrauit; sed cum se collegit, atque recreauit, tum agnoscit ea reminiscendo. ita nihil aliud est discere, nisi recordari. ego autem maiore etiã quodam modo memoriam admiror: quid est enim illud, quo meminimus? aut quam habet uim? aut unde naturam? non quæro, quanta memoria Simonides fuisse dicatur, quanta Theodectes, quanta is, qui à Pyrrho legatus ad senatum est missus, Cyneas, quanta nuper Carneades, quanta, qui modo fuit, Sceptius Metrodorus, quanta noster Hortensius: de communi hominum memoria loquor, & eorum maxime, qui in aliquo maiore studio, & arte uersantur: quorum quanta mens sit, difficile est existimare: ita multa meminerunt. quorsum igitur hæc spectat oratio? quæ sit illa uis, & unde sit, intelligendũ puto. non est certe nec cordis, nec sanguinis, nec cerebri, nec atomorum. anima sit animus, ignis'ue, nescio: nec me pudet, ut istos, fateri nescire quod nesciã: illud si ulla alia de re obscura affirmare posśe, siue anima, siue ignis sit animus, eũ iurarẽ esse diuinũ. quid enim, obsecro te, terra ne tibi, aut hoc

nebuloſo, & caliginoſo cœlo aut ſata, aut concreta uidetur tãta uis memoriæ? ſi, quid ſit hoc, non uides: at, quale ſit, uides. ſi ne id quidem: at, quãtũ ſit, profecto uides. quid igitur? utrum capacitatem aliquã in animo putamus eſſe, quò tanquam in aliquod uas ea, quæ meminimus, infundantur? abſurdum id quidem: qui enim fundus, aut quæ talis animi figura intelligi poteſt? aut quæ tanta omnino capacitas? an imprimi quaſi cærã animũ putamus, & memoriã eſſe ſignatarum rerũ in mente ueſtigia? quæ poſſunt uerborũ, quæ rerum ipſarum eſſe ueſtigia? quæ porrò tam immenſa magnitudo, quæ illa tã multa poſſit effingere? quid illa uis, quæ tandem eſt, quæ inueſtigat occulta, quæ inuẽtio atque excogitatio dicitur? ex hac ne tibi terrena, mortaliq; natura, & caduca cõcreta ea uidetur? aut qui primus, quod ſummæ ſapientiæ Pythagoræ uiſum eſt, omnibus rebus impoſuit nomina? aut qui diſſipatos homines congregauit, & ad ſocietatem uitæ conuocauit? aut qui ſonos uocis, qui infiniti uidebantur, paucis literarum notis terminauit? aut qui errãtium ſtellarum curſus, progreſſiones, inſtitiones notauit? omnes magni: ſuperiores, qui fruges, qui ueſtitum, qui tecta, qui cultum uitæ, qui præſidia contra feras inuenerunt: à quibus manſuefacti, & exculti, à neceſſarijs artificijs ad elegantiora defluximus: nã & auribus oblectatio magna ex parte eſt inuenta, & temperata uarietate, & natura ſonorum: & aſtra ſuſpeximus, tum ea, quæ ſunt infixa certis locis, tum illa non re, ſed uocabulo errantia. quorum conuerſiones, omneiſq; motus qui animo uidit, is docuit ſimi=

lem animum suum eius esse, qui ea fabricatus in cœlo esset. nam cum Archimedes lunæ, solis, quinque errantium motus in sphæram illigauit, effecit idem, quod ille, qui in Timæo mũdum ædificauit Platonis deus, ut tarditate & celeritate dissimillimos motus una regeret cõuersio. quod si in hoc mundo fieri sine deo non potest, ne in sphæra quidem eosdem motus Archimedes sine diuino ingenio potuisset imitari. mihi uero ne hæc quidem notiora, & illustriora carere ui diuina uidentur, ut ego aut poetam graue plenumq́; carmen sine cœlesti aliquo mentis instinctu putem fundere, aut eloquentiam sine maiore quadã ui fluere, abundantem sonantibus uerbis, uberibusq́; sententijs. Philosophia uero omnium mater artium quid est aliud, nisi, ut Plato ait, donum, ut ego, inuentum deorum? hæc nos primum ad illorum cultum, deinde ad ius hominum, quod situm est in generis humani societate, tum ad modestiã, magnitudinemq́; animi erudiuit: eademq́; ab animo, tanquam ab oculis, caliginem dispulit, ut omnia supera, infera, prima, ultima, media uideremus. prorsus hæc diuina mihi uidetur uis, quæ tot res efficiat, & tantas. quid est enim memoria rerum & uerborum? quid porrò inuentio? profecto id, quo nec in deo quidquam maius intelligi potest: non enim ambrosia deos, aut nectare, aut Iuuentate pocula ministrante lætari arbitror: nec Homerum audio, qui Ganimedem à dijs raptum ait propter formam, ut Ioui pocula ministraret. non iusta causa, cur Laomedonti tanta fieret iniuria. fingebat hæc Homerus, & humana ad deos trãsferebat. diuina mallem ad nos: quæ autem diuina?

uigere, ſapere, inuenire, meminiſſe. ergo animus, qui, ut ego dico, diuinus, ut Euripides audet dicere, deus eſt. & quidem ſi deus aut anima aut ignis eſt, idem eſt animus hominis. nam ut illa natura cœleſtis & terra uacat, & humore: ſic utriuſque harum rerum humanus animus eſt expers. ſin autem eſt quinta quædam natura, ab Ariſtotele inducta primū: hæc & deorum eſt, & animorum. hanc nos ſententiam ſecuti, his

» ipſis uerbis in conſolatione hæc expreſſimus. Animorū
» nulla in terris origo inueniri poteſt: nihil enim eſt in
» animis mixtum, atque cōcretum, aut quod ex terra na
» tum, atque fictum eſſe uideatur; nihil ne aut humidum
» quidem, aut flabile, aut igneum: his enim in naturis
» nihil ineſt, quod uim memoriæ, mentis, cogitationis ha=
» beat, quod & præterita teneat, & futura prouideat, et
» complecti poſſit præſentia: quæ ſola diuina ſunt. nec
» inuenietur unquā, unde ad hominē uenire poſſint, niſi
» à deo. ſingularis eſt igitur quædā natura, atque uis ani
» mi, ſeiūcta ab his uſitatis, notiſq́; naturis.

Ita quidqd eſt illud, quod ſentit, quod ſapit, quod uult, quod uiget, cœleſte & diuinū eſt, ob eamq́; rem æternum ſit neceſſe eſt. nec uero deus ipſe, qui intelligitur à nobis, alio modo intelligi poteſt, niſi mens ſoluta quædam, & libera, ſegregata ab omni concretione mortali, omnia ſentiens, & mouens, ipſáq́; prædita motu ſempiterno. hoc è genere atque eadē è natura eſt humana mēs. ubi igitur, aut qualis eſt iſta mens? ubi tua, aut qualis? potes ne dicere? an, ſi omnia ad intelligendum nō habeo, quæ habere uellem: ne ijs quidem, quæ habeo, mihi per te uti licebit? non ualet tantum animus, ut

ſeſe ipſe uideat: at, ut oculus, ſic animus ſeſe nõ uidens
alia cernit. non uidet autem, quod minimum eſt, for=
mam ſuam. fortaſſe: quanquã id quoque: ſed relin=
quamus: uim certe, ſagacitatem, memoriã, motũ, cele=
ritatem uidet. hæc magna, hæc diuina, hæc ſempiterna
ſunt. qua facie quidem ſit, aut ubi habitet, ne quæren=
dum quidem eſt. ut, cum uidemus ſpeciem primum, can
doremq; cœli, deinde conuerſionis celeritatem tantam,
quantam cogitare non poſſumus; tũ uiciſſitudines die
rum, atque noctium, cõmutationesq; temporum quadri
partitas, ad maturitatem frugum, & ad tẽperationem
corporum aptas, eorumq; omnium moderatorem et du
cem ſolem, lunamq; accretione, et diminutione luminis
quaſi faſtorum notantem & ſignificantem dies; tum
in eodem orbe in XII partes diſtributo, quinque ſtellas
ferri, eoſdem curſus conſtantiſſime ſeruantes, diſparibus
inter ſe motibus; nocturnamq; cœli formam undique
ſideribus ornatam; tum globum terræ eminentem è ma
ri, fixum in medio mundi uniuerſi loco, duabus oris di
ſtantibus habitabilem & cultum; quarum altera, quã
nos incolimus, ſub axe poſita ad ſtellas ſeptem, unde
» Horrifer Aquilonis ſtridor gelidas molitur niues;
altera auſtralis, ignota nobis, quam uocant Græci ἀντά
ξονα; cæteras partes incultas, quòd aut frigore rigeant,
aut urantur calore; hic autem, ubi habitamus, nõ in=
termitti ſuo tempore
» Cœlum niteſcere, arbores frondeſcere,
» Vites lætificas pampinis pubeſcere,
» Ramos baccarum ubertate incurueſcere,
» Segetes largiri fruges, florere omnia,

Fontes

" Fontes ſcatere, herbis prata conueſtirier;

tum multitudinem pecudũ partim ad ueſcendum, partim ad cultus agrorum, partim ad uehendum, partim ad corpora ueſtienda; hominemq́; ipſum quaſi cõtemplatorem cœli ac deorum, ipſorumq́; cultorẽ, atque hominis utilitati agros omnes & maria parentia: hæc igitur, & alia innumerabilia cum cernimus, poſſumus ne dubitare, quin his præſit aliquis uel effector, ſi hæc nata ſunt, ut Platoni uidetur; uel, ſi ſemper fuerint, ut Ariſtoteli placet, moderator tanti operis & muneris? ſic mentem hominis, quamuis eam non uideas, ut deum non uides, tamen, ut deum agnoſcis ex operibus eius, ſic ex memoria rerum, & inuentione, & celeritate motus, omniq́; pulchritudine uirtutis uim diuinam mentis agnoſcito. in quo igitur loco eſt? credo equidem in capite: &, cur credam, afferre poſſum: ſed de hoc aliàs: nunc ubi ubi ſit animus, certe quidem in te eſt. quæ eſt ei natura? propria puto, & ſua. ſed fac igneã, fac ſpirabilem: nihil ad id, de quo agimus. illud modo uideto, ut deum noris, etſi eius ignores et locum, & faciem, ſic animum tibi tuum notum eſſe oportere, etiã ſi eius ignores & locum, & formam. in animi autem cognitione dubitare non poſſumus, niſi planè in phyſicis plumbei ſumus, quin nihil ſit animis admixtum, nihil concretum, nihil copulatum, nihil coagmentatum, nihil duplex. quod cum ita ſit, certe nec ſecerni, nec diuidi, nec diſcerpi, nec diſtrahi poteſt: nec interire igitur: eſt enim interitus quaſi diſceſſus, & ſecretio, ac direptus earum partium, quæ ante interitum iunctione aliqua tenebantur. his, & talibus adductus So-

crates, nec patronum quæsiuit ad iudicium capitis; nec iudicibus supplex fuit; adhibuitq; liberam contumaciam à magnitudine animi ductam, non à superbia; et supremo uitæ die de hoc ipso multa disseruit; & paucis ante diebus, cum facile posset educi è custodia, noluit; et cum penè in manu iam mortiferum illud teneret poculum, locutus ita est, ut non ad mortem trudi, uerum in cœlum uideretur ascendere. ita enim cẽsebat; itaq; disseruit: duas esse uias, duplicesq; cursus animorum è corpore excedentium: nã qui se humanis uitijs cõtaminassent, et se totos libidinibus dedidissent, quibus cæcati uel in domesticis uitijs, atq; flagitijs se inquinassent, uel in Rep. uiolanda fraudes inexpiabiles concepissent, ijs deuium quoddam iter esse, seclusum à concilio deorum: qui autem se integros, castosq; seruauissent, quibusq; fuisset minima cum corporibus cõtagio, seseq; ab his semper seuocassent, essentq; in corporibus humanis uitam imitati deorum, his ad illos, à quibus essent profecti, reditum facilem patere: itaque cómemorat, ut cygni, qui non sine causa Apollini dicati sunt, sed quòd ab eo diuinationem habere uideantur, qua prouidentes quid in morte boni sit, cum cantu & uoluptate moriantur; sic omnibus & bonis, & doctis esse faciendũ. nec uero de hoc quisquam dubitare posset, nisi idem nobis accideret diligenter de animo cogitantibus, quòd ijs sæpe usu uenit, qui acriter oculis deficientem solem intuerentur, ut aspectum omnino amitterent. sic mentis acies se ipsam intuens, non nunquam hebescit: ob eamq; causam contemplandi diligentiam amittimus. itaque dubitans, circunspectans, hæsitans,

» Multa aduersa reuertens, tanquã ratis in mari immenso, nostra uehitur oratio. sed hæc & uetera, & à Græcis. Cato autem sic abijt è uita, ut causam moriendi nactum se esse gauderet. uetat enim dominans ille in nobis deus iniussu hinc nos suo demigrare. cum uero causam iustam deus ipse dederit, ut tunc Socrati, nunc Catoni, sæpe multis: næ ille mediusfidius uir sapiens lætus ex his tenebris in lucem illam excesserit: nec tamen illa uincula carceris ruperit: leges enim uetãt: sed, tanquam à magistratu, aut ab aliqua potestate legitima, sic à deo euocatus, atque emissus exierit: tota enim philosophorum uita, ut ait idem, commentatio mortis est. nam quid aliud agimus, cum à uoluptate, id est à corpore, cum à re familiari, quæ est ministra & famula corporis, cum à Rep. cum à negotio omni seuocamus animum? quid inquam tum agimus, nisi animum ad se ipsum aduocamus, secum esse cogimus, maximeq́; à corpore abducimus? secernere autem à corpore animum, nequidquam aliud est, quàm emori discere. quare hoc commentemur, mihi crede; disiũgamusq́; nos à corporibus, id est consuescamus mori. hoc & dum erimus in terris, erit illi cœlesti uitæ simile: & cum illuc ex his uinculis emissi feremur, minus tardabitur cursus animorum. nam qui in compedibus corporis semper fuerunt, etiam cum soluti sunt, tardius ingrediuntur, ut ij, qui ferro uincti multos annos fuerunt. quò cum uenerimus, tum denique uiuemus. nam hæc quidem uita, mors est: quam lamentari possem, si liberet. A. Satis tu quidem in cõsolatione es lamentatus: quam cum lego, nihil malo,

quàm has res relinquere; his uero auditis, multo magis. M. Veniet tempus, & quidem celeriter, & siue retardabis, siue properabis: uolat enim ætas. tantum autem abest ab eo, ut malũ mors sit, quod tibi dudum uidebatur; ut uerear, ne homini nihil sit non malum aliud certe, sed nihil bonũ aliud potius; si quidem uel dij ipsi, uel cum dijs futuri sumus. A. Quid refert? adsunt enim, qui hæc non probent. M. Ego autẽ nunquam ita te in hoc sermone dimittam ulla uti ratione, ut mors tibi uideri malum possit. A. Qui potest, cum ista cognouerim? M. Qui possit, rogas? cateruæ ueniũt contradicentium, nõ solum Epicureorum, quos equidem non despicio, sed nescio quo modo doctissimus quisque contemnit. acerrime autem, deliciæ meæ, Dicæarchus contra hanc immortalitatem disseruit: is enim tres libros scripsit, qui Lesbiaci uocãtur, quòd Mitylenis sermo habetur; in quibus uult efficere, animos esse mortales. Stoici autem usuram nobis largiuntur tanquam cornicibus: diu mansuros aiunt animos, semper negant. nũ uis igitur audire, cur, etiam si ita sit, mors tamen nõ sit in malis? A. ut uidetur: sed me nemo de immortalitate depellet. M. Laudo id quidem: etsi nihil nimis oportet confidere: mouemur enim sæpe aliquo acute cõcluso: labamus, mutamusq; sententiam clarioribus etiã in rebus: in his est enim aliqua obscuritas. id igitur si acciderit, simus armati. A. Sanè quidem: sed, ne accidat, prouidebo. M. Num quid igitur est causæ, quin amicos nostros Stoicos dimittamus, eos dico, qui aiunt animos manere, è corpore cum excesserint, sed non semper? istos uero: qui, quod tota in hac causa diffi-

cillimum est, suscipiant, posse animum manere corpore uacantem; illud autem, quod nō modo facile ad credendum est, sed eo concesso, quod uolunt, consequens, id certe non dant, ut, cum diu permãserit, ne intereat. A. Bene reprehendis: & se isto modo res habet. M. Credamus igitur Panætio, à Platone suo dissentienti: quem enim omnibus locis diuinũ, quem sapientissimum, quem sanctissimum, quem Homerum philosophorum appellat, huius hanc unam sententiam de immortalitate animorum non probat: uult enim, quod nemo negat, quidquid natũ sit, interire; nasci autẽ animos, quod declarat eorum similitudo, qui procreantur; quæ etiam in ingenijs, non solum corporibus appareat. alteram autem affert rationem: nihil esse, quod doleat, quin id ægrum esse quoque possit; quod autem in morbum cadat, id etiam interiturũ: dolere autem animos; ergo etiam interire. hæc refelli possunt: sunt enim ignorantis, cum de æternitate animorum dicatur, de mente dici, quæ omni turbido motu semper uacet; non de partibus ijs, in quibus ægritudines, iræ, libidinesq; uersentur: quas is, contra quem hæc dicantur, semotas à mente, & disclusas putat. nam similitudo magis apparet in bestijs: quarum animi sunt rationis expertes. hominũ autem similitudo in corporum figura magis extat: & ipsi animi magni refert quali in corpore locati sint: multa enim è corpore existũt, quæ acuãt mentem; multa, quæ obtũdant. Aristoteles quidem ait, omnes ingeniosos melancholicos esse: ut ego me tardiorẽ esse non moleste ferã. enumerat multos: idq; quasi cõstet, rationem, cur ita fiat, affert. quòd si tanta uis est

ad habitum mentis in ijs, quæ gignuntur in corpore; ea sunt autem, quæcunque sunt quæ similitudinem faciant: nihil necessitatis affert, cur nascatur animi similitudo. omitto similitudines. uellem adesse posset Panætius. uixit cum Africano. quærerem ex eo, cuius suorum similis fuisset Africani fratris nepos: facie uel patris, uita omnium perditorum ita similis, ut esset facile deterrimus. cuius etiam similis P. Crassi, & sapientis, et eloquentis hominis, nepos; multorumq́; aliorum clarorum uirorum, quos nihil attinet nominare, nepotes & filij. sed quid agimus? obliti ne sumus, hoc nunc nobis esse propositum; cum satis de æternitate dixissemus, ne si interirent quidem animi, quidquam mali esse in morte? A. Ego uero memineram: sed te de æternitate dicentē aberrare à proposito facile patiebar. M. Video te alta spectare, & uelle in cœlum migrare. A. Spero fore, ut contingat id nobis: sed fac, ut isti uolunt, animos non remanere post mortem: uideo nos, si ita sit, priuari spe beatioris uitæ. M. Mali uero quid affert ista sententia? fac animum sic interire ut corpus: num igitur aliquis dolor, aut omnino post mortem sensus in corpore est? nemo id quidem dicit: etsi Democritum insimulat Epicurus: Democritici negant. ne in animo quidem igitur sensus remanet: ipse enim nusquam est. ubi igitur malum est, quoniam nihil tertium? an, quoniam ipse animi discessus à corpore non fit sine dolore? ut credam ita esse, quàm est id exiguum. & falsum esse arbitror: & fit plerunque sine sensu, non nunquam etiam cum uoluptate: totumq́; hoc leue est, qualecũque est: fit enim ad punctum temporis. illud angit, uel potius

excruciat, discessus ab omnibus iis, quæ sunt bona in uita. uide, ne à malis dici uerius possit. quid ego nunc lugeam uitam hominum? uere & iure possum sed quid necesse est, cum id agam, ne post mortem miseros nos putemus fore, uitam etiam efficere deplorando miseriorem? fecimus hoc in eo libro, in quo nosmet ipsos, quantum potuimus, consolati sumus. à malis igitur mors abducit, non à bonis, uerum si quærimus. hoc quidem à Cyrenaico Hegesia sic copiose disputatur, ut is à Rege Ptolemæo prohibitus esse dicatur illa in scholis dicere, quòd multi, his auditis, mortẽ sibi ipsi cõsciscerent. Callimachi quidem epigramma in Ambraciotam Cleõbrotum est: quem ait, cum nihil ei accidisset aduersi, è muro se in mare abiecisse lecto Platonis libro. eius autem, quem dixi, Hegesiæ liber est ἀποκαρτερῶν; quòd à uita quidam per inediam discedens, reuocatur ab amicis; quibus respondens, uitæ humanæ enumerat incommoda. possem id facere, etsi minus, quàm ille, qui omnino uiuere expedire nemini putat. omitto alios. etiam ne nobis expedit, qui & domesticis, & forensibus solatiis, ornamentisq; priuati, certe, si ante occidissemus, mors nos à malis, non à bonis abstraxisset? sit igitur aliquis, qui nihil mali habeat, nullum à fortuna uulnus acceperit. Metellus ille honoratus quatuor filiis: at quinquaginta Priamus; è quibus decem & septem iusta uxore natis: in utroque eandem habuit fortuna potestatem, sed usa in altero est: Metellum enim multi filii, filiæ, nepotes, neptes in rogum imposuerunt: Priamum autem tanta progenie orbatum, cum in aram confugisset, hostilis manus interemit. hic si uiuis filiis, in=

columi regno occidisset,
" Astante ope barbarica,
" Tectis cœlatis, laqueatis;
utrum tandem à bonis, an à malis discessisset? tum pro fecto uideretur à bonis. at certe ei melius euenisset, nec tam flebiliter illa canerentur,
" Hæc omnia uidi inflammari,
" Priamo ui uitam euitari,
" Iouis aram sanguine turpari.
quasi uero ista uel quidquam tum potuerit ei melius ac cidere. quòd si ante occidisset, tamen euentum omnino amisisset, hoc autem tempore sensum malorum amisit. Pompeio nostro familiari, cum grauiter ægrotaret Nea poli, melius est factum. coronati Neapolitani fuerunt. nimirum etiam Puteolani uulgo ex oppidis publice gra tulabantur. ineptum sanè negocium, & græculum, sed tamen fortunatum. utrum igitur, si tum esset extinctus, à bonis rebus, an à malis discessisset? certe à miseris: non enim cum socero bellum gessisset, non imparatus arma sumpsisset, non domum reliquisset, non ex Italia fugisset, non exercitu amisso nudus in seruorum ferrum, & manus incidisset, non liberi difleti, non fortunæ omnes à uictoribus possessæ. qui, si mortem tum obisset, in amplissimis fortunis occidisset; is propagatione uitæ quot, quantas, quàm incredibiles hausit ca lamitates? hæc morte effugiũtur, etiam si nõ euenerint, tamen quia possunt euenire. sed homines ea sibi occidere posse non cogitant: Metelli sperat sibi quisque fortunam: proinde quasi aut plures fortunati sint, quàm in felices; aut certi quidquã sit in rebus humanis; aut spe=

rare ſit prudentius, quàm timere. ſed hoc ipſum conce=datur, bonis rebus homines morte priuari: ergo etiam carere mortuos uitæ commodis, idq; eſſe miſerum, certe ita dicant neceſſe eſt. an poteſt is, qui non eſt, re ulla carere? triſte enim eſt nomen ipſum carendi, quia ſubij citur hæc uis: habuit, non habet; deſiderat, requirit, indiget. opinor hæc incommoda ſunt carentis: caret ocu lis, odioſa cæcitas: liberis, orbitas. ualet hoc in uiuis: mortuorum autem non uitæ modo commodis, ſed ne ui ta quidem ipſa quiſquam caret. de mortuis loquor, qui nulli ſunt. nos, qui ſumus, num aut ſi cornibus care=mus, aut pennis, ſit qui id dixerit? certe nemo: quid ita? quia, cum id non habeas, quod tibi nec uſu, nec natura aptum ſit, non careas, etiam ſi ſentias te nõ ha=bere. hoc premendum etiam atque etiam eſt argumen=tum, confirmato illo, de quo, ſi mortales animi ſunt, dubitare non poſſumus, quin tantus interitus in morte ſit, ut ne minima quidem ſuſpicio ſenſus relinquatur. hoc igitur probe ſtabilito, & fixo, illud excutiendum eſt, ut ſciatur quid ſit carere, ne relinquatur aliquid er=roris in uerbo. carere igitur hoc ſignificat, egere eo, quod habere uelis: ineſt enim uelle in carendo, niſi cum ſic tanquam in febri dicitur, alia quadam notione uer bi. dicitur enim alio modo etiam carere, cum aliquid non habeas, & non habere te ſentias, etiam ſi id faci=le patiare: carere enim malo, id non dicitur; non enim eſſet dolendum; dicitur illud, bono carere, quod eſt malum. ſed ne uiuus quidem bono caret, ſi eo non in=diget: ſed in uiuo intelligi tamen poteſt. regno carere, dici hoc in te ſatis ſubtiliter non poteſt: poſſet in Tar=

quinio, cum regno esset expulsus: at in mortuo ne intelligi quidem potest: carere enim sentientis est, nec sensus in mortuo est: ne carere quidem igitur in mortuo est. quanquam quid opus est in hoc philosophari, cum rem non magnopere egere philosophia uideamus? quoties nõ modo ductores nostri, sed uniuersi etiam exercitus ad non dubiam mortem cõcurrerunt? quæ quidem si timeretur, non L. Brutus arcens eum reditu tyrannum, quẽ ipse expulerat, in prælio concidisset: non cum Latinis decertans pater Decius, cum Hetruscis filius, etiam cum Pyrrho nepos, se hostium telis obiecissent: non uno bello pro patria cadenteis Scipiones Hispania uidisset, Paulum Aemiliũ Cannæ, Venusia Marcellum, Latini Albinum, Lucani Gracchum. num quis horum miser hodie? ne tum quidem post spiritum extremum: nec enim potest esse miser quisquam sensu perempto. at id ipsum odiosum est, sine sensu esse. odiosum, si id esset carere. cum uero perspicuum sit nihil posse in eo esse, qui ipse nõ sit: quid potest esse in eo odiosum, qui nec carere, nec sentiat? quanquam hoc quidem nimis sæpe, sed eo quòd in hoc inest omnis animi contractio ex metu mortis. qui enim satis uiderit, id quod est luce clarius, animo, & corpore consumpto, totoq; animante deleto, & facto interitu uniuerso, illud animal, quod fuerit, factum esse nihil; is plane perspiciet, inter Hippocentaurum, qui nunquam fuerit, & Regem Agamemnonem nihil interesse; nec pluris nunc facere M. Camillum hoc ciuile bellum, quàm illo uiuo ego fecerim Romam captam. cur igitur & Camillus doleret, si hæc post trecẽtos & quinquaginta ferè annos euentura putaret: et ego do=

leam, ſi ad decem milia annorum gentem aliquam ur
bem noſtram potituram putem? quia tãta charitas pa
triæ eſt, ut eam non ſenſu noſtro, ſed ſalute ipſius me=
tiamur. itaque non deterret ſapientem mors, quæ pro
pter incertos caſus quotidie imminet, propter breuita=
tem uitæ nunquam longe poteſt abeſſe, quo minus in o=
mne tempus Reip. ſuiſq; conſulat, & poſteritatem ip=
ſam, cuius ſenſum habiturus non ſit, ad ſe putet perti=
nere. quare licet etiam mortalem eſſe animũ iudican=
tem, æterna moliri, non gloriæ cupiditate, quam ſen=
ſurus non ſit; ſed uirtutis, quam neceſſario gloria, etiã
ſi tu id non agas, conſequatur. natura uero ſe ſic ha=
bet, ut quo modo initium nobis rerum omnium ortus
noſter afferat, ſic exitum mors. quæ ut nihil pertinuit
ad nos ante ortum, ſic nihil poſt mortem pertinebit. in
quo quid poteſt eſſe mali, cum mors nec ad uiuos perti=
neat, nec ad mortuos? alteri nulli ſunt, alteros non at=
tingit. quam qui leuiorem faciunt, ſomni ſimillimam
uolunt eſſe. quaſi uero quiſquam ita nonaginta annos
uelit uiuere, ut, cum ſexaginta confecerit, reliquos dor=
miat. ne ſues quidem id uelint, non modo ipſe. Endy=
mion uero, ſi fabulas audire uolumus, neſcio quando
in Latmo obdormiuit, qui eſt mons Cariæ, non dum opi
nor experrectus. num igitur eum curare cenſes, cum
Luna laboret, à qua conſopitus putatur, ut eum dor=
mientem oſcularetur? quid curet autem, qui ne ſen=
tit quidem? habes ſomnum imaginem mortis; eamq;
quotidie induis: & dubitas, quin ſenſus in morte nul=
lus ſit, cum in eius ſimulacro uideas eſſe nullum ſen=
ſum? pellantur ergo iſtæ ineptiæ penè aniles, ante tem=

pus mori miserum esse. quod tandem tempus? naturæ ne? at ea quidem dedit usuram uitæ, tanquam pecuniæ, nulla præstituta die. quid est igitur quod querare, si repetit cũ uult? ea enim conditione acceperas. ijdẽ, si puer paruus occidit, æquo animo ferendum putant: si uero in cunis, ne querendum quidem. atqui ab hoc acerbius exegit natura, quod dederat. non dum gustauerat, inquiunt, uitæ suauitatem: hic autem iam sperabat magna, quibus frui cœperat. at id quidem ipsum in cæteris rebus melius putatur, aliquam partem, quàm nullam attingere: cur in uita secus? quanquã nõ male ait Callimachus multo sæpius lacrymasse Priamum, quàm Troilum. eorum autem, qui exacta ætate moriuntur, fortuna laudatur: cur? nam, reor, non illis, si uita longior daretur, posset esse iucundior: nihil est enim profecto homini prudentia dulcius; quam, ut cætera auferat, affert certe senectus. quæ uero ætas longa est? aut quid omnino homini longum? non ne modo pueros, modo adolescentes in cursu à tergo insequẽs nec opinanteis assecuta est senectus? sed quia ultra nihil habemus, hoc longum dicimus. omnia ista, perinde ut cuique data sunt, pro rata parte aut, longa, aut breuia dicuntur. apud Hypanin fluuium, qui ab Europæ parte in pontum influit, Aristoteles ait bestiolas quasdam nasci, quæ unum diem uiuant. ex his igitur hora octaua quæ mortua est, prouecta ætate mortua est; quæ uero occidente sole, decrepita; eo magis, si etiam solstitiali die. confer nostram longissimam ætatem cum æternitate: in eadem propemodum breuitate, qua illæ bestiolæ, reperiemur. contemnamus

igitur omnes ineptias: quod enim leuius huic leuitati no men imponã? totamq; uim bene uiuendi in animi ro= bore, ac magnitudine, & in omnium rerum humana rum contemptione, ac deſpicientia, & in omni uirtu= te ponamus. nam nunc quidem cogitationibus molliſ= ſimis effœminamur, ut, ſi ante mors aduentet, quàm Chaldæorum promiſſa cõſecuti ſumus, ſpoliati magnis quibuſdam bonis, illuſi, deſtitutiq; uideamur. quòd ſi expectando, & deſiderando pendemus animis, crucia mur, angimur: proh dij immortales, quàm optabiliter illud iter ineundum eſſe debet, quo confecto, nulla reli= qua cura, nulla ſolicitudo futura ſit? quàm me dele= ctat Theramenes, quamq; elato animo eſt? etſi.n. fle= mus, cum legimus: tamen non miſerabiliter uir clarus emoritur. qui cũ coniectus in carcerẽ triginta iuſſu ty= rannorum uenenum ut ſitiens obbibiſſet, reliquum ſic è poculo eiecit, ut id reſonaret. quo ſonitu reddito, ridẽs, propino, inquit, hoc pulchro Critiæ, qui in eum fuerat teterrimus. Græci enim in cõuiuijs ſolent nominare, cui poculum tradituri ſint. luſit uir egregius extremo ſpiri= tu, cum iam præcordijs conceptam mortem contineret: uereq; ei, qui uenenum præbuerat, mortem eſt eam au= guratus, quæ breui cõſecuta eſt. quis hanc animi maxi mi æquitatem in ipſa morte laudaret, ſi mortem malũ iudicaret? uadit in eundem carcerẽ, atque in eundem paucis poſt annis ſcyphũ Socrates, eodem ſcelere iudicũ, quo tyrannorum Theramenes. quæ eſt igitur eius ora tio, qua facit eum Plato uſum apud iudices iam morte
" mulctatum? Magna me, inquit, ſpes tenet iudices bene
" mihi euenire, quòd mittar ad mortem. neceſſe eſt enim,

» sit alterū de duobus, ut aut sensus omnino mors omnes
» auferat, aut in alium quédam locum ex his locis morte
» migretur. quamobrem, siue sensus extinguitur, morsq;
» ei somno similis est, qui non nunquam, etiam sine uisis
» somniorū, placatissimam quietem affert: dij boni, quid
» lucri est emori? aut quàm multi dies reperiri possunt,
» qui tali nocti anteponantur, cui similis futura est per=
» petuitas omnis consequentis temporis? quis me beatior?
» sin uera sunt quæ dicuntur, migrationem esse mortem
» in eas oras, quas, qui è uita excesserunt, incolunt: id
» multo iam beatius est, te, cum ab ijs, qui se iudicū nu=
» mero haberi uolunt, euaseris, ad eos uenire, qui uere iu=
» dices appellentur, Minoem, Rhadamanthum, Aeacum,
» Triptolemum, conuenireq; eos, qui iuste & cum fide ui
» xerint. hæc peregrinatio mediocris uobis uideri potest?
» ut uero colloqui cum Orpheo, Musæo, Homero, Hesiodo
» liceat, quanti tandem æstimatis? equidem sæpe mori, si
» fieri posset, uellem, ut ea, quæ dico, mihi liceret inueni=
» re. quanta delectatione autem afficerer, cum Palame
» dem, cum Aiacem, cum alios iudicio iniquorum cir=
» cunuentos conuenirem? tentarem etiam summi Regis,
» qui maximas copias duxit ad Troiam, & Vlyxis, Sisy
» phiq; prudentiam: nec ob eam rem, cum hæc exqui=
» rerem, sicut hic faciebam, capite damnarer. ne uos
» quidem iudices, ij, qui me absoluistis, mortem timueri
» tis: nec enim cuiquam bono mali quidquā euenire po
» test nec uiuo, nec mortuo: nec unquā eius res à dijs im
» mortalibus negligentur. nec mihi ipsi hoc accidit for=
» tuito. nec uero ijs, à quibus accusatus sum, aut à qui=
» bus condemnatus, habeo quod succenseam, nisi quòd mi

» hi nocere se crediderunt. & hoc quidem hoc modo: ni-
» hil autem melius æstimo. sed tempus est, inquit, iā hinc
» abire me, ut moriar; uos, ut uitam agatis. utrum au-
» tem sit melius, dij immortales sciunt: hominem quidem
» scire arbitror neminē. Næ ego haud paulo hunc ani-
mum malim, quàm eorum omnium fortunas, qui de hoc iudicauerunt. etsi, quod præter deos negat scire quenquam, id scit ipse, utrum melius sit: nam dixit ante. sed suum illud, nihil ut affirmet, tenet ad extremū. nos autē teneamus, ut nihil censeamus esse malū, quod sit à natura datum omnibus; intelligamusq́;, si mors malum sit, esse sempiternum malum: nam uitæ miseræ mors finis esse uidetur: mors si est misera, finis esse nullus potest. sed quid ego Socratem, aut Theramenem, præstanteis uiros uirtutis, & sapientiæ gloria, cōmemoro, cum Lacedæmonius quidam, cuius ne nomen quidē proditum est, mortem tantopere contempserit, ut, cum ad eam duceretur damnatus ab Ephoris, & esset uultu hilari, atque læto, dixissetq́; ei quidā inimicus, cōtemnisne leges Lycurgi? responderit, ego uero illi maximam gratiam habeo, qui me ea pœna mulctauerit, quā sine mutuatione, & sine uersura possem dissoluere. ò uirum Sparta dignum: ut mihi quidem, qui tam magno animo fuerit, innocens damnatus esse uideatur. tales innumerabiles nostra ciuitas tulit. sed quid duces & principes nominem, cum legiones scribat Cato sæpe alacres in eum locum profectas, unde redituras se non arbitrarentur? pari animo Lacedæmonij in Thermopylis occiderunt. in quos Symonides,

» Dic hospes Spartæ, nos te hic uidisse iacentes,

" Dum sanctis patriæ legibus obsequimur.
Quid ille dux Leonidas dicit? pergite animo forti Lacedæmonij: hodie apud inferos fortasse cœnabimus. fuit hæc gens fortis, dum Lycurgi leges uigebant. è quibus unus, cum Perses hostis in colloquio dixisset glorians, solem præ iaculorum multitudine & sagittarum non uidebitis: in umbra igitur, inquit, pugnabimus. uiros cõmemoro. qualis tandem Lacæna? quæ cum filium in prælium misisset, et interfectum audisset, iccirco, inquit, genueram, ut esset qui pro patria mortem non dubitaret occumbere. esto: fortes, & duri Spartiatæ: magnam habet uim Reip. disciplina. quid? Cyrenæum Theodorum, philosophum non ignobilem, non ne miramur? cui cũ Lysimachus Rex crucem minaretur, istis quæso, inquit, ista horribilia minitare purpuratis tuis: Theodori quidem nihil interest, humi ne, an sublime putrescat. cuius hoc dicto admoneor, ut aliquid etiam de humatione, & sepultura dicendum existimem: rem non difficilem, ijs præsertim cognitis, quæ de nihil sentiendo paulo ante dicta sunt. de qua Socrates quidem quid senserit, apparet in eo libro, in quo moritur: de quo iam tam multa diximus. cum enim de immortalitate animorum disputauisset, & iam moriendi tempus urgeret, rogatus à Critone quemadmodum sepeliri uellet, Multam uero, inquit, operam amici frustra
" consumpsi: Critoni enim nostro non persuasi, me hinc
" auolaturum, neque quidquam mei relicturum. ue-
" runtamen Crito, si me assequi potueris, aut sicubi na-
" ctus eris; ut tibi uidebitur, sepelito. sed, mihi crede,
" nemo me uestrum, cũ hinc excessero, cõsequetur. Præ-

clare

clare id quidē, qui & amico permiserit, & se ostenderit de hoc toto genere nihil laborare. durior Diogenes, & id quidem sentiens, sed, ut Cynicus, asperius, proijci se iussit inhumatū. tum amici, uolucribus ne & feris? minime uero, inquit: sed bacillum propè me, quo abigam, ponitote. qui poteris, illi? non enim senties. quid igitur mihi ferarū laniatus oberit nihil sentienti? præclare Anaxagoras: qui cū Lampsaci moreretur, quærentibus amicis uellet ne Clazomenas in patriā, si quid accidisset, afferri, nihil necesse est, inquit: undiq;.n.ad inferos tantūdem uiæ est. totáq; de ratione humationis unū tenendum est; ad corpus illam pertinere, siue occiderit animus, siue uigeat. in corpore autem perspicuū est, uel extincto animo, uel elapso, nullum residere sensum. sed plena errorum sunt omnia. trahit Hectorem ad currum religatum Achilles: lacerari eum, & sentire credo putat. ergo hic ulciscitur, ut quidem sibi uidetur. at illa sicut acerbissimam rem mœret.

" Vidi, uidere quod me passa ægerrime,
" Curru Hectorem quadrijugo raptarier.

quem Hectorem? aut quādiu ille erit Hector? melius Actius, & aliquando sapiens Achilles.

" Immo.n.uero corpus Priamo reddidi, Hectorē abstuli.

nō igitur Hectora traxisti, sed corpus quod fuerat Hectoris. ecce alius exoritur è terra, qui matrem dormire non sinat.

" Mater, te appello, quæ curam somno suspensam leuas,
" Neque te mei miseret: surge, & sepeli natum.

hæc cum pressis & flebilibus modis, qui totis theatris mœstitiam inferant, concinuntur, difficile est non eos

qui inhumati sunt, miseros iudicare:
” =prius quàm feræ,
” uolucresq́;:-
metuit, ne laceratis membris minus bene utatur: ne cōbustis, non extimescit.
” Heu reliquias semiassi Regis denudatis ossibus
” Per terram sanie delibutam fœde diuexarier.

non intelligo, quid metuat, cum tam bonos septenarios fundat ad tibiam. tenendum est igitur, nihil curādum esse post mortem, cū multi inimicos etiam mortuos puniantur. execratur luculentis sanè uersibus apud Ennium Thyestes, primum ut naufragio pereat Atreus. durū hoc sanè: talis enim interitus non est sine graui sensu: illa inania,
” Ipse summis saxis fixus asperis,
” Euisceratus latere pendens, saxa spargens tabo,
” Sanie, & sanguine atro.

nō ipsa saxa magis sensu omni uacabunt, quàm ille latere pendens, cui se hic cruciatum censet optare. quàm essent dura, si sentiret? nulla sine sensu. illud uero perquam inane:
” Neque sepulcrū quo recipiat habeat portū corporis,
” Vbi remissa humana uita corpus requiescat à malis.

Vides, quanto hæc in errore uersentur. portū esse corporis, & requiescere in sepulcro putat mortuum. magna culpa Pelopis, qui nō erudierit filium, nec docuerit quatenus esset quidque curādum. sed quid singulorum opiniones animaduertam, nationū uarios errores perspicere cum liceat? condiunt Aegyptij mortuos, & eos domi seruant: Persæ etiam cæra circunlitos cōdiunt,

ut quãmaxime permaneant diuturna corpora. magorum mos est non humare corpora suorum, nisi à feris sint antea laniata. in Hyrcania plebs publicos alit canes: optimates domesticos. nobile autem genus canũ illud scimus esse. sed pro sua quisque facultate parat, à quibus lanietur: eamq; optimã illi esse censent sepulturã. permulta alia colligit Chrysippus, ut est in omni historia curiosus. sed ita tetra sunt quædã, ut ea fugiat, & reformidet oratio. totus igitur hic locus est cõtenendus in nobis, nõ negligẽdus in nostris, ita tamẽ, ut mortuorũ corpora nihil sentire sentiamus. quantũ autem consuetudini, famæq; dandũ sit, id curent uiui, sed ita, ut intelligant nihil ad mortuos pertinere. sed profecto mors tũ æquissimo animo oppetitur, cum suis se laudibus uita occidens consolari potest. nemo parum diu uixit, qui uirtutis perfectæ perfecto functus est munere. multa mihi ipsi ad mortem tempestiua fuerũt: quæ utinam potuissem obire: nihil enim iam acquirebatur: cumulata erant officia uitæ: cũ fortuna bella restabãt. quare si ipsa ratio minus perficiet, ut mortem negligere possimus: at uita acta perficiat, ut satis superq; uixisse uideamur. quanq̃ enim sensus abierit, tamen summis, & proprijs bonis & laudis, & gloriæ, quamuis nõ sentiant, mortui nõ carent. etsi enim nihil in se habeat gloria, cur expetatur: tamen uirtutem tanquam umbra sequitur. uerum multitudinis iudicium de bonis, siquãdo est, magis laudandum est, quàm illi ob eam rem beati. non possum autem dicere, quoquo modo hoc accipiatur, Lycurgũ, Solonem legũ & publicæ disciplinæ carere gloria, Themistoclem, Epaminondam

bellicæ uirtutis: ante enim Salaminá ipsam Neptunus obruet, quàm Salaminij trophæi memoriam: priusq; Bœotia Leuctra tollentur, q̃ pugnæ Leuctricæ gloria. multo etiã tardius fama deseret Curium, Fabricium, Calatinum, duos Scipiones, duos Africanos, Maximum, Marcellum, Paulũ, Catonem, Lælium, innumerabiles alios. quorum similitudinem aliquam qui arripuerit, non eam fama populari, sed uera bonorum laude metiẽs, fidẽti animo, si ita res feret, gradietur ad mortem: in qua aut summum bonum, aut nullum malum esse cognouimus: secundis uero suis rebus uolet etiam mori: nõ enim tam cumulus bonorum iucundus esse potest, quàm molesta decessio. hanc sententiam significare uidetur Laconis illa uox, qui, cum Rhodius Diagoras, Olympionices nobilis, uno die duos suos filios uictores Olympiæ uidisset, accessit ad senem, & gratulatus, morere Dyagora, inquit: nõ enim in cœlum ascensurus es. magna hæc, & nimium fortasse Græci putãt, uel tum potius putabant, isq;, qui hoc Dyagoræ dixit, permagnum existimans treis Olympionicas una ex domo prodire, cunctari illum diutius in uita fortunæ obiectum, inutile putabat ipsi. ego autem tibi quidẽ quod satis esset, paucis uerbis, ut mihi uidebar, responderam: concesseras enim, nullo in malo mortuos esse: sed ob eam causam contendi, ut plura dicerem, quòd in desiderio, & luctu hæc est consolatio maxima: nostrum enim & nostra causa susceptum dolorem modice ferre debemus, ne & nosmet ipsos amare uideamur. illa suspicio intolerabili dolore cruciat, si opinamur eos, quibus orbati sumus, esse cum aliquo sensu in ijs ma-

lis, quibus uulgo opinantur. hanc excutere opinionem mihimet radicitus uolui, eoq; fui fortasse longior. A. Tu longior? non mihi quidem. prior enim pars orationis tuæ faciebat, ut mori cuperem; posterior, ut modo non nollem, modo non laborarem: omni autem ratione illud certe perfectum est, ut mortem nõ ducerem in malis. M. Num igitur etiam rhetorũ epilogum desideramus, an iam hanc artem planè relinquimus? A. Tu uero istam ne reliqueris, quam semper ornasti: & quidem iure: illa enim te, si uere loqui uolumus, ornauerat. sed quinam est iste epilogus? aueo enim audire, quidquid est. M. Deorum immortalium iudicia solẽt in scholis proferre de morte, nec uero ea fingere ipsi, sed Herodoto auctore, alijsq; pluribus. Primum Argiæ sacerdotis Cleobis & Biton filij prædicantur. nota fabula est. cum enim illam ad solenne, & statum sacrificium curru uehi ius esset satis longe ab oppido ad fanum, morarenturq; iumenta: tunc iuuenes ij, quos modo nominaui, ueste posita corpora oleo perunxerunt, ad iugum accesserunt. ita sacerdos aduecta in fanum, cum currus esset ductus à filijs, precata à dea dicitur, ut illis præmium daret pro pietate, quod maximum homini dari posset à deo: post epulatos cum matre adolescentes, somno se dedisse, mane inuentos esse mortuos. Simili precatione Trophonius & Agamedes usi dicuntur: qui, cum Apollini Delphis templũ exædificassent, uenerãtes deum petierunt mercedem non paruam quidem operis, et laboris sui, nil certi, sed quod esset optimum homini. quibus Apollo se id daturum ostendit post eius diei diẽ tertiũ: qui ut illuxit, mortui sunt reperti. iudicauisse de

um dicunt, & eum quidem deum, cui reliqui dij concessissent, ut præter cæteros diuinaret, mortem esse optimum homini. fertur etiam de Sileno fabella quædã: qui cũ à Mida captus esset, hoc ei muneris pro sua missione dedisse scribitur; docuisse Regem, nõ nasci homini longe optimum esse; proximum autem, quamprimum mori. qua est sententia in Cresphonte usus Euripides.

» Nam nos decebat cœtus celebrantes domum,
» Lugere, ubi esset aliquis in lucem editus,
» Humanæ uitæ uaria reputantes mala:
» At, qui labores morte finisset graueis,
» Omnes amicos laude, & lætitia exequi.

simile quiddam est in consolatione Crantoris: ait enim Terinæum quendã Elisium, cum grauiter filij mortem mœreret, uenisse in Psycomantiũ, quærentem quæ fuisset tantæ calamitatis causa: huic in tabellis treis huiusmodi uersiculos datos:

» Ignaris homines in uita mentibus errant.
» Euthymus potitur fatorum munere læto.
» Sic fuit utilius finiri ipsiq;, tibiq;.

His & talibus auctoribus usi, confirmant causam, rebus à dijs immortalibus iudicatam. Alcidamus quidã rhetor antiquus in primis nobilis scripsit etiam laudationem mortis, quæ constat ex enumeratione malorum humanorũ. cui rationes eæ, quæ exquisitius à philosophis colliguntur, defuerunt, ubertas orationis non defuit. claræ uero mortes pro patria oppetitæ, non solum gloriosæ rhetoribus, sed etiam beatæ uideri solent. repetunt ab Erichtheo: cuius etiã filiæ cupide mortem ex-

petiuerunt pro uita ciuium: Codrum, qui se in medios immisit hosteis famulari ueste, ne posset agnosci, si esset ornatu regio: quòd oraculum erat datũ, si Rex interfectus esset, uictrices Athenas fore. Menecheus uero nõ prætermittitur: qui oraculo edito largitus est patriæ suũ sanguinẽ. Iphigenia Aulide duci se immolandã iubet, ut hostium sanguis eliciatur suo. ueniunt inde ad propiora. Harmodius in ore, & Aristogiton: Lacedæmonius Leonidas, Thebanus Epaminondas uigent. nostros non norũt: quos enumerare magnũ est: ita sunt multi: quibus uidemus optabiles fuisse mortes cum gloria. quæ cũ ita sint, magna tamen eloquentia est utendum, atque ita uelut superiore è loco concionandũ, ut homines mortem uel optare incipiant, uel certe timere desistant. nã si supremus ille dies non extinctionem, sed commutationem affert loci: quid optabilius? sin autem perimit, ac delet omnino: quid melius, quàm in medijs uitæ laboribus obdormiscere, & ita cõniuentem somno consopiri sempiterno? quod si fiat, melior Ennij, quàm Solonis oratio: hic enim noster,

» Nemo me lacrymis decoret (inquit) nec funera fletu
» Faxit. at uero sapiens ille,
» Mors mea ne careat lacrymis: linquamus amicis
» Mœrorem, ut celebrent funera cum gemitu.

nos uero, si quid tale acciderit, ut à deo denunciatum uideatur ut exeamus è uita, læti & agentes gratias pareamus, emittiq; nos è custodia, & leuari uinculis arbitremur, ut aut in æternam, & planè in nostram domum remigremus, aut omni sensu, molestiáq; careamus: sin autem nihil denunciabitur, eo tamen si=

mus animo, ut horribilem illum diem aliis, nobis faustum putemus; nihilq; in malis ducamus, quod sit uel à diis immortalibus, uel à natura parente omnium constitutum: non enim temere, nec fortuito sati, & creati sumus; sed profecto fuit quædam uis, quæ generi consuleret humano; nec id gigneret, aut aleret, quod, cum exanclauisset omnes labores, tũ incideret in mortis malum sempiternum: portum potius paratum nobis, & perfugium putemus. quò utinam uelis passis peruehi liceat. sin reflantibus uentis reiiciemur, tamen eodẽ paulo tardius referamur necesse est. quod autẽ omnibus necesse est, id ne miserum esse uni potest? habes epilogum, ne quid prætermissum, aut relictum putes. A. Ego uero. & quidem fecit etiam iste me epilogus firmiorem. M. Optime, inquam. sed nunc quidem ualetudini tribuamus aliquid: cras autem, & quot dies erimus in Tusculano, agamus hæc, & ea potissimũ, quæ leuationem habeant ægritudinum, formidinum, cupiditatũ: qui omni è philosophia est fructus uberrimus.

M. TVLLII CICERONIS TVSCVLANARVM QVAESTIONVM LIBER SECVNDVS, DE TOLERANDO DOLORE.

N Eoptolemus quidem apud Enniũ philoſophari ſibi ait neceſſe eſſe, ſed paucis: nam omnino haud placere. ego autẽ Brute neceſſe quidẽ mihi eſſe arbitror philoſophari: nã quid poſſum, præſertim nihil agẽs, agere melius? ſed nõ paucis, ut ille: difficile eſt enim in philoſophia pauca eſſe ei nota, cui non ſint aut pleraque, aut omnia: nã nec pauca niſi è multis eligi poſſunt; nec qui pauca percepit, nõ idẽ reliqua eodẽ ſtudio perſequetur. ſed in uita tamẽ occupata, atque, ut Neoptolemi tũ erat, militari pauca ipſa multũ ſæpe proſunt, & ferũt fructus, ſi nõ tãtos, quãti ex uniuerſa philoſophia percipi poſſunt; tamen eos, quibus aliqua ex parte interdũ aut cupiditate, aut ægritudine, aut metu liberemur: uelut ex ea diſputatione, quæ mihi nuper habita eſt in Tuſculano, magna uidebatur mortis effecta cõtẽptio: quæ nõ minimũ ualet ad animũ metu liberandũ: nam qui id, quod uitari non poteſt, metuit, is uiuere animo quieto nullo modo poteſt: ſed qui, nõ modo quia neceſſe eſt mori, uerũ etiã quia nihil habet mors quod ſit horrẽ

dum, mortem non timet, magnum is ſibi præſidium ad beatam uitam comparat. quanquam non ſumus ignari, multos ſtudioſe contra eſſe dicturos. quod uitare nullo modo potuimus: niſi nihil omnino ſcriberemus. etenim ſi orationes, quas nos multitudinis iudicio probari uolebamus (popularis eſt enim illa facultas, & effectus eloquentiæ eſt audientium approbatio) ſed ſi reperiebãtur non nulli, qui nihil laudarent, niſi quod ſe imitari poſſe confiderent; quemq; ſperandi ſibi, eũdem & bene dicendi finem proponerent; & cũ obruerentur copia ſententiarũ atque uerborũ, ieiunitatem & famem ſe malle, quàm ubertatem, & copiã dicerent, unde erat exortum genus Atticorum, iis ipſis, qui id ſequi ſe profitebantur, ignotum, qui iam conticuere penè ab ipſo foro irriſi: quid futurum putamus, cum adiutore populo, quo utebamur antea, nũc minimæ nos uti poſſe uideamus? eſt enim philoſophia paucis cõtenta iudicibus, multitudinem conſulto ipſa fugiens, eiq; ipſi & ſuſpecta, & inuiſa: ut uel, ſi quis uniuerſam uelit uituperare, ſecundo id populo facere poſſit; uel, ſi in eam, quã nos maxime ſequimur, conetur inuadere, magna habere poſſit auxilia reliquorũ philoſophorũ diſciplinis. nos autem uniuerſæ philoſophiæ uituperatoribus reſpondimus in Hortenſio. pro Academia autem quæ dicẽda erãt, ſatis accurate in Academicis quatuor libris explicata arbitramur. ſed tamen tantũ abeſt ut ſcribi contra nos nolimus, ut id etiam maxime optemus: in ipſa enim Græcia philoſophia tanto in honore nunquã fuiſſet, niſi doctiſſimorũ contentionibus diſſenſionibusq; uiguiſſet. quamobrem hortor omnes, qui facere id poſ-

sunt, ut huius quoque generis laudem iam languenti Græciæ eripiant, & perferāt in hanc urbem, sicut reliquas omnes, quæ quidem erāt expetendæ, studio atque industria sua maiores nostri transtulerunt. atque oratorū quidē laus ita ducta ab humili uenit ad summum, ut iam, quod natura fert in omnibus ferè rebus, senescat, breuiq; tempore ad nihilum uentura uideatur. philosophia nascatur latinis quidem literis ex his temporibus; eamq; nos adiuuemus; nosq; ipsos redargui, refelliq; patiamur. quod ij ferunt animo iniquo, qui certis quibusdam, destinatisq; sententijs quasi addicti, & consecrati sunt, eaq; necessitate constricti, ut, etiam quæ non probare soleant, ea cogantur constantiæ causa defendere. nos, qui sequimur probabilia, nec ultra id, quod uerisimile occurrerit, progredi possumus, & refellere sine pertinacia, & refelli sine iracundia parati sumus. quòd si hæc studia traducta erunt ad nostros, ne bibliothecis quidem græcis egebimus, in quibus multitudo infinita librorum propter eorum est multitudinem, qui scripserunt: eadem enim dicuntur à multis: ex quo libris omnia referserunt. quod accidet etiam nostris, si ad hæc studia plures confluxerint. sed eos, si possumus, excitemus, qui liberaliter eruditi, adhibita etiam disserendi elegantia, ratione & uia philosophantur. est enim quoddam genus eorum, qui se philosophos appellari uolunt, quorum dicuntur esse latini sanè multi libri: quos non contemno equidem, quippe quos nunquā legerim: sed quia profitentur ipsi illi, qui eos scribunt, se neque distincte, neque distribute, neque eleganter, neque ornate scribere, lectio-

nem ſine ulla delectatione negligo: quid enim dicant, & quid ſentiant ij, qui ſunt ab ea diſciplina, nemo mediocriter quidem doctus ignorat. quãobrem, quoniam, quemadmodum dicant, ipſi non laborant; cur legendi ſint, niſi ipſi inter ſe, qui idem ſentiunt, non intelligo. nã ut Platonem, reliquosq; Socraticos, & deinceps eos, qui ab his profecti ſunt, legunt omnes, etiam qui illa aut non approbant, aut non ſtudioſiſſime conſectãtur; Epicurum autem, & Metrodorũ non fere præter ſuos quiſquam in manus ſumit: ſic hos Latinos ij ſoli legũt, qui illa recte dici putãt. nobis autem uidetur, quidquid literis mandetur, id commendari omnium eruditorum lectione decere. nec, ſi ipſi minus conſequi poſſumus, iccirco minus id ita faciendũ eſſe ſentimus. itaque mihi ſemper Peripateticorum, Academiæq; conſuetudo, de omnibus rebus in contrarias partes diſſerendi, non ob eam cauſam ſolum placuit, quòd aliter non poſſet, quid in quaque re ueriſimile eſſet, inueniri, ſed etiam quòd eſſet ea maxima dicendi exercitatio. qua princeps uſus eſt Ariſtoteles, deinde eum qui ſecuti ſunt. noſtra autem memoria Philo, quem nos frequenter audiuimus, inſtituit alio tempore rhetorum præcepta tradere, alio philoſophorum. ad quam nos conſuetudinem à familiaribus noſtris adducti, in Tuſculano, quod datum eſt temporis nobis, in eo conſumpſimus. itaque cum ante meridiem dictioni operam dediſſemus, ſicut pridie feceramus; poſt meridiem in Academiam deſcendimus. in qua diſputationem habitam non quaſi narrantes exponimus, ſed eiſdem ferè uerbis, ut actũ, diſputatumq; eſt. eſt igitur ambulantibus ad hũc mo=

dum ſermo ille nobis inſtitutus, & à tali quodam inductus exordio. A. Dici non poteſt, quàm ſim heſterna diſputatione tua delectatus, uel potius adiutus: etſi enim mihi conſcius ſum, nunquam ne nimis cupidum fuiſſe uitæ; tamen obijciebatur interdum animo metus quidam, & dolor, cogitanti fore aliquando finem huius lucis, & amiſſionem omnium uitæ commodorum. hoc genere moleſtiæ ſic, mihi crede, ſum liberatus, ut nihil minus curandum putem. M. Minime mirum id quidem: nã efficit hoc philoſophia: medetur animis: inanes ſolicitudines detrahit: cupiditatibus liberat: pellit timores. ſed hæc eius uis nõ idem poteſt apud omnes: tum ualet multũ, cũ eſt idoneam complexa naturam: fortes enim non modo fortuna adiuuat, ut eſt in uetere prouerbio, ſed multo magis ratio, quæ quibuſdã quaſi præceptis confirmat uim fortitudinis. te natura excelſum quendam uidelicet, & altũ, & humana deſpicientem genuit: itaque facile in animo forti contra mortẽ habita inſedit oratio. ſed hæc eadem num cenſes apud eos ipſos ualere, niſi admodum paucos, à quibus inuenta, diſputata, conſcripta ſunt? quotus enim quiſque philoſophorũ inuenitur, qui ſit ita moratus, ita animo, ac uita conſtitutus, ut ratio poſtulat; qui diſciplinam ſuã non oſtentationem ſcientiæ, ſed legem uitæ putet; qui obtemperet ipſe ſibi, & decretis ſuis pareat? uidere licet alios tanta leuitate, & iactatione, ijs ut fuerit non didiciſſe melius; alios pecuniæ cupidos, gloriæ non nullos; multos libidinum ſeruos: ut cũ eorum uita mirabiliter pugnet oratio. quod quidem mihi uidetur eſſe turpiſſimum. ut enim, ſi grammaticum ſe profeſſus

quiſpiam, barbare loquatur; aut ſi abſurde canat is, qui ſe haberi uelit muſicum, hoc turpior ſit, quòd in eo ipſo peccet, cuius profitetur ſcientiam: ſic philoſophus in ratione uitæ peccans, hoc turpior eſt, quòd in officio, cuius magiſter eſſe uult, labitur; artemq; uitæ profeſſus, delinquit in uita. A. Non ne uerendũ igitur, ſi eſt ita, ut dicis, ne philoſophiam falſa gloria exornes? quod eſt enim maius argumentum, nihil eam prodeſſe, quàm quoſdam perfectos philoſophos turpiter uiuere? M. Nullum uero id quidem argumentum eſt. nam ut agri nõ omnes frugiferi ſunt, qui coluntur; falſumq; illud, ac improbe,

» Etſi in ſegetem ſunt deteriorem datæ
» Fruges, tamen ipſe ſuapte natura enitent:

ſic animi non omnes culti fructum ferũt. atque ut in eodem ſimili uerſer, ut ager, quamuis fertilis, ſine cultura fructuoſus eſſe nõ poteſt, ſic ſine doctrina animus. ita eſt utraque res una ſine altera debilis. cultura autẽ animi philoſophia eſt: quæ extrahit uitia radicitus, & præparat animos ad ſatus accipiendos; eaq; mãdat his, &, ut ita dicã, ſerit, quæ adulta fructus uberrimos ferant. agamus igitur, ut cœpimus. dic, ſi uis, de quo diſputari uelis. A. Dolorem exiſtimo maximum malorum omnium. M. Etiam ne maius, quàm dedecus? A. Non audeo id dicere quidem, & me pudet tã cito de ſententia eſſe deiectum. M. Magis eſſet pudendum, ſi in ſententia permaneres: quid enim minus eſt dignũ, quàm tibi quidquã peius uideri dedecore, flagitio, turpitudine? quæ ut effugias, quis eſt non modo nõ recuſandus, ſed ultro appetendus, ſubeũdus, excipiendus do

lor? A. Ita prorsus existimo. quare ne sit sanè summum malum dolor: malum est certe. M. Vides ne igitur, quantum, breuiter admonitus, de doloris terrore deieceris? A. Video planè: sed plus desidero. M. Experiar equidem: sed magna res est, animoq; mihi opus est non repugnante. A. Habebis id quidem: ut enim heri feci, sic nunc rationem, quò ea me cũque ducet, sequar. M. Primum igitur de imbecillitate multorum, & de uarijs disciplinis philosophorum loquar. quorum princeps & auctoritate, et antiquitate Socraticus Aristippus non dubitauit summũ malum dolorem dicere. dehinc ad hanc eneruatã, muliebremq; sententiam satis docilem se Epicurus præbuit. hunc post Rhodius Hieronymus dolore uacare summum bonum dixit: tantũ in dolore duxit mali. cæteri, præter Zenonem, Aristonem, Pyrrhonem, idem ferè, quod modo tu: malum illud quidem, sed alia peiora. ergo id, quod natura ipsa, & quædam generosa uirtus statim respuit, ne dolorem summum malum diceres, oppositoq; dedecore sententia depellerere, in eo magistra uitæ tot secula permanet philosophia. quod huic officium, quæ laus, quod decus erit tanti, quod adipisci cum dolore corporis uelit, qui dolorem summum malum sibi esse persuaserit? quam porro quis ignominiam, quam turpitudinem non pertulerit, ut effugiat dolorem, si id summum malum esse decreuerit? quis autem non miser non modo tunc, cum premetur summis doloribus, si in his est summum malum; sed etiam cum sciet id sibi posse euenire? & quis est, cui non possit? ita fit, ut omnino nemo possit esse beatus. Metrodorus quidem eũ perfecte pu-

tat beatum, cui corpus bene constitutũ sit, & exploratum ita semper fore. quis autem est iste, cui id exploratum possit esse? Epicurus uero ea dicit, ut mihi quidem risus captare uideatur. affirmat enim quodam loco, si uratur sapiens, si crucietur: expectas fortasse, dum dicat, patietur, perferet, nõ succũbet: magna mehercule laus, & eo ipso, per quem iuraui, Hercule digna: sed Epicuro homini aspero et duro nõ est hoc satis: in Phalaridis tauro si erit, dicet, q̃ suaue est hoc, quàm hoc nõ curo. suaue etiam? an parum est, si non amarum? at id quidem illi ipsi, qui dolorem malum esse negant, non solent dicere, cuiquam suaue esse cruciari: asperũ, difficile, odiosum, contra naturã dicunt, nec tamen malum. hic, qui solum hoc malum dicit, & malorum omnium extremum, sapientem censet id suaue dicturũ. ego à te non postulo, ut dolorem eisdem uerbis afficias, quibus Epicurus uoluptatem, homo, ut scis, uoluptarius. ille dixerit sanè idẽ in Phalaridis tauro, quod si esset in lectulo. ego tãtam uim non tribuo sapienti contra dolorem: si fortis in perferẽdo, officio satis est: ut lætetur etiã, non postulo: tristis enim res est sine dubio, aspera, amara, inimica naturæ, ad patiendũ, tolerãdumq; difficilis. aspice Philoctetam: cui cõcedendum est gementi: ipsum enim Herculẽ uiderat in Oeta magnitudine dolorum eiulãtem. nihil igitur hunc uirum sagittæ, quas ab Hercule acceperat, tum cõsolabantur: Cum è uiperino morsu uenæ uiscerũ Veneno imbutæ tetros cruciatus clerẽt. itaq; exclamat auxiliũ expetẽs, mori cupiẽs.

» Heu quis salsis fluctibus mandet
» Me ex sublimi uertice saxi.

Iam

» Iam iam absumor: conficit animam
» Vis uulneris, ulceris æstus.

difficile dictu uidetur, eum non in malo esse, & magno quidem, qui ita clamare cogatur. Sed uideamus Herculem ipsum; qui tum dolore frangebatur, cum immortalitatem ipsa morte quærebat. quas hic uoces apud Sophoclem in Trachinijs edit? cui cum Deianira sanguine centauri tinctam tunicam induisset, inhæsissetq; ea uisceribus, ait ille,

» O' multa dictu grauia, perpessu aspera,
» Quæ corpore exanclato, atque animo pertuli.
» Nec mihi Iunonis terror implacabilis,
» Nec tantum inuexit tristis Eurystheus mali,
» Quantum una uecors Oenei partu edita.
» Hæc me irretiuit ueste furiali inscium,
» Quæ lateri inhærens morsu lacerat uiscera,
» Vrgensq; grauiter pulmonum haurit spiritus:
» Iam decolorem sanguinem omnem exorbuit:
» Sic corpus clade horribili absumptum extabuit.
» Ipse illigatus peste interimor textili.
» Hos non hostilis dextra, non terra edita
» Moles gigantum, non biformato impetu
» Centaurus ictus corpori infixit meo,
» Non Graia uis, non barbara ulla immanitas,
» Non sæua terris gens relegata ultimis;
» Quas peragrans, undique omnẽ hinc feritatem expuli:
» Sed fœminea uir, fœminea interimor manu.
» O' nate, uere hoc nomen usurpa patri,
» Ne me occidentem matris superet charitas.
» Huc arripe ad me manibus abstractam pijs.

» Iam cernam, me ne, an illam potiorem putes.
» Perge, aude nate, illacryma patris pestibus:
» Miserere. gentes nostras flebunt miserias.
» Heu uirginalem me ore ploratum edere,
» Quem uidit nemo ulli ingemiscentem malo.
» Sic fœminata uirtus afflicta occidit.
» Accede nate, assiste, miserandum aspice
» Euisceratum corpus lacerati patris.
» Videte cuncti: tuq; cœlestum sator
» Iace obsecro in me uim coruscam fulminis.
» Nunc nunc dolorem anxiferi torquent uertices:
» Nunc serpit ardor. ô ante uictrices manus,
» O' pectora, ô terga, ô lacertorum thori,
» Vestro ne pressu quondam Nemeæus leo
» Frendens efflauit grauiter extremum halitum?
» Hæc dextra Lernam terram mactata excetra
» Placauit: hæc bicorporem afflixit manum:
» Erimanthiam hæc uastificam abiecit beluam:
» Hæc à Tartarea tenebrica abstractam plaga
» Tricipitem eduxit Hydra generatum canem:
» Hæc interemit tortu multiplicabili
» Draconem, auriferam obtutu obseruantem arborem.
» Multa alia uictrix nostra lustrauit manus,
» Nec quisquam è nostris spolia cepit laudibus.

possumus ne nos contemnere dolorem, cum ipsum Herculem tam intolerãter dolere uideamus? Veniat Aeschilus non poeta solum, sed etiam Pythagoreus: sic enim accepimus. quo modo fert apud eum Prometheus dolorem, quem excipit ob furtum Lemnium, Vnde ignis lucet mortalibus, clàm diuisus? eum Prometheus doctus

clepsisse dolo penasq; Ioui fato expendisse supremo. has igitur pœnas pendens, affixus ad Caucasum hæc dicit :

» Titanum soboles socia nostri sanguinis
» Generata cœlo, aspicite religatum asperis
» Vinctumq; saxis, nauem ut horrisono freto
» Noctem pauentes timidi adnectunt nauitæ.
» Saturnius me sic infixit Iupiter,
» Iouisq; numen Mulcibri adsciuit manus.
» Hos ille cuneos fabrica crudeli inserens,
» Perrupit artus : qua miser solertia
» Transuerberatus, castrum hoc furiarum incolo.
» Iam tertio me quoque funesto die,
» Tristi aduolatu, aduncis lacerans unguibus
» Iouis satelles pastu dilaniat fero.
» Tum iecore opimo farta, & satiata affatim
» Clangorem fundit uastum, & sublime aduolans
» Pinnata cauda nostrum adulat sanguinem.
» Cum uero adesum inflatu renouatum est iecur,
» Tum rursus tetros auida se ad pastus refert.
» Sic hunc custodem mœsti cruciatus alo :
» Qui me perenni uiuum fœdat miseria.
» Nanque, ut uidetis, uinclis constrictus Iouis,
» Arcere nequeo diram uolucrem à pectore.
» Sic me ipse uiduus pestes excipio anxias,
» Amore mortis terminum inquirens mali.
» Sed longe à leto numine aspellor Iouis.
» Atque hæc uetusta seclis glomerata horridis,
» Luctifica clades nostro infixa est corpori :
» Ex quo liquatæ solis ardore excidunt
» Guttæ, quæ saxa assidue instillant Caucasi.

uix igitur posse uidemur ita affectum non miserum dicere: & si hunc miserum, certe dolorem malum. A. Tu quidem adhuc meam causam agis. sed hoc mox uidero. interea unde isti uersus? non enim agnosco. M. Dicam hercule: etenim recte requiris. uides ne abundare me otio? A. Quid tum? M. Fuisti sæpe credo, cum Athenis esses, in scholis philosophorum. A. Vero, ac libenter quidem. M. Animaduertebas igitur, etsi tum nemo erat admodum copiosus, ueruntamen uersus ab his admisceri orationi. A. Ac multos quidem à Dionysio Stoico. M. Probe dicis. sed is quasi dictata nullo delectu, nulla elegantia. Philo & proprium numerum, et electa poemata, et loco adiungebat. itaque postquã adamaui hanc quasi senilem declamationẽ, studiose equidem utor nostris poetis: sed sicubi illi defecerũt, uerti ipse multa de græcis, ne quo ornamento in hoc genere disputationis careret latina oratio. sed uides ne, poetæ quid mali afferãt? lamentãtes inducũt fortissimos uiros: molliunt animos nostros: ita sunt deinde dulces, ut nõ legãtur modo, sed etiam ediscãtur. sic ad malã domesticã disciplinam, uitamq; umbratilem, et delicatam cum accesserunt etiam poetæ, neruos omneis uirtutis elidũt. recte igitur à Platone educũtur ex ea ciuitate, quã finxit ille, cum mores optimos, & optimum Reip. statũ exquireret. at uero nos, docti scilicet à Græcia, hæc et à pueritia legimus, et didicimus, hanc eruditionem liberalem, et doctrinam putamus. sed quid poetis irascimur? uirtutis magistri philosophi inuenti sunt, qui summum malum dolorem dicerent. at tu adolescẽs, cum id tibi paulo ante dixisses uideri, rogatus à me, etiam ne maius quàm

dedecus, uerbo de ſententia deſtitiſti. roga hoc idem Epicurum: maius dicet eſſe malum mediocrem dolorem, quàm maximum dedecus: in ipſo enim dedecore mali nihil eſſe, niſi ſequantur dolores. quis igitur Epicurum ſequitur dolor, cum hoc ipſum dicit, ſummum malum eſſe dolorem, quo dedecus maius à philoſopho nullũ expecto? quare ſatis mihi dediſti, cum reſpondiſti, maius tibi uideri malum dedecus, quàm dolorem: hoc ipſum enim ſi tenebis, intelliges quàm ſit obſiſtendum dolori. nec tam quærendum eſt, dolor malum ne ſit; quàm firmandus animus ad dolorem ferendum. concludunt ratiunculis Stoici, cur non ſit malum: quaſi de uerbo, nõ de re laboretur. quid me decipis Zeno? nam cum id, quod mihi horribile uidetur, tu omnino malum eſſe negas, capior, & ſcire cupio quo modo id, quod ego miſerrimum exiſtimem, ne malum quidem ſit. nihil eſt, inquit, niſi quod turpe, & uitioſum eſt. A. Ad ineptias redis: illud enim, quod me angebat, non eximis. ſcio dolorem non eſſe nequitiam. deſine id me docere: hoc doce, doleam, nec ne doleam, nihil intereſſe. M. Nũquam quidquam, inquit, ad beate quidem uiuendum, quod eſt in una uirtute poſitum, ſed tamen eſt reijciendum. cur? aſperum eſt, contra naturam, difficile perpeſſu, triſte, durum. hæc copia uerborum eſt; quod omnes uno uerbo malum appellamus, id tot modis poſſe dicere. definis tu mihi, non tollis dolorem, cum dicis aſperum, contra naturam, uix quod ferri, tolerariq; poſſit: nec mentiris: ſed re ſuccumbere non oportebat, uerbis gloriantem, dum nihil bonum niſi quod honeſtum, nihil malum niſi quod turpe. optare hoc quidem

est, non docere. illud & melius, & uerius; omnia, quæ natura aspernatur, in malis esse; quæ asciscit, in bonis. hoc posito, & uerborum concertatione sublata, tantum tamen excellet illud, quod recte amplexantur isti, quod honestum, quod rectum, quod decorum appellamus, quod idem interdum uirtutis nomine amplectimur; ut omnia præterea, quæ bona corporis, & fortunæ putantur, perexigua, & minuta uideantur, nec malum quidem ullum, nec, si unum in locum collata omnia sunt, cum turpitudinis malo comparanda. quare, si, ut initio concessisti, turpitudo peius est, quàm dolor: nihil est planè dolor. nam dum tibi turpe, nec dignum uiro uidebitur gemere, eiulare, lamentari, frangi, debilitari, dolere, tum dignitas, tum decus aderit, tuq; in ea intueberis, te continebis: cedet profecto uirtuti dolor, & animi inductione languescet: aut enim nulla uirtus est, aut contemnendus est omnis dolor. prudentiam ne uis esse, sine qua ne intelligi quidem ulla uirtus potest? quid ergo? ea patietur ne te quidquam facere nihil proficientem, & laborantem? an temperantia sinet te immoderate facere quidquam? an coli iustitia poterit ab homine propter uim doloris enunciante commissa, prodente conscios, multa officia relinquente? quid, fortitudini, comitibusq; eius, magnitudini animi, grauitati, patientiæ, rerum humanarum despicientiæ quo modo respondebis? afflictus ne, & iacens, & lamentabili uoce deplorans, audies, ò uirum fortem? te uero ita affectum ne uirum quidem dixerit quisquam. amittenda igitur fortitudo est, aut sepeliendus dolor. ecquid scis igitur, si quid de Corinthijs tuis amiseris, posse ha=

bere te reliquam supellectilem saluam; uirtutem autem si unam amiseris, etsi amitti non potest uirtus, sed si unam confessus fueris te non habere, nullam te esse habiturum? num igitur fortem uirum, num magno animo, num patientem, num grauem, num humana contemnentem potes dicere aut Philoctetam illum, (quàm te enim malo dicere: sed ille certe non fortis) qui iacet in lectulo humido, qui

" Eiulatu, questu, gemitu, fremitibus
" Resonando, multum flebiles uoces refert.

non ego dolorem, dolorem esse nego: cur enim fortitudo desideraretur? sed eum opprimi dico patientia. si modo est aliqua patientia: si nulla est, quid exornamus philosophiam? aut quid eius nomine gloriosi sumus? pungit dolor, uel fodiat sanè. si nudus es, da iugulum: sin tectus Vulcaniјs armis, id est fortitudine, resiste: hæc enim te, nisi ita facies, custos dignitatis relinquet, & deseret. Cretum quidem leges, quas siue Iuppiter, siue Minos sanxit de Iouis quidem sententia, ut poetæ ferunt; itemq; Lycurgi, laboribus erudiunt iuuentutem, uenando, currendo, esuriendo, sitiendo, algẽdo, æstuãdo. Spartæ uero pueri ad aram sic uerberibus accipiuntur, ut multus è uisceribus sanguis exeat, non nunquã etiã, ut, cum ibi essem, audiebam, ad necem: quorum non modo nemo exclamauit unquam, sed ne ingemuit quidẽ. quid ergo? hoc pueri possunt, uiri nõ poterunt? & quod mos ualet, ratio non ualebit? interest aliud inter laborem, & dolorem. sunt finitima omnino, sed tamen differũt aliquid. labor est functio quædã uel animi uel corporis grauioris operis, et muneris: dolor autẽ motus asper

in corpore à sensibus alienus. hæc duo Græci illi, quorũ copiosior est lingua, quàm nostra, uno nomine appellant. itaque industrios homines, illi studiosos, uel potius amantes doloris appellant: nos commodius laboriosos: aliud est enim laborare, aliud dolere. ò uerborum inops interdũ, quibus abũdare te semper putas, Græcia. aliud, inquam, est dolere, aliud laborare. cum uarices secabantur C. Mario, dolebat: cum æstu magno ducebat agmen, laborabat. est inter hæc quædam tamen similitudo: consuetudo enim laborum perpessionem dolorum efficiet faciliorem. itaque illi, qui Græciæ formam Rerũ publicarum dederunt, corpora iuuenum firmari labore uoluerunt. quod Spartiatæ etiam in fœminas transtulerunt: quæ cæteris in urbibus mollissimo cultu parietum umbris occuluntur. illi autem uoluerunt nihil horum simile esse apud Lacænas uirgines: quibus magis palæstra, Eurotas, sol, puluis, labor, militia in studio est, quàm fertilitas barbara. ergo his laboriosis exercitationibus & dolor intercurrit nonnunquam. impelluntur, feriuntur, abijciuntur, cadunt: & ipse labor quasi callum quoddam obducit dolori. militiam uero nostram dico, non Spartiatarum, quorum procedit ad modum, ad tibiã, nec adhibetur ulla sine anapæstis pedibus hortatio. nostri exercitus primum unde nomen habeant, uides: deinde qui labor, quantus agminis: ferre plus dimidiati mensis cibaria: ferre, si quid ad usum uelint: ferre uallum. nam scutum, gladium, galeam in onere nostri milites non plus numerant, quàm humeros, lacertos, manus: arma enim membra militis esse dicunt. quæ quidem ita geruntur apte, ut, si usus foret, abiectis oneri=

bus, expeditis armis, ut membris pugnare possint. quid exercitatio legionum? quid ille cursus, clamor, quanti laboris est? ex hoc ille animus in prælijs paratus ad uulnera. adduc pari animo inexercitatum militem: mulier uidebitur. cur? tantum interest inter nouum & ueterem exercitum, quantum experti sumus. ætas tyronum plerunque melior: sed ferre laborem, contemnere uulnus, consuetudo docet. quin etiam uidemus ex acie efferri sæpe saucios, & quidem rudem illum, et inexercitatũ, quamuis leui ictu, ploratus turpissimos edere. at uero ille exercitatus, & uetus, ob eamq; rem fortior, medicum modo requirens à quo obligetur,

» O' Patrocles, inquit, ad uos aduenieus auxilium & uestras manus peto,
» Priusquam oppeto malã pestem mãdatã hostili manu:
» Neq; sanguis ullo potis est pacto profluens consistere,
» Si quà sapientia magis uestra deuitari mors potest.
» Nanque Aesclapij liberorum saucij opplent porticus:
» Non potest accedi.=

Certe Euripylus hic quidem est. hominem exercitatum. ubi tantum luctus continuatus? uide, quàm non flebiliter respondeat; rationem etiam afferat, cur æquo animo sibi ferendum sit.

» =Qui alteri exitium parat,
» Eum scire oportet sibi paratam pestem ut participet parem.

abducet Patrocles credo, ut collocet in cubili, ut uulnus obliget, si quidem homo esset. sed nihil uidi minus: quærit enim, quid actum sit.

» Eloquere, res Argiuum prælio ut se sustinet.

non potest effari tantum dictis, quantum factis suppetit laboris. Quiesce igitur, & uulnus alliga, etiã si Euripylus posset, non posset Aesopus.
=Vbi fortuna Hectoris
Nostram aciem inclinatam:=
& cætera explicat in dolore: sic est enim intemperans militaris in forti uiro gloria. ergo hæc ueteranus miles facere poterit, doctus uir, sapiensq; non poterit? ille uero melius, ac non paulo quidem. sed de consuetudine adhuc exercitationis loquor, non dum de ratione, & sapientia. aniculæ sæpe inediam biduum, aut triduum ferunt. subduc cibum unum diem athletæ: Iouem Olympium eum ipsum, cui se exercebit, implorabit: ferre non posse clamabit. consuetudinis magna uis est. pernoctant uenatores in niue: in montibus uri se patiuntur. inde pugiles cestibus contusi, ne ingemiscunt quidem. sed quid hos, quibus Olympiorum uictoria Consulatus ille antiquus uidetur? gladiatores, aut perditi homines, aut barbari quas plagas perferunt? quo modo illi, qui bene instituti sunt, accipere plagam malunt, quàm turpiter uitare? quàm sæpe apparet nihil eos malle, quàm uel domino satisfacere, uel populo? mitunt etiam uulneribus confecti ad dominos, qui quærant quid uelint: si satisfactum ijs sit, se uelle decumbere. quis mediocris gladiator ingemuit? quis uultum mutauit unquam? quis non modo stetit, uerum etiam decubuit turpiter? quis cum decubuisset, ferrum recipere iussus, collum contraxit? tantum exercitatio, meditatio, consuetudo ualet. ergo hoc poterit
» Samnis spurcus homo, uita illa dignus, locoq;:

uir natus ad gloriam ullam partem animi tam mollem habebit, quam non meditatione & ratione corroboret? crudele gladiatorum spectaculum, & inhumanum non nullis uideri solet: & haud scio an ita sit, ut nunc fit. cum uero sontes ferro depugnabant, auribus fortasse multæ, oculis quidem nulla poterat esse fortior contra dolorem, & mortem disciplina. de exercitatione, & consuetudine, & commentatione dixi. agesis, nunc de ratione uideamus: nisi quid uis ad hæc. A. Ego ne ut te interpellem? ne hoc quidem uellem: ita me ad credendum tua ducit oratio. M. Sit ne igitur malum dolor, nec ne, Stoici uiderint, qui contortulis quibusdam, ac minutis conclusiunculis, nec ad sensus permanantibus, effici uolunt non esse malum dolorem. ego illud, quidquid sit, tantum esse, quantum uideatur, non puto: falsáq; eius uisione, & specie moueri homines dico uehementius, doloremq; eius omnem esse tolerabilem. unde igitur ordiar? an eadem breuiter attingam, quæ modo dixi, quo facilius oratio progredi possit longius? Inter omnes igitur hoc constat, nec doctos homines solum, sed etiam indoctos; uirorum esse fortium, & magnanimorum, & patientium, & humana uincentium, toleranter dolorem pati. nec uero quisquam fuit, qui eum, qui ita pateretur, non laudandum putaret. quod ergo & postulatur à fortibus, & laudatur, cum fit; id aut extimescere ueniens, aut non ferre præsens, non ne turpe est? atqui uide, ne, cum omnes rectæ animi affectiones uirtutes appellentur, non sit hoc proprium nomen omnium, sed ab ea una, quæ cæteris excellat, omnes nominatæ sint: appellata est

enim à uiro uirtus: uiri autem propria maxime est fortitudo: cuius munera duo maxima sunt, mortis, dolorisq; contemptio. utendum est igitur his, si uirtutis cõpotes, uel potius si uiri uolumus esse, quoniam à uiris uirtus nomen est mutuata. quæres fortasse, quo modo: & recte: talem enim medicinã philosophia profitetur. uenit Epicurus, homo minime malus, uel potius uir optimus: tantum monet, quantum intelligit: neglige, inquit, dolorem. quis hoc dicit? idem, qui dolorem summum malum. uix satis constanter. audiamus. si summus dolor est, inquit, breuem esse necesse est. A. Itera dum eadem ista mihi: non enim intelligo, quid summũ dicas esse, quid breue. M. Summum, quo nihil sit superius: breue, quo nihil breuius. contemno magnitudinem doloris, à qua me breuitas temporis uindicabit ante penè, quàm uenerit. sed si est tantus dolor, quantus Philoctetæ; bene planè magnus mihi quidem uidetur, sed tamen non summus: nihil enim dolet, nisi pes: possunt oculi: potest caput, latera, pulmones: possunt omnia. longe igitur abest à summo dolore. ergo, inquit, dolor diuturnus habet lætitiæ plus, quàm molestiæ. nunc ego non possum tantum hominem nihil sapere dicere, sed nos ab eo derideri puto. ego summum dolorem (summum autem dico, etiam si decem atomis est maior alius) non continuo dico esse breuem: multosq; possum bonos uiros nominare, qui cõplures annos doloribus podagræ crucientur maximis. sed homo cautus nunq̃ terminat nec magnitudinis, nec diuturnitatis modum, ut sciam quid summũ dicat in dolore, quid breue in tempore. omittamus igitur hũc nihil prorsus dicen-

tem ; cogamusq; confiteri nõ eſſe ab eo doloris remedia
quærenda, qui dolorem malorum omnium maximum
dixerit. quamuis idem forticulum ſe in torminibus, &
in ſtranguria ſua præbeat. aliunde igitur eſt quæren-
da medicina, & maxime quidem, ſi, quid maxime cõ=
ſentaneum ſit, quærimus, ab ijs, quibus, quod honeſtum
ſit, ſummum bonum ; quod turpe, ſummum uidetur
malum. his tu præſentibus gemere, & te iactare non
audebis profecto. loquetur enim eorum uoce uirtus ip
ſa tecum. tu ne, cum pueros Lacedæmone, adoleſcentes
Olympiæ, barbaros in arena uideris excipientes gra=
uiſſimas plagas, & ferentes ſilentio ; ſi te forte dolor
aliquis peruellerit, exclamabis ut mulier? non conſtan-
ter, & ſedate feres? ferri non poteſt : natura non pa=
titur. audio. pueri ferũt gloria ducti, ferunt pudore
alij, multi metu: et tamen ueremur, ut hoc, quod à tam
multis, & quod tot locis perferatur, natura pa=
tiatur? illa uero non modo patitur, uerum etiam poſtu
lat : nihil.n.habet præſtantius ; nihil, quod magis ex=
petat, quàm honeſtatem, quàm laudem, quàm dignita=
tem, quàm decus. hiſce ego pluribus nominibus unam
rem declarari uolo, ſed utor, ut quammaxime ſignifi=
cem, pluribus. uolo autem dicere illud homini longe op=
timum eſſe, quod ipſum ſit optandum per ſe, à uirtute
profectum, uel in ipſa uirtute ſitum, ſua ſponte lauda=
bile : quod quidem citius dixerim ſolum, quàm ſum=
mum bonum. atque ut hæc de honeſto, ſic de turpi
contraria. nihil tam tetrum, nihil tam aſpernan-
dum, nihil homine indignius. quod ſi tibi perſuaſum
eſt; principio enim dixiſti plus in dedecore mali tibi ui=

deri, quàm in dolore: reliquum est, ut tute tibi impe= res. quanquam hoc nescio quo modo dicatur, quasi duo simus, ut alter imperet, alter pareat: non inscite ta= men dicitur: est enim animus in partes distributus duas, quarum altera rationis est particeps, altera expers. cum igitur præcipitur, ut nobismet ipsis imperemus, hoc præ= cipitur, ut ratio coerceat temeritatem. est in animis o= mnium ferè natura molle quiddam, demissum, humi= le, eneruatum quodam modo, & languidum. si nihil esset aliud, nihil esset homine deformius: sed præsto est domina omnium, & regina ratio, quæ connixa per se, & progressa longius, fit perfecta uirtus. hæc ut impe= ret illi parti animi, quæ obedire debet, id uidendum est uiro. quonam modo, inquies? uelut seruo dominus, ue= lut imperator militi, uelut parens filio. si turpissime se illa pars animi geret, quam dixi esse mollem; si se lamẽ tis muliebriter, lacrymisq; dedet, uinciatur, & constrin= gatur amicorum, propinquorumq; custodijs: sæpe enim uidemus fractos pudore, qui ratione nulla uincerentur. ergo hos quidem, ut famulos, uinclis, ac custodia arcea= mus. qui autem erunt firmiores, nec tamen robustissi- mi, hos admonitu simili oportebit, ut bonos milites, reuo= catos dignitatem tueri. non nimis in Niptris ille sapien= tissimus Græciæ saucius lamentatur, uel modice potius:

Pedetentim (inquit) ite, & sedato nisu, ne succussu ar-
" ripiat maior dolor.

Pacuuius hoc melius quàm Sophocles. apud illũ enim perquam flebiliter Vlyxes lamentatur in uulnere: ta= men huic leuiter gementi illi ipsi, qui ferunt saucium, personæ grauitatem intuentes non dubitarunt dicere,

» =Tu quoque Vlyxes,
» Quanquam grauiter cernimus ictum,
» Nimis es penè animo molli, qui
» Consuetus in armis æuum agere.

intelligit poeta prudens ferendi doloris consuetudinem esse non contemnendam magistram. atque ille non immoderate magno in dolore,

» Retinete, tenete, opprimite, ulcus
» Nudate. heu miserum me, excrucior.

incipit labi: deinde illico desinit.

» Operite, abscedite, iam iam
» Dimittite: nam attactu & quassu
» Sæuum amplificatis dolorem.

Vides ne, ut obmuuerit non sedatus corporis, sed castigatus animi dolor? itaque in extremis Niptris alios quoque obiurgat, idq́; moriens,

» Conqueri fortunam aduersam, non lamentari decet.
» Id uiri est officium. fletus muliebri ingenio additus.

huius animi pars illa mollior rationi sic paruit, ut seuero imperatori miles prudẽs. in quo uiro erit perfecta sapiẽtia (quẽ adhuc nos quidẽ uidemus neminẽ: sed philosophorũ sentẽtijs, qualis futurus sit, si modo aliquando fuerit, exponitur) is igitur, siue ea ratio, quæ erit in eo perfecta, atq; absoluta, sic illi parti imperabit inferiori, ut iustus parẽs probis filijs: nutu, quod uolet, cõficiet, nullo labore, nulla molestia: eriget ipse se, suscitabit, instruet, armabit, ut, tanq̃ hosti, sic obsistat dolori. quæ sunt ista arma? contentio, confirmatio, sermoq́; intimus, cum ipse secũ, caue turpe quidq̃, languidũ, nõ uirile. obuersentur species honestæ animo: Zeno proponatur Eleates; qui perpessus est omnia potius, q̃ conscios delendæ tyran=

nidis indicaret. de Anaxarcho Democritio cogitetur; qui cum in manu Cyprij Nicocreontis Regis incidisset, nullum genus supplicij deprecatus est, neque recusauit. Calanus Indus, indoctus, ac barbarus, in radicibus Caucasi natus, sua uoluntate uiuus combustus est. nos, si pes condoluit, si dens, sed fac totum dolere corpus, ferre non possumus: opinio est.n. quædam effœminata, ac leuis, nec in dolore magis, quàm eadem in uoluptate; qua cum liquescimus, fluimusq; mollitia, apis aculeum sine clamore ferre non possumus. at uero C. Marius rusticanus uir, sed planè uir, cum secaretur, ut supra dixi, principio uetuit se alligari: nec quisquam ante Marium solutus dicitur esse sectus. cur ergo postea alij? ualuit auctoritas. uides ne igitur opinionis esse, non naturæ malum? & tamen fuisse acré morsum doloris, idem Marius ostendit: crus enim alterum nó præbuit. ita & tulit dolorem ut uir, et, ut homo, maiorem ferre sine causa necessaria noluit. totum igitur in eo est, ut tibi imperes. ostendi autem, quod esset imperandi genus. atque hæc cogitatio, quid patientia, quid fortitudine, quid magnitudine animi dignum sit, non solum animum comprimit, sed ipsum etiam dolorem nescio quo pacto mitiorem facit. ut enim fit in prælio, ut ignauus miles, ac timidus, simul ac uiderit hostem, abiecto scuto fugiat, quantum possit, ob eamq; causam pereat non nunquam, etiam integro corpore; cum ei, qui steterit, nihil tale euenerit: sic qui doloris speciem ferre non possunt, abijciunt se, atque ita afflicti, & exanimati iacent; qui autem restiterunt, discedunt sæpissime superiores: sunt enim quædam animi

similitudines

ſimilitudines cum corpore. ut onera contentis corporibus facilius feruntur, remiſſis opprimunt: ſimillime animus intentione ſua depellit preſſum omnem ponderum; remiſſione autem ſic urgetur, ut ſe nequeat extollere. & ſi uerum quærimus, in omnibus officijs perſequendis animi eſt adhibenda contentio. ea eſt ſola officij tanquam cuſtodia. ſed hoc quidem in dolore maxime eſt prouidendum, ne quid abiecte, ne quid timide, ne quid ignaue, ne quid ſeruiliter, muliebriter'ue faciamus, in primiſq; refutetur, ac reijciatur Philocteteus ille clamor. ingemiſcere non nũquam uiro conceſſum eſt, idq; raro: eiulatus ne mulieri quidem. & hic nimirum eſt fletus, quem duodecim tabulæ in funeribus adhiberi uetuerunt. nec uero unquam ne ingemiſcit quidem uir fortis, ac ſapiens, niſi forte ut ſe intendat ad firmitatem, ut in ſtadio curſores exclamant quàm maxime poſſunt. faciunt idem, cum exercentur, athletæ. pugiles uero, etiam cum feriunt aduerſarium, in iactandis ceſtibus ingemiſcunt: nõ quòd doleant, animo'ue ſuccumbant; ſed quia in profundenda uoce omne corpus intenditur, uenitq; plaga uehementior. quid? qui uolunt exclamare maius, num ſatis habent latera, fauces, linguam intendere, è quibus elici uocem, & fundi uidemus? toto corpore, atque omnibus ungulis, ut dicitur, contentioni uocis aſſeruiunt. genu mehercule M. Antonium uidi, cum contente ipſe pro ſe lege Varia diceret, terram tangere. ut enim baliſtæ lapidum, & reliqua tormenta telorum eo grauiores emiſſiones habent, quo ſunt cõtenta, atque adducta uehemẽtius: ſic uox, ſic curſus, ſic plaga hoc gra

uior, quo est missa contentius. cuius contentionis cum tanta uis sit; si gemitus in dolore ad confirmãdum animum ualebit, utemur: sin erit ille gemitus lamentabilis, si imbecillus, si abiectus, si flebilis; ei qui se dederit, uix eum uirum dixerim. qui quidem gemitus si leuationis aliquid afferret, tamen uideremus quid esset fortis, & animosi uiri. cum uero nihil imminuat doloris, cur frustra turpes esse uolumus? quid est enim fletu muliebri uiro turpius? atque hoc præceptum, quod de dolore datur, patet latius: omnibus enim rebus, non solum dolori, simili contentione animi resistendum est. ira exardescit: libido concitatur. in eandem arcem confugiendum est: eadem sunt arma sumenda. sed quoniam de dolore loquimur, illa omittamus. ad ferendum igitur dolorem placide, & sedate, plurimum proficit toto pectore, ut dicitur, cogitare, quàm id honestum sit. sumus enim natura, ut ante dixi, (dicendum est enim sæpius) studiosissimi, appetentissimiq; honestatis. cuius si quasi lumen aliquod aspexerimus, nihil est, quod, ut eo potiamur, non parati simus & ferre, & perpeti. ex hoc cursu, atque impetu animorum ad ueram laudem, atque honestatem illa pericula adeũtur in prælijs. non sentiunt uiri fortes in acie uulnera, uel sentiunt, sed mori malunt, quàm tantillum modo de dignitatis gradu dimoueri. fulgentes gladios hostium uidebant Decij, cum in aciem eorum irruebant. his leuabat omnem uulnerum metum nobilitas mortis, et gloria. num tum ingemuisse Epaminondam putas, cũ unà cum sanguine uitam effluere sentiret? imperantem enim patriam Lacedæmonijs relinquebat, quam acceperat ser

uientem. hæc sunt solatia, hæc fomenta summorum dolorum. dices, quid in pace? quid domi? quid in lectulo? ad philosophos me reuocas, qui in aciem non sæpe prodeunt. è quibus homo sanè leuis Heracleotes Dionysius, cum à Zenone fortis esse didicisset, à dolore deuictus est. nam cum ex renibus laboraret, ipso in eiulatu clamitabat, falsa esse illa, quæ antea de dolore ipse sensisset. quem cum Cleanthes condiscipulus rogaret, quænam ratio eum de sententia deduxisset; respondit, quia, cum tantum operæ philosophiæ dedissem, dolorem tamen ferre non possem, satis esset argumenti, malum esse dolorem. plurimos autem annos in philosophia consumpsi, nec ferre possum: malum est igitur dolor. tum Cleanthem, cum pede terram percussisset, uersum ex Epigonis ferunt dixisse,

» Audis ne hæc Amphiarae sub terram abdite?

Zenonem significabat: à quo illum degenerare dolebat. at non noster Possidonius: quem & sæpe ipse uidi, et id dicam quod solebat narrare Pompeius: se, cum Rhodũ uenisset decedens ex Syria, audire uoluisse Possidoniũ: sed cum audiuisset eum grauiter esse ægrum, quòd uehementer eius artus laborarent, uoluìsse tamen nobilissimum philosophum uisere: quem ut uidisset, & salutauisset, honorificisq; uerbis prosecutus esset, molesteq; se dixisset ferre, quòd eum non posset audire; at ille, tu uero, inquit, potes; nec committam, ut dolor corporis efficiat, ut frustra tantus uir ad me uenerit. itaque narrabat eum grauiter, & copiose de hoc ipso, nihil esse bonum, nisi quod honestũ esset, cubãtem disputasse: cumq;

quasi faces ei doloris admouerentur, sæpe dixisse, nihil agis dolor, quamuis sis molestus; nunquam te esse confitebor malum. omninoq; omnes clari, & nobilitati labores cõtemnendo fiunt etiam tolerabiles. uidemus ne, apud quos eorum ludorum, qui gymnici nominantur, magnus honos sit, nullum ab ijs, qui in id certamen descendant, deuitari dolorem? apud quos autem uenandi, et equitandi laus uiget, qui hanc petessunt, nullum fugiunt dolorem. quid de nostris ambitionibus, quid de cupiditate honorum loquar? quæ flamma est, per quam non cucurrerint ij, qui hæc olim punctis singulis colligebant? itaque semper Africanus Socraticum Xenophontem in manibus habebat. cuius in primis laudabat illud quod diceret, eosdem labores non esse æque graueis imperatori, & militi, quòd ipse honos laborem leuiorem faceret imperatorum. sed tamen hoc euenit, ut in uulgus insipientium opinio ualeat honestatis, cum ipsam uidere non possint. itaque fama & multitudinis iudicio mouentur, ut id honestum putent, quod à plerisque laudetur. te autem, si in oculis sis multitudinis, tamen eius iudicio stare nolim, nec, quod illa putet, idem te putare pulcherrimum. tuo tibi iudicio est utendum. tibi si recte probanti placebis, tum non modo tu te uiceris, quod paulo ante præcipiebam; sed omnes, & omnia. hoc igitur tibi propone, amplitudinem, & quasi quandam exaggerationem quamaltissimã animi, quæ maxima eminet contemnendis, & despiciendis doloribus, unam esse omnium rem pulcherrimam, eoq; pulchriorem, si uacet populo, neque plausum captans

se tantum ipsa delectet. quin etiam mihi quidem lauda
biliora uidentur omnia, quæ sine uenditatione, & sine
populo teste fiunt : non quo fugiendus sit (omnia enim
benefacta in luce se collocari uolunt) sed tamen nullũ
theatrum uirtuti conscientia maius est. atque in primis
meditemur illud, ut hæc patientia dolorum, quam sæ-
pe iam animi intentione dixi esse firmandam, in omni
genere se æquabilem præbeat: sæpe enim multi, qui aut
propter uictoriæ cupiditatem, aut propter gloriæ, aut
etiam ut ius suum, & libertatem tenerent, uulnera ex-
ceperunt fortiter, & tulerunt, ijdem omissa contentio-
ne dolorem morbi ferre non possunt : neque enim illũ,
quem facile tulerant, ratione aut sapientia tulerãt, sed
studio potius, & gloria. itaque barbari quidam, &
immanes ferro decertare acerrime possunt, ægrotare
uiriliter non queunt. Græci autem homines non satis
animosi, prudentes, ut est captus hominum, satis, ho-
stem aspicere non possunt, sed ijdem morbos tolerãter,
atque humane ferunt. at Cimbri, & Celtiberi in præ-
lio exultant, lamentantur in morbo : nihil enim potest
esse æquabile, quod nõ à certa ratione proficiscatur. sed
cum uideas, eos, qui aut studio, aut opinione ducantur,
in eo persequendo, atque adipiscendo, dolore non fran-
gi: debes existimare aut non esse malum dolorem, aut,
etiam si, quidquid asperum, alienumq; à natura sit, id
appellari placeat malũ, tantulum tamen esse, ut à uir-
tute ita obruatur, ut nusquam appareat. quæ medita-
re quæso dies, & noctes: latius enim manabit hæc ra-
tio, & aliquanto maiorem locum, quàm de uno dolo-
re, occupabit: nam si omnia fugiendæ turpitudinis, adi-

piſcendæq; honeſtatis cauſa faciemus, non modo ſtimulos doloris, ſed etiam fulmina fortunæ cõtemnamus licebit, præſertim cum paratum ſit illud ex heſterna diſputatione perfugiũ: ut enim ſi cui nauiganti, quẽ prædones inſequantur, deus quis dixerit, eijce te de naui, præſto eſt qui excipiat, uel delphinus, ut Arionem Methymnæum; uel equi Pelopis illi Neptunij, qui per undas currus ſuſpenſos rapuiſſe dicuntur, excipient te, et, quò uelis, perferent, omnem omittat timorem: ſic urgentibus aſperis & odioſis doloribus, ſi tanti non ſint, ut ferendi ſint; quò ſit confugiendum, uides. Hæc ferè hoc tempore putaui eſſe dicenda. ſed tu fortaſſe in ſententia permanes. A. Minime uero: meq; biduo duarum rerum, quas maxime timebam, ſpero liberatum metu. M. Cras ergo ad clepſydram: ſic enim duximus. ſed tibi hoc uideo non poſſe deberi. A. ita prorſus. & illud quidem ante meridiem, hoc eodẽ tempore. M. Sic faciemus, tuiſq; optimis ſtudijs obſequemur.

M. TVLLII CICERONIS TVSCVLANARVM QVAESTIONVM LIBER TERTIVS, DE AEGRITVDINE LENIENDA.

QVidnam esse Brute causæ putem, cur, cum constemus ex animo, et corpore, corporis curandi tuendiq; causa quæsita sit ars eius, atque utilitas, deorum immortalium inuentioni consecrata; animi autem medicina nec tam desiderata sit ante quã inuẽta, nec tam culta posteaquam cognita est, nec tam multis grata, & probata, pluribus etiam suspecta & inuisa? an quòd corporis grauitatem, & dolorem animo iudicamus, animi morbum corpore non sentimus? ita fit, ut animus de se ipse tum iudicet, cum id ipsum, quo iudicat, ægrotet. quòd si tales nos natura genuisset, ut eam ipsam intueri, & perspicere, eademq; optima duce cursum uitæ conficere possemus: haud erat sanè, quod quisquam rationem ac doctrinam requireret. nunc paruulos nobis dedit igniculos, quos celeriter malis moribus, opinionibusq; deprauatis sic restinguimus, ut nusquam naturæ lumen appareat: sunt enim ingenijs nostris semina innata uirtutum: quæ si adolescere liceret, ipsa nos ad beatam uitam natura perduceret. nunc autem, simul atque editi in lucem, & suscepti sumus, in omni continuo prauitate, & in sum=

ma opinionum peruersitate uersamur: ut penè cum lacte nutricis errorem suxisse uideamur. cum uero parẽtibus redditi, idest magistris traditi sumus, tum ita uarijs imbuimur erroribus, ut uanitati ueritas, & opinioni confirmatæ natura ipsa cedat. accedunt etiã poetæ: qui cum magnam speciem doctrinæ, sapientiáq; præsetulerunt, audiuntur, leguntur, ediscuntur, & inhærescunt penitus in mentibus. cum uero accedit eodem, quasi maximus quidam magister, populus, atque omnis undique ad uitia consentiens multitudo, tũ planè inficimur opinionum prauitate, à naturáq; ipsa desciscimus: ut nobis optimam naturam inuidisse uideantur, qui nihil melius homini, nihil magis expetendum, nihil præstantius honoribus, imperijs, populari gloria iudicauerunt. ad quam fertur optimus quisque; ueramq; illam honestatem expetens, quam unam natura maxime inquirit, in summa inanitate uersatur; consectaturq; nullam eminentem effigiem uirtutis, sed adũbratam imaginem gloriæ: est enim gloria, solida quædam res, & expressa, non adumbrata. ea est consentiens laus bonorum, incorrupta uox bene iudicantium de excellente uirtute. ea uirtuti resonat tanquam imago gloriæ. quæ quia recte factorum plerunque comes est, non est à bonis uiris repudianda. illa autem, quæ se eius imitatricem esse uult, temeraria, atque inconsiderata, & plerunque peccatorum uitiorumq; laudatrix, fama popularis, simulatione honestatis formam eius, pulchritudinemq; corrumpit. qua cæcitate homines, cũ quædam præclara etiam cuperent, eáq; nescirent nec ubi, nec qualia essent, funditus alij euerterunt suas ciuitates, alij

ipsi occiderunt. atque hi quidem optima petentes, non tam uoluntate, quàm cursus errore falluntur. quid, qui pecuniæ cupiditate, qui uoluptatum libidine feruntur, quorum ita perturbantur animi, ut non multum absint ab insania, quod insipientibus omnibus contingit: his nulla ne est adhibẽda curatio? utrum quòd minus noceant animi ægrotatione, quàm corporis; an quòd corpora curari possint, animorum nulla medicina sit? at & morbi perniciosiores, pluresq; sunt animi, quàm corporis: hi enim ipsi odiosi sunt, quòd ad animum pertinent, eumq; solicitant, animusq; æger, ut ait Ennius, semper errat, neque pati, neque perpeti potest, cupere nunquam desinit. quibus duobus morbis, (ut omittam alios) ægritudine, & cupiditate, qui tandem possunt in corpore esse grauiores? qui uero probari potest, ut sibi mederi animus non possit, cum ipse medicinam corporis animus inuenerit, cumq; ad corporum sanationem multum ipsa corpora, & natura ualeat, nec omnes, qui se curari passi sunt, continuo etiam conualescant, animi autem, qui se sanari uoluerint, præceptisq; sapientium paruerint, sine ulla dubitatione sanentur? est profecto animi medicina philosophia: cuius auxilium non, ut in corporis morbis, petendum est foris; omnibusq; opibus, uiribusq;, ut nosmet ipsi nobis mederi possimus, elaborandũ est. quanquam de uniuersa philosophia, quantopere & expetenda, & colenda esset, satis, ut arbitror, dictum est in Hortensio. de maximis autem rebus nihil ferè intermisimus postea nec disputare, nec scribere. his autem libris exposita sunt ea, quæ à nobis cum familiaribus nostris in Tusculano erant disputata. sed

quoniam duobus ſuperioribus de morte, et de dolore dictum eſt: tertius dies diſputationis hoc tertium uolumen efficiet. ut enim in Academiam noſtram deſcendimus, inclinato iam in poſtmeridianum tempus die, popoſci eorum aliquem, qui aderant, cauſa diſſerendi. tum res acta ſic eſt. A. Videtur mihi cadere in ſapientem ægritudo. M. Num reliquæ quoque perturbationes animi, formidines, libidines, iracundiæ? hæc enim ferè ſunt eiuſmodi: quæ Græci πάθη appellant, ego poteram morbos, & id uerbum eſſet è uerbo, ſed in conſuetudinem noſtram non caderet. nam miſereri, inuidere, geſtire, lætari, hæc omnia morbos Græci appellant, motus animi rationi non obtemperantes: nos autem hos eoſdem motus concitati animi recte, ut opinor, perturbationes dixerimus, morbos autem non ſatis uſitate: niſi quid aliud tibi uidetur. A. Mihi uero iſto modo. M. Hæccine igitur cadere in ſapientem putas? A. Prorſus exiſtimo. M. Næ iſta glorioſa ſapientia non magno æſtimanda eſt, ſiquidem non multum differt ab inſania. A. Quid? tibi omnis ne animi commotio uidetur inſania? M. Non mihi quidem ſoli: ſed id, quod admirari ſæpe ſoleo, maioribus quoq; noſtris hoc ita uiſum intelligo multis ſeculis ante Socratem: à quo hæc omnis, quæ eſt de uita, & moribus, philoſophia manauit. A. Quonam tandem modo? M. Quia nomen inſaniæ ſignificat mentis ægrotationẽ, et morbum, ideſt inſanitatem, & ægritudinem animi, quàm appellarunt inſaniam. omnes autem perturbationes animi, morbos philoſophi appellant; negãtq; ſtultum quenq̃ his morbis uacare. qui autẽ in morbo ſunt, ſani non ſunt:

& omnium insipientium animi in morbo sunt, omnes insipientes igitur insaniunt: sanitatem enim animorũ, positam in tranquillitate quadam, constantiáq; cẽsebãt. his rebus mentem uacuam appellarunt insaniam, propterea quòd in perturbato animo, sicut in corpore, sanitas esse non possit. nec minus illud acute, quòd animi affectionem lumine mẽtis carentem nominauerũt amẽtiam, eandemq; dementiam. ex quo intelligendum est, eos, qui hæc rebus nomina posuerunt, sensisse hoc idem, quod à Socrate acceptum diligenter Stoici retinuerũt, omnes insipientes esse non sanos. qui enim animus est in aliquo morbo, (morbos autem hos perturbatos motus, ut modo dixi, philosophi appellant) non magis est sanus, q̃ id corpus, quod in morbo est. ita fit, ut sapientia sanitas sit animi, insipientia autem quasi insanitas quædam, quæ est insania, eademq; dementia. multoq; melius hæc notata sunt uerbis latinis, q̃ græcis. quod alijs quoque multis locis reperietur. sed id alias. nunc, quod instat. Totum igitur id, quod quærimus, quid et quale sit, uerbi uis ipsa declarat: eos enim sanos intelligi necesse est, quorum mens motu, quasi morbo, perturbata nullo sit. qui contra affecti sunt, hos insanos appellari necesse est. itaque nihil melius, q̃ quod est in consuetudine sermonis latini, cum exisse è potestate dicimus eos, qui effrenati feruntur aut libidine, aut iracundia: quanquam ipsa iracũdia libidinis est pars: sic enim diffinitur iracundia, ulciscendi libido. qui igitur exisse ex potestate dicuntur, iccirco dicuntur, quia non sunt in potestate mentis, cui regnum totius animi à natura tributum est. Græci autem μανίαν unde appellent,

non facile dixerim. eam tamen ipsam distinguimus nos melius, quàm illi. hanc enim insaniam, quæ iuncta stultitiæ patet latius, à furore disiungimus. Græci uolunt illi quidem, sed parũ ualent uerbo: quem nos furorem, μελαγχολίαν illi uocãt: quasi uero atra bili solum mens, ac non sæpe uel iracundia grauiore, uel timore, uel dolore moueatur. quo genere Athamãtem, Alcmæonem, Aiacem, Orestem furere dicimus. qui ita sit affectus, eum dominum esse rerum suarum uetãt duodecim tabulæ. itaque non est scriptum, si insanus, sed si furiosus esse incipit: stultitiam enim censuerunt, idest inconstãtiam sanitate uacantem, posse tamen tueri mediocritatem officiorum, & uitæ cõmunem cultum, atque usitatum: furorem autem esse rati sunt mentis ad omnia cæcitatem. quod cum maius esse uideatur, quàm insania; tamen eiusmodi est, ut furor in sapientem cadere possit, non possit insania. sed hæc alia quæstio est. nos ad propositũ reuertamur. Cadere opinor in sapientem ægritudinẽ tibi dixisti uideri. A. Ego uero ita existimo. M. Humanum id quidem, quòd ita existimas: nõ enim silice nati sumus: sed est naturale in animis tenerum quiddã, atque molle, quod ægritudine, quasi tempestate, quatiatur. nec absurde Crantor ille, qui in nostra Academia uel in primis fuit nobilis. Minime, inquit, assen-
" tior ijs, qui istam nescio quam indolentiam magnopere
" laudant: quæ nec potest ulla esse, nec debet. ne ægro-
" tus sim, inquit: sed si fuerim, sensus adsit, siue se-
" cetur quid, siue auellatur à corpore. nam istuc nihil
" dolere, non sine magna mercede contingit, immani-
" tatis in animo, stuporis in corpore. Sed uideamus, ne

hæc oratio sit hominum assentantium nostræ imbecillitati, & indulgentium mollitudini. nos autem audeamus non solum ramos amputare miseriarum, sed omnes radicum fibras euellere. tamen aliquid relinquetur fortasse: ita sunt stirpes altæ stultitiæ. sed relinquetur id solum, quod est necessarium. illud quidem sic habeto, nisi sanatus animus sit, quod sine philosophia fieri non potest, finem miseriarum nullum fore. quamobrẽ, quoniam cœpimus, tradamus nos ei curandos. sanabimur, si uolemus. & progrediar quidem longius: non enim de ægritudine solum, quanquam id quidem primum; sed de omni animi, ut ego posui, perturbatione, morbo, ut Græci uolunt, explicabo. & primo, si placet, Stoicorum more agamus; qui breuiter astringere solent argumenta: deinde nostro instituto uagabimur. Qui fortis est, idem est fidens: quoniam cõfidens mala consuetudine loquendi in uitio ponitur, ductum uerbum à confidendo, quod laudis est. qui autem est fidens, is profecto non extimescit: discrepat enim à timendo, confidere. atque in quẽ cadit ægritudo, in eundem timor: quarum enim rerum præsentia sumus in ægritudine, easdem impendentes, et uenientes timemus. ita fit, ut fortitudini ægritudo repugnet. uerisimile est igitur, in quem cadit ægritudo, in eundem cadere timorem, & infractionem quandam animi, & demissionem. in quemq; ea cadunt, in eundem cadit ut seruiat, ut uictum quandoque se esse fateatur. quæ qui recipit, recipiat idem necesse est timiditatem, & ignauiam. nõ cadunt autem hæc in uirum fortem: igitur ne ægritudo quidem. at nemo sapiens, nisi fortis: nõ cadet ergo in

ſapientem ægritudo. præterea neceſſe eſt, qui fortis ſit,
eundem eſſe magni animi; qui magni animi, inuictũ;
qui inuictus, eum humanas res deſpicere, atque infra ſe
poſitas arbitrari. deſpicere autem nemo poteſt eas res,
propter quas ægritudine affici poteſt. ex quo efficitur,
fortem uirum ægritudine nunquam affici. omnes au=
tem ſapientes fortes: nõ cadit igitur in ſapientem ægri
tudo. & quemadmodum oculus conturbatus non eſt
probe affectus ad ſuum munus fungendum; & reli=
quæ partes, totum'ue corpus, à ſtatu cum eſt motum,
deeſt officio ſuo, & muneri: ſic conturbatus animus
nõ eſt aptus ad exequendum munus ſuum. munus au=
tem animi eſt, ratione bene uti; et ſapientis animus ita
ſemper affectus eſt, ut ratione optime utatur: nunquam
eſt igitur perturbatus. at ægritudo perturbatio eſt ani=
mi: ſemper igitur ea ſapiens uacabit. ueriſimile etiam
illud eſt, qui ſit temperans, quem Græci σώφρονα ap=
pellant, eamq́; uirtutem σωφροσύνην uocant, quam
ſoleo equidem tum temperantiam, tum moderationem
appellare, non nunquam etiam modeſtiam. ſed haud
ſcio, an recte ea uirtus frugalitas appellari poſſit. quod
anguſtius apud Græcos ualet: qui frugi homines χρη=
σίμους appellant, id eſt tantummodo utiles. at illud
latius: eſt enim omnis abſtinentia, omnis innocentia,
quæ apud Græcos uſitatum nomen nullum habet, ſed
habere poteſt ἀβλάβειαν: nam eſt innocentia affectio
talis animi, quæ noceat nemini. reliquas etiam uirtutes
frugalitas continet. quæ niſi tanta eſſet, & ſi ijs angu=
ſtijs, quibus plerique putant, teneretur, nunquam eſſet
L. Piſonis cognomẽ tantopere laudatum. ſed quia nec

qui propter metum præsidium reliquit, quod est ignauiæ; nec qui propter auaritiã clam depositũ non reddidit, quod est iniustitiæ; nec qui propter temeritatẽ male rem gessit, quod est stultitiæ; frugi appellari solet; eo tres uirtutes, fortitudinem, iustitiã, prudentiam, frugalitas complexa est. etsi hoc quidem commune est uirtutum: omnes enim inter se nexæ, & coniugatæ sunt. reliqua igitur, et quarta uirtus ut sit ipsa frugalitas, necesse est: eius enim uidetur esse proprium motus animi appetentis regere, et sedare; semperq; aduersantem libidini, moderatam in omni reseruare constantiã. cui contrarium uitium nequitia dicitur. frugalitas, ut opinor, à fruge: qua nihil melius è terra oritur. nequitia ab eo (etsi hoc erit fortasse durius: sed tentemus, et lusisse putemur, si nil sit) ab eo, quod nequidquã est in tali homine: ex quo idem nihili dicitur. qui sit frugi igitur, uel, si mauis, moderatus, et temperans, eum necesse est esse cõstantem; qui autem constans, quietum; qui quietus, perturbatione omni uacuum; ergo etiam ægritudine. & sunt illa sapientis: aberit igitur à sapiẽte ægritudo. itaq; non inscite Heracleotes Dionysius ad ea disputat, quæ apud Homerũ Achilles queritur, hoc, ut opinor, modo,

" Corq; meum penitus turgescit tristibus iris,
" Cum decore, atque omni me orbatum laude recordor.

num manus affecta recte est, cum in tumore est? aut num aliquod quoppiam membrum tumidum, ac turgidum non uitiose se habet? sic igitur inflatus, & tumens animus in uitio est. sapientis autem animus semper uacat uitio, nunquam turgescit, nunquam tumet. at iratus animus eiusmodi est: nunquam igitur sapiens

irascitur: nam si irascitur, etiam cōcupiscit: proprium est enim irati, cupere, à quo læsus uideatur, ei quāmaximum dolorem inurere. qui autem id concupierit, eū necesse est, si id cōsecutus sit, magnopere lætari. ex quo fit, ut alieno malo gaudeat. quod quoniam non cadit in sapientem, ne ut irascatur quidem cadit. si autem caderet in sapientem ægritudo, caderet etiam iracūdia. qua quoniam uacat, ægritudine etiam uacabit. etenim si sapiens in ægritudinem incidere posset, posset etiam in misericordiā, posset in inuidentiam: nō dixi in inuidiā, quæ tum est, cum inuidetur: ab inuidendo autē inuidentia recte dici potest, ut effugiamus ambiguum nomen inuidiæ: quod uerbum ductum est à nimis intuēdo fortunam alterius, ut est in Menalippo,

" Florem quisnam liberum inuidit meum?

male latine uidetur. sed præclare Actius: ut enim uidere, sic inuidere florem rectius, quàm flori dicitur. nos consuetudine prohibemur: poeta ius suum tenuit, & dixit audacius. Cadit igitur in eundem, & misereri & inuidere. nam qui dolet rebus alicuius aduersis, idem alicuius etiam secundis dolet: ut Theophrastus interitum deplorans Callisthenis sodalis sui, rebus Alexandri prosperis angitur: itaque dicit Callisthenē incidisse in hominem summa potentia, summaq; fortuna, sed ignarum quemadmodum rebus secundis uti conueniret. atqui quemadmodum misericordia ægritudo est ex alterius rebus aduersis, sic inuidētia ægritudo est ex alterius rebus secundis. in quem igitur cadit misereri, in eundem etiam inuidere. non cadit autem inuidere in sapientē: ergo ne misereri quidē. quòd si hoc

ægre

ægre ferre ſapiens ſoleret, miſereri etiam ſoleret. abeſt ergo à ſapiente ægritudo. hæc ſic dicuntur à Stoicis, concluduntur'q; contortius. ſed latius aliquanto dicenda ſunt, & diffuſius. ſententijs tamen utendũ eſt eorũ potiſſimum, qui maxime forti, &, ut ita dicam, uirili utuntur ratione, atque ſententia. nam Peripatetici familiares noſtri, quibus nihil eſt uberius, nihil eruditius, nihil grauius, mediocritatem uel perturbationum, uel morborum animi mihi non ſanè probant: omne enim malum, etiam mediocre, magnum eſt: nos autem id agimus, ut id in ſapiente nullum ſit omnino. nam ut corpus, etiam ſi mediocriter ægrum eſt, ſanum nõ eſt: ſic, ſi in animo eſt iſta mediocritas, caret ſanitate. itaque præclare noſtri, ut alia multa, moleſtiam, ſolicitudinem, angorem propter ſimilitudinem corporum ægrorum ægritudinem nominauerunt. hoc propemodum uerbo Græci omnem animi perturbationem appellant: uocant enim πάθος, id eſt morbum, quicunque eſt motus in animo turbidus. nos melius: ægris enim corporibus ſimillima eſt animi ægritudo. at nõ ſimilis ægrotationis eſt libido, non immoderata lætitia, quæ eſt uoluptas animi elata, & geſtiens. ipſe etiam metus non eſt morbi admodum ſimilis, quanquam ægritudini eſt finitimus: ſed proprie, ut ægrotatio in corpore, ſic ægritudo in animo nomen habet non ſeiunctũ à dolore. doloris igitur huius origo nobis explicãda eſt, id eſt cauſa efficiens ægritudinem in animo, tãquã ægrotationẽ in corpore. nã ut medici, cauſa morbi inuenta, curationem eſſe inuentam putãt: ſic nos, cauſa ægritudinis reperta, medendi facultatem reperiemus.

est igitur causa omnis in opinione, nec uero ægritudinis solum, sed etiam reliquarum omnium perturbationũ: quæ sunt genere quatuor, partibus plures. nam cum omnis perturbatio sit animi motus uel rationis expers, uel rationem aspernãs, uel rationi nõ obediens; isq; motus aut boni, aut mali opinione citetur: bifariam quatuor perturbationes æqualiter distributæ sunt. nã duæ sunt ex opinione boni: quarũ altera, uoluptas gestiens, id est præter modũ elata lætitia opinione præsentis magni alicuius boni; altera uel cupiditas recte, uel libido dici potest: quæ est immoderata appetitio opinati magni boni rationi non obtemperans. ergo hæc duo genera, uoluptas gestiens, & libido, bonorum opinione turbantur: ut duo reliqua, metus & ægritudo, malorũ. nam & metus opinio magni mali impendentis: & ægritudo est opinio magni mali præsentis: & quidem recens opinio talis mali, ut in eo rectum uideatur esse angi: id autem est, ut is, qui doleat, oportere opinetur se dolere. his autem perturbationibus, quas in uita hominum stultitia quasi quasdam immittit furias, atque incitat, omnibus uiribus, atque opibus repugnandum est, si uolumus hoc, quod datum est uitæ, tranquille, placideq; traducere. sed cæteras alias: nunc ægritudinem, si possumus, depellamus: id enim sit propositum: quando quidem eam tu uideri tibi in sapientem cadere dixisti. quod ego nullo modo existimo: tetra enim res est, misera, detestabilis, omni contentione uelis, ut ita dicam, remisq; fugienda. qualis enim tibi ille uidetur Tantalo prognatus, Pelope natus, qui quondam à socero Oenomao Rege Hippodamiam raptis nactus

nuptijs. Iouis iste quidem pronepos. tam ne ergo abiectus, tamq́; fractus?

» Nolite (inquit) hospites adire ad me ilico istic,
» Ne contagio mea bonis, umbra ne obsit:
» Tanta uis sceleris in corpore hæret.

Tu te Thyesta damnabis, orbabisq́; luce propter uim sceleris alieni? quid? illum filium solis non ne patris ipsius luce indignum putas?

» Refugere oculi: corpus macie extabuit:
» Lacrymæ peredere humore exangueis genas:
» Situ nidoris barba pedore horrida,
» Atque intonsa infuscat pectus illuuie scabrum.

hæc mala ò stultissime Aeeta ipse tibi addidisti. nõ inerant in ijs, quæ tibi casus inuexerat, & quidẽ inueterato malo, cũ tumor animi resedisset. est autẽ ægritudo, ut docebo, in opinione mali recentis. sed mœres uidelicet regni desiderio, nõ filiæ: illã enim oderas, et iure fortasse; regno nõ æquo animo carebas. est autẽ impudens luctus mœrore se conficientis, quòd imperare non liceat liberis. Dionysius quidem tyrãnus Syracusis expulsus Corinthi pueros docebat, usque eò imperio carere nõ poterat. Tarquinio uero quid impudentius, qui bellum gereret cum ijs, qui eius non tulerant superbiam? is cum restitui in regnum nec Veientium, nec Latinorum armis potuisset, Cumas se contulisse dicitur, inq́; ea urbe senio, & ægritudine esse confectus. hoc tu igitur censes sapiẽti accidere posse, ut ægritudine opprimatur, id est miseria? nam cũ omnis perturbatio miseria est, tũ carnificina est ægritudo. habet ardorem libido, leuitatem lætitia gestiens, humilitatem metus: sed ægritu

ão maiora quædam, tabem, cruciatũ, afflictionem, fœditatem: lacerat, exest animum, planeq; conficit. hãc nisi exuimus sic, ut abijciamus; miseria carere nõ possumus. at hoc quidem perspicuum est, tũ ægritudinem existere, cum quid ita uisum sit, ut magnum quoddam malum adesse, & urgere uideatur. Epicuro autem placet opinionem mali ægritudinẽ esse natura, ut quicũq; intueatur in aliquod maius malũ, si id sibi accidisse opinetur, sit cõtinuo in ægritudine. Cyrenaici non omni malo ægritudinẽ effici censent, sed insperato, nec opinato malo. est id quidem nõ mediocre ad ægritudinem augendam: uidentur enim omnia repentina grauiora. ex hoc & illa iure laudantur:

" Ego, cũ genui, tum moriturũ sciui, & ei rei sustuli.
" Præterea ad Troiã cũ misi ad defendendã Græciã,
" Scibã me in mortiferũ bellũ, non in epulas mittere.

hæc igitur præmeditatio futurorum malorum lenit eorum aduentũ, quæ uenientia longe ante uideris. itaque apud Euripidem à Theseo dicta laudãtur: licet enim, ut sæpe facimus, in latinum illa conuertere.

" Nam, qui hæc audita à docto meminissem uiro,
" Futuras mecum commentabar miserias:
" Aut mortem acerbam, aut exilij mœstam fugam,
" Aut semper aliquam molem meditabar mali:
" Vt, si qua inuecta diritas casu foret,
" Ne me imparatum cura laceraret repens.

quod autem Theseus à docto uiro se audisse dicit, id de se ipso loquitur Euripides: fuerat enim auditor Anaxagoræ: quem ferunt nunciata morte filij dixisse, sciebam me genuisse mortalem. quæ uox declarat ijs

esse hæc acerba, à quibus non fuerint cogitata. ergo id quidē nō est dubiū, quin omnia, quæ mala putātur, sint improuisa grauiora. itaq; quanq̄ nō hæc una res efficit maximā ægritudinē: tamē, quoniā multū potest prouisio animi, et præparatio ad minuendū dolorē, sint semper omnia homini humana meditata. et nimirū hæc est illa præstās, et diuina sapiētia; perceptas penitus, & pertractatas humanas res habere; nihil admirari, cū acciderit; nihil, antequā euenerit, nō euenire posse arbitrari.

» Quamobrem omnes, cum secundæ res sunt maxime, tum maxime

» Meditari, secum oportet, quo pacto aduersam erumnam ferant:

» Pericla, damna, exilia peregre rediens semper cogitet,

» Aut filij peccatū, aut uxoris mortem, aut morbū filiæ:

» Communia esse hæc, fieri posse: ut ne quid animo sit nouum:

» Quidquid præter spem eueniat, omne id deputare esse in lucro.

ergo hoc Terentius à philosophia sumptum cum tam commode dixerit, nos, è quorum fontibus id haustum est, non & dicemus hoc melius, & constantius sentiemus? hic est enim ille uultus semper idem, quem dicitur Xantippe prædicare solita in uiro suo fuisse Socrate; eodem uultu semper se uidisse exeuntem illum domo, & reuertentem. nec uero ea frons erat, quæ M. Crassi illius ueteris, quem semel ait in omni uita risisse Lucilius; sed tranquilla, & serena: sic enim accepimus. iure autem erat semper idem uultus, cum mentis, à qua is fingitur, nulla

fieret mutatio. quare accipio equidē à Cyrenaicis hæc arma contra casus, & euentus, quibus eorum aduenientes impetus diuturna præmeditatione frangātur: simulq; iudico, malum illud opinionis esse, non naturæ: si enim in re essent, cur fierent prouisa leuiora? sed est, ijsdem de rebus quod dici possit subtilius, si prius Epicuri sententiam uiderimus; qui censet necesse esse omneis in ægritudine esse, qui se in malis esse arbitrentur, siue illa ante prouisa, & expectata sunt, siue inueterauerint: nam neque uetustate minui mala, nec fieri præmeditata leuiora; stultamq; etiā esse meditationē futuri mali, aut fortasse ne futuri quidē: satis esse odiosum malū omne, cū uenisset: qui autē semper cogitauisset, accidere posse aliquid aduersi, ei fieri illud sempiternum malum: si uero ne futurum quidem sit, frustra suscipi miseriam uoluntariam: ita semper angi, aut accipiendo, aut cogitando malo. leuationem autem ægritudinis in duabus rebus ponit, auocatione à cogitanda molestia, & reuocatione ad contemplandas uoluptates: parere enim censet animū rationi posse, et, quò illa ducat, sequi. uetat igitur ratio intueri molestias: abstrahit ab acerbis cogitationibus hebetem aciem ad miserias contemplandas: à quibus cum cecinit receptui, impellit rursum, & incitat ad conspiciendas, totaq; mente contrectandas uarias uoluptates. quibus ille & præteritarum memoria, & spe consequentium sapientis uitam refertam putat. Hæc nostro more nos diximus, Epicurei dicunt suo. sed, quæ dicant, uideamus quo modo negligamus. Principio male reprehendunt præmeditationem rerum fu-

turarum : nihil est enim, quod tam obtundat, eleuetq; ægritudinem, quàm perpetua in omni uita cogitatio, nihil esse quod accidere non possit; quàm meditatio cõditionis humanæ, quàm uitæ lex, cõmentatioq; parendi : quæ non hoc affert, ut semper mœreamus, sed ut nunquam : neque enim qui rerum naturam, qui uitæ uarietatem, qui imbecillitatem generis humani cogitat, mœret cum hæc cogitat, sed tum uel maxime sapientiæ fungitur munere : utrũque enim cõsequitur, ut & cõsiderandis rebus humanis proprio philosophiæ fruatur officio, & aduersis casibus triplici cõsolatione sanetur: primum, quòd posse accidere diu cogitauerit; quæ cogitatio una maxime molestias omnes extenuat, & diluit: deinde, quòd humana ferenda intelligit: postremo, quòd uidet nullũ malũ esse nisi culpam; culpã autem nullam esse, cum id, quod ab homine nõ potuerit præstari, euenerit. nam reuocatio illa quam affert, cum à contuendis nos malis auocat, nulla est : non est enim in nostra potestate, fodicantibus ijs rebus, quas malas esse opinemur, dissimulatio, uel obliuio. lacerant, uexant, stimulos admouent, ignes adhibent, respirare non sinunt: & tu obliuisci iubes; quod contra naturam est: quod à natura datum est; auxilium extorques inueterati doloris? est enim tarda illa quidem medicina, sed tamen magna, quam affert longinquitas, & dies. iubes me bona cogitare, obliuisci malorum. diceres aliquid, & magno quidem philosopho dignum, si ea bona sentires esse, quæ essent homine dignissima. Pythagoras mihi sic diceret, aut Socrates, aut Plato : quid iaces? aut quid mœres?

aut cur succumbis, cedisq; fortunæ? quæ ut peruellere te forsitan potuerit, & pungere, non potuerit certe uires frangere. magna uis est in uirtutibus. eas excita, si forte dormiunt. iam tibi aderit princeps fortitudo; quæ te animo tanto esse coget, ut omnia, quæ possint homini euenire, contemnas, & pro nihilo putes. aderit temperantia; quæ est eadem moderatio, à me quidem paulo ante appellata frugalitas, quæ te turpiter, & nequiter facere nihil patiatur. quid est autem nequius, aut turpius effœminato uiro? ne iustitia quidem sinet ista facere: cui minimū esse uidetur in hac causa loci. quæ tamen ita dicet, dupliciter esse te iniustum; cum & alienum appetas, qui mortalis natus, conditionem postules immortalium; & grauiter feras te, quod utendum acceperis, reddidisse. prudentiæ uero quid respondebis dicenti uirtute se esse contentam, quo modo ad bene uiuendum, sic & ad beate? quæ si extrinsecus religata pendeat, & non oriatur ex se, & rursus ad se reuertatur, & omnia sua complexa nihil quærat aliunde; non intelligo, cur aut uerbis tam uehementer ornãda, aut re tantopere expetenda uideatur. ad hæc bona me si reuocas Epicure, pareo, sequor, utor te ipso duce, obliuiscor etiam malorum, ut iubes; eoq; facilius, quòd ea ne in malis quidem ponenda censeo. sed traducis cogitationes meas ad uoluptates: quas? corporis credo, aut quæ propter corpus uel recordatione, uel spe cogitentur. nunquid est aliud? recte ne interpretor sententiam tuam? solent enim isti negare nos intelligere, quid dicat Epicurus. hoc dicit, & hoc ille Græculus me audiẽte Athenis senex Zeno, istorũ acutissimus,

contendere, & magna uoce dicere solebat: eũ esse beatum, qui præsentibus uoluptatibus frueretur, confideretq; se fruiturum aut in omni, aut in magna parte uitæ, dolore non interueniente; aut, si interueniret, si summus foret, futurum breuem; si productior, plus habiturum iucundi, quàm mali: hæc cogitantem fore beatum, præsertim si & ante perceptis bonis contentus esset, nec deos extimesceret. Habes formam Epicuri uitæ beatæ, uerbis Zenonis expressam, nihil ut possit negari. quid ergo? huius ne uitæ propositio, & cogitatio aut Thyestem leuare poterit, aut Aeetam, de quo paulo ante dixi, aut Thelamonem pulsum patria exulanté atque egentem? in quo hæc admiratio fiebat:

» Hiccine est Thelamõ ille, modo quem gloria ad cœlum extulit,
» Quem spectabant, cuius ob os Graij ora obuertebant sua.

quòd si cui, ut ait idem, simul animus cum re concidit, à grauibus illis antiquis philosophis petenda medicina est, non ab his uoluptarijs. quam enim isti bonorũ copiam dicunt? fac sanè summum bonum esse non dolere. quanquam id non uocatur uoluptas. sed non necesse est nunc omnia. id ne est, quò traducti luctum leuemus? sit sanè summum malum dolere: in eo igitur qui non est, si malo careat, continuo ne fruitur summo bono? quid tergiuersamur Epicure, nec fatemur eam nos dicere uoluptatem, quam tu idem, cum os perfricuisti, soles dicere? sunt hæc tua uerba, nec ne? in eo quidem libro, qui continet omnem disciplinam tuam (fungar enim iam interpretis munere, ne

» quis me putet fingere) dicis hæc. Nec equidem habeo
» quod intelligam bonũ illud detrahens eas uoluptates,
» quæ ſapore percipiuntur; detrahens eas etiam, quæ au
» ditu, & cantibus; detrahens eas etiam, quæ ex for=
» mis percipiuntur oculis, ſuaues motiones, ſiue quæ aliæ
» uoluptates in toto homine gignuntur quolibet è ſenſu.
» Nec uero ita dici poteſt, mentis lætitiam ſolam eſſe in
» bonis: lætantem enim mentem ita noui ſpe eorum o=
» mniũ, quæ ſupra dixi fore, ut natura ijs potiens dolore
» careat. atque hæc quidem his uerbis, quiuis ut intelligat
quam uoluptatem norit Epicurus. deinde paulo infra.
» Sæpe quæſiui (inquit) ex ijs, qui appellantur ſapientes,
» quid haberent, quod in bonis relinquerent, ſi illa detra=
» xiſſent, niſi ſi uellent uoces inanes fundere: nihil ab his
» potui cognoſcere: qui ſi uirtutes ebullire uolent, &
» ſapientias, nihil aliud dicent, niſi eam uiam, qua effi=
» ciantur eæ uoluptates, quas ſupra dixi. Quæ ſequun=
tur, in eadem ſententia ſunt: totuſq; liber, qui eſt de
ſummo bono, refertus & ſententijs, & uerbis tali=
bus eſt. ad hanccine igitur uitam Telamonem illum re
uocabis, ut leues ægritudinem? & ſi quem tuorum af=
flictum mœrore uideris, huic acipenſerem potius, quàm
aliquem Socraticum libellum dabis? αὐλῶν hortabere
ut audiat uoces potius, quàm Platonis? expones, quæ
ſpectet florida, & uaria? faſciculum ad nares admo=
uebis? incendes odores? & ſertis redimiri iubebis, &
roſa? ſi uero aliquid etiam, tum planè luctum omnem
abſterſeris? hæc Epicuro confitenda ſunt, aut ea, quæ
modo expreſſa ad uerbum dixi, tollenda de libro, uel to
tus liber potius abijciendus: eſt enim cõfertus uolupta=

tibus. quærendum igitur, quemadmodũ ægritudine priuemus eum, qui ita dicat:

» =Pol mihi fortuna magis nunc desit, quàm genus:
» Nãque regnũ suppetebat mihi: ut scias quãto è loco,
» Quãtis opibus, quibus de rebus lapsa fortuna occidat.

quid? huic calix mulsi impingendus est, ut plorare desinat, aut aliquid eiusmodi? ecce tibi ex altera parte ab eodem poeta:

» Ex opibus summis opis egens Hector tuæ.

huic subuenire debemus: quærit enim auxilium.

» Quid petam præsidi, aut exequar? quo ue nunc auxilio, aut fuga
» Freta sim? arce, et urbe orba sũ: quò accedã? quò applicẽ?
» Cui nec aræ patriæ domi stant; fractæ, & disiectæ iacent:
» Fana flamma deflagrata: tosti alti stant parietes
» Deformati, atque abiete crispa.

scis, quæ sequantur: & illud in primis,

» O` pater, ò patria, ò Priami domus,
» Septum altisono cardine templum:
» Vidi ego te, astante ope barbarica,
» Tectis cælatis, laqueatis,
» Auro, ebore instructam regifice.

ò poetam egregium: quanquam ab his cantoribus Euphorionis contemnitur. sentit omnia repentina, & inopinata esse grauiora. exaggeratis igitur Regis opibus, quæ uidebantur sempiternæ fore, quid adiungit?

» Hæc omnia uidi inflammari,
» Priamo ui uitam euitari,
» Iouis aram sanguine turpari.

præclarum carmen: est enim & rebus, & uerbis, & modis lugubre. eripiamus huic ægritudinem: quo modo? collocemus in culcitra plumea: psaltriam adducamus: cedrum incendamus: demus scutellam dulciculæ potionis: aliquid prouideamus & cibi. hæc tãdem bona sunt, quibus ægritudines grauissimæ detrahantur? tu enim paulo ante ne intelligere te quidẽ alia bona dicebas. reuocari igitur oportere à mœrore ad cogitationem bonorum, conueniret mihi cum Epicuro, si, quid esset bonum, conueniret. dicet aliquis: quid? ergo tu Epicurum existimas ista uoluisse, aut libidinosas eius fuisse sententias? ego uero minime: uideo enim ab eo dici multa seuere, multa præclare. itaque, ut sæpe dixi, de acumine eius agitur, non de moribus. quamuis spernat uoluptates eas, quas modo laudauit: ego tamẽ meminero, quod uideatur ei summum bonum: non enim uerbo solum posuit uoluptatem, sed explanauit quid diceret: saporem inquit, & corporum complexum, & ludos, atque cantus, & formas eas, quibus oculi iucunde moueantur. num fingo? num mentior? cupio refelli: quid enim laboro, nisi ut ueritas in omni quæstione explicetur? at idem ait nõ crescere uoluptatem dolore detracto, summamq; uoluptatem nihil dolere. paucis uerbis tria magna peccata: unum, quòd secum ipse pugnat: modo enim, ne suspicari quidem se quidq̃ bonum, nisi sensus quasi titillarentur uoluptate: nunc autem, summam uoluptatem esse dolore carere. potest ne magis secum ipse pugnare? alterum est peccatum, quòd, cum in natura tria sint, unũ gaudere, alterum dolere, tertium nec gaudere, nec dolere, hic putat

primū, & tertium idem esse, nec distinguit à non dolendo uoluptatem. tertium peccatū cōmune cum quibusdam, quòd, cum uirtus maxime expetatur, eiusq; adipiscendæ causa philosophia quæsita sit, ille à uirtute summum bonum separauit. at laudat, & sæpe, uirtutem. & quidem C. Gracchus, cū largitiones maximas fecisset, & effudisset ærariū, uerbis tamen defendebat ærarium. quid uerba audiam, cum facta uideam? Piso ille Frugi semper contra legem frumentariam dixerat. is lege lata consularis ad frumentum accipiendum uenerat. animaduertit Gracchus in concione Pisonem stantem. quærit audiente populo R. qui sibi constet, cū ea lege frumentū petat, quam dissuaserat? nolim, inquit, mea bona Gracche tibi uiritim diuidere liceat: sed si facias, partem petam. parū ne declarauit uir grauis, & sapiens, lege Sempronia patrimonium publicū dissipari? lege orationes Gracchi: patronū ærarij esse dices. negat Epicurus iucunde posse uiui, nisi cū uirtute uiuatur: negat ullā in sapientem uim esse fortunæ: tenuem uictum antefert copioso: negat ullū esse tempus, quo sapiens nō beatus sit. omnia philosopho digna, sed cum uoluptate pugnantia. nō istam dicit uoluptatem. dicat quamlibet: nempe eā dicit, in qua uirtutis nulla pars insit. age, si uoluptatē nō intelligimus, ne dolorem quidem? nego igitur eius esse, qui dolore summū malum metiatur, mentionem facere uirtutis. & cōquerūtur quidam Epicurei uiri optimi (nam nullū genus est minus malitiosum) me studiose dicere contra Epicurū. ita credo, de honore, aut de dignitate cōtendimus. mihi summum in animo bonū uidetur, illi autem in corpo-

re: mihi in uirtute, illi in uoluptate. & illi pugnãt; et quidem uicinorũ fidem implorant; multi autem sunt, qui statim cõuolent: ego sum is, qui dicam me non laborare, actũ habiturũ quod egerint. quid enim? de bello Punico agitur? de quo ipso cũ aliud M. Catoni, aliud L. Lentulo uideretur, nulla inter eos concertatio unquã fuit. hi nimis iracunde agunt, præsertim cum ab his nõ sanè animose defendatur sententia, pro qua nõ in senatu, nõ in concione, non apud exercitũ, neque apud Censores dicere audeant. sed cũ istis aliàs, et eo quidem animo, nullũ ut certamen instituam, uerum dicentibus facile cedam. tantũ admonebo: si maxime uerũ sit, ad corpus omnia referre sapientẽ; siue, ut honestius dicã, nihil facere, nisi quod expediat; siue omnia referre ad utilitatem suã; quoniam hæc plausibilia nõ sunt, ut in sinu gaudeant, gloriose loqui desinãt. Cyrenaicorũ restat sententia: qui tũ ægritudinem censent existere, si nec opinato quid euenerit. est id quidem magnũ, ut supra dixi: etiã Chrysippo ita uideri scio, quod prouisum ante nõ sit, id fieri uehementius. sed nõ sunt in hoc omnia: quãquã hostiũ repens aduentus magis aliquanto cõturbat, q̃ expectatus: & maris subita tẽpestas, q̃ ante prouisa, terret nauigãtes uehementius: et eiusmodi sunt pleraque. sed cũ diligenter nec opinatorũ naturã consideres, nihil aliud reperias, nisi omnia subita uideri maiora, & quidem ob duas causas: primũ, quòd, quanta sint quæ accidũt, considerãdi spatium nõ datur: deinde cum uidetur præcaueri potuisse, si prouisum esset, quasi culpa contractũ malum ægritudinem acriorem facit. quod ita esse dies declarat: quæ procedens ita mi-

tigat, ut iisdē malis manētibus nō modo leniatur ægritudo, sed in plerisque tollatur. Carthaginenses multi Romæ seruierūt, Macedones rege Perse capto. uidi etiā in Pelopōneso, cū essem adolescēs, quosdā Corinthios. hi poterāt omnes eadē illa de Andromacha deplorare,

» Hæc omnia uidi.-

sed & iam decantauerūt fortasse: eo enim erāt uultu, oratione, omni reliquo motu, & statu, ut eos Argiuos, aut Sicyonios diceres: magisq; me mouerāt Corinthi subito aspectæ parietinæ, q̄ ipsos Corinthios, quorum animis diuturna cogitatio callū uetustatis obduxerat. legimus librū Clitomachi, quem ille euersa Carthagine misit cōsolandi causa ad captiuos ciues suos. in eo est disputatio scripta Carneadis: quam se ait in cōmentariū retulisse. cū ita positum esset, uideri fore in ægritudine sapientem patria capta: quæ Carneades cōtra dixerit, scripta sunt. tāta igitur calamitatis præsentis adhibetur à philosopho medicina, quāta inueteratæ ne desideratur quidem. nec si aliquot annis post idem ille liber captiuis missus esset, uulneribus mederetur, sed cicatricibus: sensim enim & pedetentim progrediens extenuatur dolor: non quo ipsa res immutari soleat, aut possit: sed id, quod ratio debuerat, usus docet, minora esse ea, quæ sint uisa maiora. quid ergo opus est, dicet aliquis, ratione, aut omnino consolatione ulla, qua solemus uti, cum leuare dolorem mœrentium uolumus? hæc enim ferè tum habemus in promptu, nihil oportere inopinatum uideri. atqui tolerabilius feret incommodum, qui cognouerit, necesse esse homini tale aliquid accidere. hæc enim oratio de ipsa summa mali nihil de-

trahit: tantũ modo affert, nihil euenisse, quod nõ opinãdũ fuisset. neque tamen genus id orationis in consolando non ualet: sed id haud sciam an plurimum. ergo ista nec opinata non habent tantam uim, ut aegritudo ex his omnis oriatur: feriũt enim fortasse grauius, nõ id efficiunt, ut ea, quae accidãt, maiora uideantur. quia recentia sunt, uidentur, non quia repentina. duplex est igitur ratio ueri reperiendi, nõ in ijs solum, quae mala, sed in ijs etiã, quae bona uidẽtur. nã aut de ipsius rei natura, qualis, & quãta sit, quaerimus, ut de paupertate nõ nũquã; cuius onus disputãdo leuamus, docentes, q̃ parua, & q̃ pauca sint, quae natura desideret: aut à disputãdi subtilitate orationem ad exempla traducimus. hic Socrates cõmemoratur, hic Diogenes, hic Caecilianum illud,

» Saepe est etiam sub palliolo sordido sapientia.

cum enim paupertatis una eademq; sit uis, quidnã dici potest quãobrem C. Fabritio tolerabilis ea fuerit, alij negẽt se ferre posse? huic igitur alteri generi similis est ea ratio consolandi, quae docet humana esse, quae acciderint. non enim id solũ continet ea disputatio, ut cognitionem afferat generis humani; sed significat tolerabilia esse, quae & tulerint, & ferãt caeteri. de paupertate agitur: multi patientes pauperes cõmemorãtur. de cõtemnendo honore: multi inhonorati proferuntur, & quidem propter id ipsum beatiores: eorumq;, qui priuatũ otiũ negotijs publicis antetulerunt, nominatim uita laudatur: nec siletur illud potentissimi Regis Anapaestũ, qui laudat senem, & fortunatũ esse dicit, quòd inglorius sit atque ignobilis ad supremum diem peruenturus.

turus. ſimiliter cõmemorandis exemplis, orbitates quoque liberorum prædicantur; eorumq́;, qui grauius ferunt, luctus, aliorum exemplis leniuntur. ſic perpeſſio cæterorum facit, ut ea, quæ acciderint, multo minora, quàm quanta ſint exiſtimata, uideantur. ita fit ſenſim cogitantibus, ut, quantum ſit ementita opinio, appareat. atque hoc idem & Telamon ille declarat,

» =ego cum genui, moriturum ſciui:

& Theſeus,

» Futuras mecum commentabar miſerias:

& Anaxagoras, ſciebam me genuiſſe mortalem: hi enim omnes diu cogitantes de rebus humanis, intelligebant eas nequaquam pro opinione uulgi eſſe extimeſcẽdas. et mihi quidem uidetur idem ferè accidere ijs, qui ante meditãtur, quod ijs, quibus medetur dies: niſi quòd ratio quædam ſanat illos, hos ipſa natura, intellecto eo, quod remedium illud continet, malum, quod opinatum ſit eſſe maximum, nequaquam eſſe tantum, ut uitã beatam poſſit euertere. hoc igitur efficitur, ut ex illo nec opinato plaga maior ſit, nõ, ut illi putant, ut, cum duobus pares caſus euenerint, is modo ægritudine afficiatur, cui ille nec opinatus caſus euenerit. itaque dicũtur non nulli in mœrore, cum de hac cõmuni omnium conditione audiſſent, ea lege nos eſſe natos, ut nemo in perpetuum eſſe poſſet expers mali, grauius etiam tuliſſe. quocirca Carneades, ut uideo noſtrum ſcribere Antiochum, reprehendere Chryſippum ſolebat laudãtem Euripideum carmen illud,

» Mortalis nemo eſt, quem non attingat dolor,
» Morbuſq́;. multi ſunt humandi liberi,

» Rurſum creandi : morsq́; eſt finis omnibus ,
» Quæ generi humano angorem nequidquam afferunt.
» Reddenda eſt terræ terra : tum uita omnibus
» Metenda , ut fruges . ſic iubet neceſſitas .

negabat genus hoc orationis quidquam omnino ad leuandam ægritudinem pertinere : id enim ipſum dolendum eſſe dicebat, quòd in tam crudelem neceſſitatē incidiſſemus . nam illā quidem orationem ex cōmemoratione alienorū malorū ad maleuolos cōſolandos eſſe accōmodatam. mihi uero lōge uidetur ſecus. nā et neceſſitas ferendæ conditionis humanæ quaſi cū deo pugnare cohibet, admonetq́; eſſe hominē ; quæ cogitatio magno pere luctum leuat: & enumeratio exemplorum nō, ut animum maleuolorum oblectet, affertur, ſed ut ille, qui mœret , ferendū ſibi id cenſeat, quod uideat multos moderate, et tranquille tuliſſe: omnibus enim modis fulciēdi ſunt, qui ruūt , nec cohærere poſſunt propter magnitudinem ægritudinis. ex quo ipſam ægritudinem λύπην Chryſippus, quaſi λύσιν, id eſt ſolutionē totius hominis, appellatam putat. quæ tota poterat euelli explicata, ut principio dixi, cauſa ægritudinis: eſt. n. nulla alia , niſi opinio, et iudiciū magni præſentis, atq; urgētis mali. itaque et dolor corporis, cuius eſt morſus acerrimus, perfertur ſpe propoſita boni: et acta ætas honeſte, ac ſplendide tātam affert cōſolationē, ut eos, qui ita uixerint, aut nō attingat ægritudo, aut perleuiter pungat animi dolor. ſed ad hanc opinionem mali cū illa etiam opinio acceſſit, oportere, rectum eſſe, ad officium pertinere, ferre illud ægre, quod acciderit; tū denique efficitur illa grauis ægritudinis perturbatio. ex hac opinione ſunt illa uaria

et detestabilia genera lugendi, pedores, muliebres lacerationes genarum, pectoris, fœminũ, capitis percussiones. hinc ille Agamemnon Homericus, & idem Accianus,

» Scindens dolore identidem intonsam comam.

in quo facet..m illud Bionis, perinde stultissimum Regem in luctu capillũ sibi euellere, quasi caluitio mœror leuaretur. sed hæc omnia faciũt opinãtes ita fieri oportere. itaque & Aeschines in Demosthenem inuehitur, quòd is septimo die post filiæ mortẽ hostias immolasset. at quàm rhetorice? quàm copiose? quas sententias colligit? quæ uerba contorquet? ut licere quiduis rhetori intelligas. quæ nemo probaret, nisi insitũ illud in animis haberemus, omneis bonos interitu suorum quamgrauissime mœrere oportere. ex hoc euenit, ut in animi doloribus alij solitudines captent, ut ait Homerus de Bellerophonte,

» Qui miser in campis mœrens errabat Aleis

» Ipse suum cor edens, hominum uestigia uitans.

et Niobe fingitur lapidea, propter æternum credo in luctu silentium. Hecubam autem putant propter animi acerbitatem quandam, et rabiem fingi in canem esse cõuersam. sunt autem alij, quos in luctu cũ ipsa solitudine loqui sæpe delectat, ut illa apud Ennium nutrix.

» Cupido cepit miseram nunc me, proloqui

» Cœlo atque terræ Medeæ miserias.

hæc omnia recta, uera, debita putantes, faciunt in dolore: maximeq; declaratur hoc quasi officij iudicio fieri, quòd si qui forte, cum in luctu esse uellent, aliquid fecerunt humanius, aut si hilarius locuti sunt, reuocant se rursus ad mœstitiam, peccatiq; se insimulant, quòd

dolere intermiserint. pueros uero matres, & magistri castigare etiam solent, nec uerbis solum, sed etiam uerberibus, si quid in domestico luctu hilarius ab ijs factũ est, aut dictum: plorare cogunt. quid? ipsa remissio luctus cum est consecuta, intellectumq; est nihil profici mœrendo, non ne declarat fuisse totum illud uoluntarium? quid ille Terentianus ipse se puniens, id est ἑαυτόν τιμωρούμενος?

» Decreui tantisper me minus iniuriæ
» Chremes meo gnato facere, dum fiam miser.

hic decernit, ut miser sit. num quis igitur quidquam decernit inuitus?

» Malo quidem me quouis dignum deputem.

malo se dignum deputat, nisi miser sit. uides ergo opinionis esse, nõ naturæ malũ. quid, quod res ipsa lugere prohibet? ut apud Homerũ quotidianæ neces, interitusq; multorũ sedationẽ mœrendi afferũt: apud quẽ ita dicitur;

» Nanque nimis multos, atque omni luce, cadentes
» Cernimus: ut nemo possit mœrore uacare.
» Quo magis est æquum tumulis mandare peremptos
» Firmo animo, & luctum lacrymis finire diurnis.

ergo in potestate est abijcere dolorem, cum uelis, tempori seruientẽ. an est ullũ tempus, quoniã quidẽ res in nostra potestate est, cui nõ ponẽdæ curæ ægritudinis causa seruiamus? cõstabat, eos, qui cõcidẽtẽ uulneribus Cn. Põpeiũ uidissent, cum in illo ipso acerbissimo, miserrimoq; spectaculo sibi timerent, quòd se classe hostiũ circunfusos uiderent, nihil tũ aliud egisse, nisi ut remiges hortarentur, & ut salutem adipiscerentur fuga; posteaquam Tyrum uenissent, tum afflictari, lamentariq; cœpisse.

timor igitur ab ijs ægritudinem potuit repellere, ratio ac ſapientia uera non poterit? quid eſt autem, quod plus ualeat ad ponendum dolorem, quàm cũ eſt intellectum nihil profici, & fruſtra eſſe ſuſceptum? ſi igitur deponi poteſt, etiam non ſuſcipi poteſt. uolũtate igitur, & indicio ſuſcipi ægritudinem cõfitendum eſt. idq́; indicatur eorũ patientia, qui cũ multa ſint ſæpe perpeſſi, facilius ferũt quidquid accidit, obduruiſſeq́; ſeſe contra fortunam arbitrantur: ut ille apud Euripidem;

» Si mihi nunc triſtis primum illuxiſſet dies,
» Nec tam erumnoſo nauigauiſſem ſalo,
» Eſſet dolendi cauſa, ut iniecto equulei
» Freno repente tactu exagitantur nouo.
» Sed iam ſubiectus miſerijs obtorpui.

defatigatio igitur miſeriarum ægritudines cum faciat leuiores; intelligi neceſſe eſt, nõ rẽ ipſam cauſam atque fontem eſſe mœroris. philoſophi ſummi, nec dũ tamen ſapientiam conſecuti, non ne intelligũt in ſummo ſe malo eſſe? ſunt enim inſipientes; neque inſipientia ullum maius malũ eſt: neque tamen lugent. quid ita? quia huic generi malorũ nõ affingitur illa opinio, rectũ eſſe, & æquum, & ad officium pertinere, ægre ferre, quòd ſapiens non ſis. quod idem affingimus huic ægritudini: in qua luctus ineſt: quæ omnium maxima eſt. itaque Ariſtoteles ueteres philoſophos accuſans, qui exiſtimauiſſent philoſophiam ſuis ingenijs eſſe perfectam; ait eos aut ſtultiſſimos, aut glorioſiſſimos fuiſſe; ſed ſe uidere, quòd paucis annis magna acceſſio facta eſſet, breui tẽpore philoſophiam planè abſolutam fore. Theophraſtus autem moriens accuſaſſe naturã dicitur, quòd ceruis, et

cornicibus uitam diuturnam, quorum id nihil interesset; hominibus, quorum maxime interfuisset, tam exiguam uitam dedisset: quorum si ætas potuisset esse longinquior, futurum fuisse, ut omnibus perfectis artibus, omni doctrina hominum uita erudiretur. querebatur igitur se tum, cum illa uidere cœpisset, extingui. quid? ex cæteris philosophis non ne optimus, & grauissimus quisque confitetur, multa se ignorare? et multa sibi etiam atque etiam esse discenda? neque tamen, cũ se in media stultitia, qua nihil est peius, hærere intelligant, ægritudine premuntur: nulla enim admiscetur opinio officiosi doloris. quid, qui non putant lugendum uiris? qualis fuit Q. Maximus efferens filium consularem, qualis L. Paulus, duobus paucis diebus amissis filijs; qualis M. Cato, prætore designato, mortuo filio; quales reliqui, quos in consolatione collegimus. quid hos aliud placauit, nisi quòd luctum, & mœrorem esse non putabant uiri? ergo id, quod alij rectum opinantes ægritudini se solent dedere, ij turpe putantes ægritudinem repulerunt. ex quo intelligitur, non in natura, sed in opinione esse ægritudinem. Contra dicuntur hæc. quis tam demens, ut sua uoluntate mœreat? natura affert dolorem. cui quidem Crantor, inquiunt, uester cedendum putat: premit enim, atque instat, nec resisti potest. itaque Oileus ille apud Sophoclẽ, qui Telamonẽ antea de Aiacis morte consolatus esset, is cum audisset de suo, fractus est. de cuius commutata mente sic dicitur,

» Nec uero tanta præditus sapientia
» Quisquam est, qui aliorum erumnam dictis alleuans,
» Non idem, cum fortuna mutata impetum

Conuertat, clade ut subita frangatur sua,
Vt illa ad alios dicta & præcepta excidant.

hæc cum disputant, hoc student efficere, naturæ obsisti nullo modo posse. ij tamen fatentur grauiores ægritudines suscipi, quàm natura cogat. quæ igitur amentia, ut nos quoque idẽ ab alijs requiramus? sed plures sunt causæ suscipiendi doloris. primum illa opinio mali, quo uiso atque persuaso ægritudo insequitur necessario. deinde etiam gratum se mortuis facere, si grauiter eos lugeant, arbitrantur. accedit superstitio muliebris quædam: existimant enim dijs immortalibus se facilius satisfacturos, si eorum plaga perculsi, afflictos se & stratos esse fateantur. sed hæc inter se quàm repugnent, plerique non uident: laudant enim eos, qui æquo animo moriãtur: qui alterius mortem æquo animo ferant, eos putant uituperandos. quasi fieri ullo modo possit, quod in amatorio sermone dici solet, ut quisquam plus alterum diligat, quàm se. præclarum illud est, &, si quæris, rectum quoque, & uerum, ut eos, qui nobis charissimi esse debeant, æque ac nosmet ipsos amemus: ut uero plus, fieri nullo pacto potest. ne optandum quidem est in amicitia, ut me ille plus, quàm se, ego illum plus, quàm me. perturbatio uitæ, si ita sit, atque officiorum omnium consequatur. sed de hoc aliàs. nunc illud satis est, non attribuere ad amissionem amicorum miseriam nostram, ne illos plus, quàm ipsi uelint, si sentiant, plus certe quàm nosmet ipsos diligamus. nam quod aiunt plerosque consolationibus nihil leuari, adiunguntq; consolatores ipsos confiteri se miseros, cum ad eos impetum suum fortuna converte-

rit, utrunque dissoluitur: sunt enim ista non naturæ uitia, sed culpæ. stultitiam autem accusare quamuis copiose licet. nam & qui non leuantur, ipsi alios ad miseriã inuitant: & qui suos casus aliter ferunt, atque ut alijs auctores ipsi fuerunt, non sunt uitiosiores, quàm ferè plerique, qui auari auaros, gloriæ cupidos gloriosi reprehendunt: est enim proprium stultitiæ aliorum uitia cernere, obliuisci suorum. sed nimirum hoc maximum est experimentum, cum constet ægritudinem uetustate tolli, hanc uim non esse in die positam, sed in cogitatione diuturna. nam et si eadem res est, & idem est homo: qui potest quidquam de dolore mutari, si neque de eo, propter quod dolet, quidquam est mutatum, neque de eo, qui dolet? cogitatio igitur diuturna nihil esse in re mali, dolori medetur, non ipsa diuturnitas. hic mihi afferunt mediocritates, quæ si naturales sunt, quid opus est consolatione? natura enim ipsa terminabit modum. sin opinabiles, opinio tota tollatur. satis dictum esse arbitror, ægritudinem esse opinionem mali præsentis; in qua opinione illud insit, ut ægritudinem suscipere oporteat. additur ad hanc diffinitionem à Zenone recte, ut illa opinio præsentis mali sit recens. hoc autem uerbum sic interpretatur, ut non tantum illud recens esse uelit, quod paulo ante acciderit; sed quàm diu in illo opinato malo uis quædam insit, & uigeat, & habeat quandam uiriditatem, tam diu appelletur recens: ut Arthemisia illa Mausoli Cariæ Regis uxor, quæ nobile illud Halicarnasi fecit sepulcrum, quàm diu uixit, uixit in luctu, eodemq; etiam confecta contabuit. huic erat illa opinio quotidie recens: quæ

tum denique non appellabatur recens, cum uetustate exaruit. hæc igitur officia sunt consolantium, tollere ægritudinem funditus, aut sedare, aut detrahere quamplurimum, aut supprimere, nec pati manare longius, aut ad aliam traducere. Sunt, qui unum officium consolantis putent, malum illud omnino non esse, ut Cleanthi placet. sunt, qui non magnum malum, ut Peripatetici. sunt, qui abducunt à malis ad bona, ut Epicurus. sunt, qui satis putant ostendere, nihil inopinati accidisse, nihil mali. Chrysippus autem caput esse censet in consolando, detrahere illã opinionem mœrẽti, si se officio fungi putet iusto, atque debito. sunt etiam, qui hæc omnia genera consolandi colligunt: alius enim alio modo mouetur; ut fere nos omnia in cõsolationem unam coniecimus: erat enim in tumore animus, & omnis in eo tentabatur curatio. sed sumendum tempus est non minus in animorum morbis, quàm in corporũ: ut Prometheus ille Aeschyli: cui cum dictum esset,

» Atqui Prometheu te hoc tenere existimo,
» Mederi posse rationem iracundiæ;

respondet,

» Si quidem qui tempestiuam medicinam admouens,
» Non ad grauescens uulnus illidat manus.

erit igitur in consolationibus prima medicina, docere aut nullum malum esse, aut admodum paruum: altera & de communi conditione uitæ, & proprie, si quid sit de ipsius, qui mœreat, disputandum: tertia, summam esse stultitiam frustra confici mœrore, cum intelligas nihil posse profici. nam Cleanthes quidem sapientem consolatur: qui consolatione non eget, nihil

enim esse malum, quod turpe non sit, si lugenti persuaseris, non tu illi luctum, sed stultitiam detraxeris. alienum autem tempus docendi. & tamen non satis mihi uidetur uidisse hoc Cleanthes, suscipi aliquando aegritudinem posse ex eo ipso, quod esse summum malum Cleanthes ipse fatetur. quid enim dicemus? cum Socrates Alcibiadi persuasisset, ut accepimus, eum nihil hominis esse, nec quidquam inter Alcibiadem summo loco natum, & quemuis baiulum interesse; cum se Alcibiades affligtare, lacrymansq; Socrati supplex esset, ut sibi uirtutem traderet, turpitudinemq; depelleret: quid dicemus Cleanthe? num in illa re, quae aegritudine Alcibiadem afficiebat, mali nihil fuisse? quid illa Lyconis, qualia sunt? qui aegritudinem extenuans, paruis ait eam rebus moueri, fortunae, & corporis incommodis, non animi malis. quid ergo? illud, quod Alcibiades dolebat, non ex animi malis uitijsq; constabat? Ad Epicuri consolationem satis est ante dictum. Ne illa quidem consolatio firmissima est; quanquam & usitata est, et saepe prodest: Non tibi hoc soli. prodest haec quidem, ut dixi, sed nec semper, nec omnibus: sunt enim, qui respuant: sed refert, quo modo adhibeatur. ut enim tulerit quisque eorum, qui sapienter tulerunt; non quo quisque incommodo affectus sit, praedicandum est. Chrysippi ratio ad ueritatem firmissima est, ad tempus aegritudinis difficilis. magnum opus est probare moerenti, illum suo iudicio, & quòd se ita putet oportere facere, moerere. nimirum igitur, ut in causis non semper utimur eodem statu, (sic enim appellamus controuersiarum genera) sed ad tempus, ad controuersiae natu-

ram, ad personam accommodamus: sic in ægritudine lenienda, quamnam quisque curationẽ recipere possit, uidendum est. sed nescio quo pacto ab eo, quod erat a te propositum, aberrauit oratio. tu enim de sapiente quæsieras: cui aut malum uideri nullum potest, quod uacet turpitudine; aut ita paruum malum, ut id obruatur sapientia, uixq; appareat; qui nihil opinione affingat, assumatq; ad ægritudinem; nec id putet esse rectum, se q̃ maxime excruciari, luctuq; confici; quo prauius nihil esse possit. edocuit tamen ratio, ut mihi quidem uidetur, cum hoc ipsum proprie non quæreretur hoc tempore, ne quidem ullum esse malum, nisi quod idem dici turpe posset; tamen ut uideremus, quidquid in ægritudine mali, id non naturale esse, sed uoluntario iudicio, & opinionis errore contractum. tractatum est autem à nobis id genus ægritudinis, quod unum est omnium maximum, ut eo sublato, reliquorum remedia nec magnopere quærenda arbitraremur. sunt enim certa, quæ de paupertate, certa, quæ de uita inhonorata, & ingloria dici soleant. separatim autem certæ scholæ sunt de exilio, de interitu patriæ, de seruitute, de debilitate, de cæcitate, et de omni casu: in quo nomẽ poni solet calamitatis. hæc Græci in singulas scholas, et in singulos libros dispertiunt: opus enim quærunt, quanq̃ planè disputationis sunt, delectationis. & tamen ut medici toto corpore curando minimæ etiam parti, si condoluit, medentur: sic philosophia, cum uniuersam ægritudinem sustulit, tamen, si quis error aliũde extitit, si paupertas momordit, si ignominia pupugit, si quid tenebrarum offudit exilium, aut eorum, quæ modo dixi, si quid

extitit : etsi singularum rerum sunt propriæ consolationes. de quibus audies tu quidem, cum uoles. sed ad eundem fontem reuertendum est, ægritudinem omnem procul abesse à sapiente, quòd inanis sit, quòd frustra suscipiatur, quòd nõ natura exoriatur, sed iudicio, sed opinione, sed quadã inuitatione ad dolendũ, cũ id decreuerimus ita fieri oportere. hoc detracto, quod totũ est uolũtariũ, ægritudo erit sublata illa mœrens, morsus tamen, & cõtractiuncula quædam animi relinquentur. hanc dicant sanè naturalem, dum ægritudinis nomen absit, graue, tetrum, funestum, quod cũ sapientia esse, atque, ut ita dicã, habitare nullo modo possit. atqui stirpes sunt ægritudinis, q̃ multæ, q̃ amaræ, quæ ipso trũco euerso, omnes elidendæ sunt, et, si necesse erit, singulis disputationibus : superest enim nobis hoc, cuicuimodi est, ocium. sed ratio una omniũ est ægritudinũ, plura nomina: nã & inuidere ægritudinis est, & æmulari, et obtrectare, & misereri, angi, lugere, mœrere, erumna affici, lamentari, solicitari, dolere, in molestia esse, afflictari, desperare. hæc omnia diffiniũt Stoici: eaq; uerba, quæ dixi, singularũ rerũ sunt, non, ut uidentur, easdem res significant, sed aliquid differunt : quod alio loco fortasse tractabimus. hæ sunt illæ fibræ stirpium, quas initio dixi, persequendæ, & omnes elidendæ, ne ulla unquam possit existere. magnum opus, & difficile. quis negat? quid autem præclarum, nõ idem arduũ? sed tamen id se effecturam philosophia profitetur : nos modo curationem eius recipiamus. Verum quidem hæc hactenus. cætera, quotiescunque uoletis, & hoc loco, & alijs parata uobis erunt.

M. TVLLII CICERONIS TVSCVLANARVM QVAESTIONVM LIBER QVARTVS, DE RELIQVIS ANIMI PERTVRBATIONIBVS.

C Vm multis locis nostrorum hominũ ingenia, uirtutesq; Brute soleo mirari, tum maxime ijs in studijs, quæ sero admodũ expetita, in hãc ciuitatem è Græcia transtulerũt. nam cũ à primo urbis ortu, regijs institutis, partim etiã legibus auspicia, ceremoniæ, comitia, prouocationes, patrum cõsilium, equitum, peditumq; descriptio, tota res militaris diuinitus esset cõstituta, tum progressio admirabilis, incredibilisq; cursus ad omnem excellentiã factus est, dominatu regio Rep. liberata. nec uero hic locus est, ut de moribus institutisq; maiorum, et disciplina, ac temperatione ciuitatis loquamur. alijs hæc locis satis accurate à nobis dicta sunt, maximeq; in ijs sex libris, quos de Rep. conscripsimus. hoc autem loco cõsiderãti mihi studia doctrinæ, multa sanè occurrũt, cur ea quoque accersita aliũde, neque solũ expetita, sed etiã conseruata, & culta uideantur. erat enim illis penè in conspectu præstanti sapientia, & nobilitate Pythagoras, qui fuit in Italia temporibus ijsdem, quibus L. Brutus patriam liberauit præclarus auctor nobilitatis tuæ. Pythagoræ autem doctrina cum longe, lateq; flueret,

permanauisse mihi uidetur in hanc ciuitatem : idq; cũ coniectura probabile est, tum quibusdam etiam uestigijs indicatur : quis est enim, qui putet, cum floreret in Italia Græcia potentissimis, & maximis urbibus ea, quæ magna dicta est, in hisq; primum ipsius Pythagoræ, deinde postea Pythagoreorum tantum nomen esset, nostrorum hominum ad eorum doctissimas uoces aures clausas fuisse? quin etiam arbitror, propter Pythagoreorum admirationem Numam quoque Regem Pythagoreum à posterioribus existimatum. nam cum Pythagoræ disciplinam, & instituta cognoscerent, Regisq; eius æquitatem, & sapientiam à maioribus suis accepissent, ætates autem & tempora ignorarent propter uetustatem; eum, qui sapientia excelleret, Pythagoræ auditorem fuisse crediderunt. & de coniectura quidem hactenus. uestigia autem Pythagoreorum quanquam multa colligi possunt, paucis tamen utemur, quoniam non id agitur hoc tempore. nam cum carminibus soliti illi esse dicantur & præcepta quædam occultius tradere, & mentes suas à cogitationum intentione cantu, fidibusq; ad tranquillitatem traducere; grauissimus auctor in Originibus dixit Cato, morem apud maiores hunc epularum fuisse, ut deinceps, qui accubarent, canerent ad tibiam clarorum uirorum laudes, atque uirtutes. ex quo perspicuum est, & cantus tũ fuisse rescriptos uocum sonis, & carmina. quanquam id quidem etiam X I I tabulæ declarant, condi iam tũ solitum esse carmen : quod ne liceret fieri ad alterius iniuriam, leges sanxerunt. nec uero illud non eruditorum temporum argumentum est, quòd et deorũ pul=

uinaribus, & epulis magiſtratuum fides præcinunt: quod proprium eius fuit, de qua loquor, diſciplinæ. mihi quidem etiam Appij Cæci carmẽ, quod ualde Panætius laudat epiſtola quadam, quæ eſt ad Q. Tuberonem, Pythagoreorum uidetur. multa ſunt etiam in noſtris inſtitutis ducta ab illis: quæ prætereo, ne ea, quæ peperiſſe ipſi putamur, aliũde didiciſſe uideamur. ſed ut ad propoſitum redeat oratio: quàm breui tempore quot, & quanti poetæ, qui autem oratores extiterunt? facile ut appareat noſtros omnia cõſequi potuiſſe, ſimul ut uelle cœpiſſent. ſed de cæteris ſtudijs alio loco & dicemus, ſi uſus fuerit, & ſæpe diximus. ſapientiæ ſtudium uetus id quidem in noſtris: ſed tamẽ, ante Lælij ætatem, & Scipionis, non reperio quos appellare poſſim nominatim. quibus adoleſcentibus Stoicum Diogenem, & Academicum Carneadem uideo ad ſenatũ ab Athenienſibus miſſos eſſe legatos. qui cũ Reip. nullam unquam partem attigiſſent, eſſentq; eorum alter Cyrenæus, alter Babylonius; nũquam profecto ſcholis eſſent excitati, neque ad illud munus electi, niſi in quibuſdam principibus temporibus illis fuiſſent ſtudia doctrinæ. qui cum cætera literis mandarent, alij ius ciuile, alij orationes ſuas, alij monumenta maiorum; hanc ampliſſimam omnium artium bene uiuendi diſciplinam uita magis, quàm literis perſecuti ſunt. itaque illius ueræ, elegantiſq; philoſophiæ, quæ ducta à Socrate in Peripateticis adhuc permanſit, & idem alio modo dicentibus Stoicis, cum Academici eorum controuerſias diſceptarent; nulla ferè ſunt, aut pauca admodum latina monumenta, ſiue propter magnitudinẽ re=

rum, occupationemq́; omnium, siue etiam, quòd imperitis ea probari posse non arbitrabantur: cum interim illis silentibus C. Amafanius extitit dicens. cuius libris editis, commota multitudo contulit se ad eandem potissimum disciplinam, siue quòd erat cognitu perfacilis, siue quòd inuitabatur illecebris blandis uoluptatis, siue etiam, quia nihil prolatum erat melius, illud, quod erat, tenebant. post Amafanium autem multi eiusdẽ æmuli rationis multa cum scripsissent, Italiã totam occupauerunt: quodq́; maximum argumentum est, non dici illa subtiliter, quòd & facile ediscantur, & ab indoctis probentur; id illi firmamentum esse disciplinæ putãt. sed defendat quidem quod quisque sentit: sunt. n. iudicia libera. nos institutum tenebimus: nullisq́; unius disciplinæ legibus astricti, quibus in philosophia necessario pareamus, quid sit in quaq; re maxime probabile, semper requiremus. quod cum sæpe aliàs, tum nuper in Tusculano studiose egimus: itaq; expositis tridui disputationibus, quartus dies hoc libro concluditur: ut enim in inferiorem ambulationem descendimus, quod idem feceramus superioribus diebus, sic acta res est. M. Dicat, si quis uult, de qua re disputare uelit. A. Nõ mihi uidetur omni animi perturbatione posse sapiens uacare. M. Aegritudine quidem hesterna disputatione uidebatur: nisi forte temporis causa assentiebare. A. Minime uero: nam mihi egregie probata est oratio tua. M. Non igitur existimas cadere in sapientem ægritudinem? A. Prorsus non arbitror. M. Atqui, si ista perturbare animum sapientis nõ potest, nulla poterit. quid enim? metus ne conturbet? at earum rerum est absentium

tium

tium metus, quarum præſentium eſt ægritudo . ſublata igitur ægritudine, ſublatus eſt metus. reſtant duæ perturbationes, lætitia geſtiens, & libido: quæ ſi non cadet in ſapientem, ſemper mens erit tranquilla ſapientis. A. Sic prorſus intelligo. M: Vtrum igitur mauis ? ſtatim ne nos uela facere, an quaſi è portu egredientes paululum remigare ? A. Quidnam eſt iſtuc? non enim intelligo. M. Quia Chryſippus et Stoici, cum de animi perturbationibus diſputant, magnam partem in his partiēdis, & definiendis occupati ſunt: illa eorum perexigua oratio eſt, qua medeātur animis, nec eos turbulētos eſſe patiantur. Peripatetici autem ad placādos animos multa afferunt: ſpinas partiendi, & diffiniendi prætermittunt . quærebam igitur, utrum panderem uela orationis ſtatim, an eam ante paululum dialecticorum remis propellerem. A. Iſto modo uero : erit enim hoc totum, quod quæro, ex utroque perfectius. M. Eſt id quidem rectius : ſed poſt requires, ſi quid fuerit obſcurius. A. Faciam equidem . tu tamen, ut ſoles, dices iſta ipſa obſcura planius, quàm dicuntur à Græcis. M. Enitar quidem: ſed intento opus eſt animo, ne omnia dilabantur, ſi unum aliquod effugerit . Quoniam, quæ Græci πάθη uocant, nobis perturbationes appellari magis placet, quàm morbos ; in his explicādis ueterem illam equidem Pythagoræ primū, deinde Platonis deſcriptionem ſequar : qui animum in duas partes diuidunt : alterā rationis participem faciunt, alteram expertem. in participe rationis ponunt tranquillitatem, id eſt placidam, quietamq; conſtantiam : in illa altera motus turbidos tum iræ, tum cupiditatis, contrarios, inimicosq; rationi.

ſit igitur hic fons . utamur tamen in his perturbationibus deſcribendis Stoicorum diffinitionibus, et partitionibus : qui mihi uidentur in hac quæſtione uerſari acutiſſime . Eſt igitur Zenonis hæc diffinitio, ut perturbatio ſit, quod πάθος ille dicit, auerſa à recta ratione contra naturam animi cõmotio . quidam breuius, perturbationem eſſe appetitum uehementiorem dicunt: ſed uehementiorem eum uolunt eſſe , qui longius diſceſſerit à naturæ conſtantia . partes autem perturbationum uolunt ex duobus opinatis bonis naſci, & ex duobus opinatis malis : ita eſſe quattuor . ex bonis libidinem, & lætitiam ; ut ſit lætitia præſentium bonorum, libido futurorum : ex malis metum & ægritudinem naſci cenſent , metum futuris , ægritudinem præſentibus : quæ enim uenientia metuuntur , eadem efficiunt ægritudinem inſtantia. lætitia autem, & libido in bonorũ opinione uerſantur , cum libido ad id , quod uidetur bonum, illecta , & inflammata rapiatur, lætitia, ut adepta iam aliquid concupitum, efferatur, & geſtiat : natura enim omnes ea, quæ bona uidentur, ſequuntur, fugiuntq; contraria. quamobrem ſimul obiecta ſpecies cuiuſpiam eſt , quod bonum uideatur ; ad id adipiſcendum impellit ipſa natura . id cum conſtanter prudenterq; fit , eiuſmodi appetitionem Stoici βούλησιν appellant, nos appellamus uoluntatem. eam illi putant in ſolo eſſe ſapiente : quam ſic diffiniunt. uoluntas eſt, quæ quid cum ratione deſiderat : quæ autem aduerſa ratione incitata eſt uehementius , ea libido eſt, uel cupiditas effrenata , quæ in omnibus ſtultis inuenitur . itemq; , cum ita mouemur , ut in bono ſimus aliquo , duplici-

ter id contingit. nam cũ ratione animus mouetur placide, atque constanter, tum illud gaudium dicitur: cum autem & inaniter, & effuse animus exultat, tũ illa lætitia gestiens, uel nimia dici potest: quam ita diffiniũt, sine ratione animi elationẽ. quo modóq; bona natura appetimus, sic à malis natura declinamus: quæ declinatio si cũ ratione fiet, cautio appelletur, eáq; intelligatur in solo esse sapiente: quæ autem sine ratione, & cum exanimatione humili, atque fracta, nominetur metus. est igitur metus rationi aduersa cautio. præsentis autẽ mali sapientis affectio nulla est. stulti autem ægritudo est ea, qua afficiuntur in malis opinatis, animosq; demittunt, & contrahunt rationi non obtemperantes. itaque hæc prima definitio est, ut ægritudo sit animi aduersante ratione cõtractio. sic quatuor perturbationes sunt, tres constantiæ: quoniam ægritudini nulla constantia opponitur. sed omnes perturbationes iudicio censent fieri, et opinione. itaque eas diffiniunt pressius, ut intelligatur non modo quàm uitiosæ, sed etiã quàm in nostra sint potestate. est igitur ægritudo, opinio recens mali præsentis: in quo demitti contrahíq; animo rectum esse uideatur. Lætitia opinio recens boni præsentis, in quo efferri rectum esse uideatur. Metus opinio impendentis mali, quod intolerabile esse uideatur. Libido opinio uenturi boni, quod, sit ex usu, iam præsens esse, atq; adesse. sed quæ iudicia, quasq; opiniones perturbationum esse dixi, non in eis perturbationes solum positas esse dicunt, uerum illa etiam, quæ efficiuntur perturbationibus, ut ægritudo quasi morsum aliquem doloris efficiat, metus recessum quẽdam animi, et

fugam, lætitia profusam hilaritatem, libido effrenatam appetentiã. opinionem autem, quam in omnes diffinitiones superiores inclusimus, uolũt esse imbecillam assensionem. sed in singulis perturbationibus partes eiusdem generis plures subijciuntur. ut ægritudini inuidentia (utẽdum est enim docendi causa uerbo minus usitato, quoniam inuidia non in eo, qui inuidet, solum dicitur, sed etiam in eo, cui inuidetur) æmulatio, obtrectatio, misericordia, angor, luctus, mœror, erumna, dolor, lamentatio, solicitudo, molestia, afflictatio, desperatio, & si qua sunt de genere eodem. sub Metum autem subiecta sunt pigritia, pudor, terror, timor, pauor, exanimatio, conturbatio, formido. Voluptati maleuolentia lætãs malo alieno, delectatio, iactatio, & similia. Libidini ira, excandescentia, odium, inimicitia, discordia, indigentia, desiderium, & cætera eiusmodi. hæc autem diffiniunt hoc modo. Inuidentiam esse dicunt ægritudinem susceptam propter alterius res secundas, quæ nihil noceant inuidenti. nam si quis doleat eius rebus secundis, à quo ipse lædatur, non recte dicitur inuidere: ut si Hectori Agamemnon. qui autem, cui alterius commoda nihil noceant, tamen eum doleat his frui, is inuidet profecto. Aemulatio autem dupliciter illa quidem dicitur, ut & in laude, & in uitio nomen hoc sit. nam et imitatio uirtutis æmulatio dicitur; sed ea nihil hoc loco utimur; est enim laudis: et est æmulatio ægritudo, si eo, quod concupierit, alius potiatur, ipse careat. Obtrectatio autem est ea, quam intelligi zelotypiam uolo, ægritudo ex eo, quod alter quoque potiatur eo, quod ille ipse concupiuerit. Misericordia est

ægritudo ex miseria alterius iniuria laborantis: nemo enim parricidæ aut proditoris supplicio misericordia cõ mouetur. Angor est ægritudo premens. Luctus ægritudo ex eius, qui charus fuerit, interitu acerbo. Mœror ægritudo flebilis. Erũna ægritudo laboriosa. Dolor ægritudo crucians. Lamentatio ægritudo cũ eiulatu. Solicitudo ægritudo cum cogitatione. Molestia ægritudo permanens. Afflictatio ægritudo cũ uexatione corporis. Desperatio ægritudo sine ulla rerũ expectatione meliorum. Quæ autem subiecta sunt sub metu, ea sic diffiniunt: Pigritiam metum cõsequentis laboris: Terrorem metum cõcutientem; ex quo fit, ut pudorem rubor, terrorem pallor, & tremor, & dentiũ crepitus consequatur: Timorem metum mali appropinquantis: Pauorem metũ mentem loco mouentem; ex quo illud Ennij,

" Tum pauor sapientiam mihi omnem ex animo expectorat:

Exanimationem metum subsequentem, & quasi comitem pauoris: Cõturbationem metum excutientem cogitata: Formidinem metũ permanentem. Voluptatis autem partes hoc modo describũt, ut Maleuolentia sit uoluptas ex malo alterius sine emolumento suo, Delectatio uoluptas suauitate auditus animũ deliniẽs. & qualis est hæc auriũ, tales sunt oculorũ, et tactionũ, & odorationũ, & saporũ: quæ sunt omnes unius generis, ad perfundendum animum tanquam illiquefactæ uoluptates. Iactatio est uoluptas gestiens, & se efferẽs insolentius. Quæ autẽ libidini subiecta sunt, ea sic desiniũt, ut Ira sit libido puniẽdi eius, qui uideatur læsisse

iniuria. Excandescentia autē sit ira nascens, et modo exi stēs: quæ θύμωσις græce dicitur: Odium ira inueterata: Inimicitia ira ulciscendi tēpus obseruans: Discordia ira acerbior, intimo odio, & corde concepta: Indigentia libido inexplebilis: Desiderium libido eius, qui non dum adsit, uidendi. distinguunt illud etiam, ut sit libido earum rerum, quæ dicuntur de quodam, aut quibusdam; quæ κατηγορήματα dialectici appellant: ut habere diuitias, capere honores. Indigentia libido rerū ipsarū est, ut honorum, ut pecuniæ. omnium autem perturbationū fontem esse dicunt intemperantiam: quæ est à tota mente, & à recta ratione defectio, sic auersa à præscriptione rationis, ut nullo modo appetitiones animi nec regi, nec contineri queant. quemadmodum igitur temperantia sedat appetitiones, & efficit, ut hæ rectæ rationi pareant; conseruatq; considerata iudicia mentis: sic huic inimica intemperantia omnem animi statum inflāmat, conturbat, incitat. itaque & ægritudines, & metus, & reliquæ perturbationes omnes gignuntur ex ea. quemadmodum cum sanguis corruptus est, aut pituita redundat, aut bilis, in corpore morbi, ægrotationesq; nascuntur: sic prauarum opinionum conturbatio, & ipsarum inter se repugnantia sanitate animum spoliat, morbisq; perturbat. ex perturbationibus autem primum morbi conficiuntur; quæ uocant illi νοσήματα; eaq;, quæ sunt eis morbis contraria; quæ habent ad res certas uitiosam offensionem, atque fastidium; deinde ægrotationes, quæ appellantur à Stoicis ἀῤῥωστήματα; hisq; item oppositæ contrariæ offensiones. hoc loco nimium operæ consumitur à Stoicis, ma=

xime a Crysippo, dum morbis corporum comparatur morborum animi similitudo. qua oratione minime necessaria prætermissa, ea, quæ rem continent, pertractemus. Intelligatur igitur, perturbationem, iactantibus se opinionibus inconstanter & turbide, in motu esse semper. cum autem hic feruor, concitatioq; animi inueterauerit, & tanquam in uenis, medullisq; insederit; tũ existit & morbus, & ægrotatio, & offensiones eæ, quæ sunt eis morbis, ægrotationibusq; contrariæ. hæc, quæ dico, cogitatione quidem inter se differunt, re uero copulata sunt, eaq; oriuntur ex libidine, & lætitia. nam cum est concupita pecunia, nec adhibita cõtinuo ratio, quasi quædam Socratica medicina, quæ sanaret eam cupiditatem; permanat in uenas, & inhæret in uisceribus illud malum, existitq; morbus, & ægrotatio: quæ auelli inueterata non possunt: eiq; morbo nomen est auaritia. similiterq; cæteri morbi: ut gloriæ cupiditas, ut mulierositas, ut ita appellem eam, quæ græce φιλογυνεία dicitur, cæteriq; similiter morbi ægrotationesq; nascuntur. quæ autem his sunt contraria, ea nasci putantur à metu, ut odium mulierum, quale in μισογυνεία est, ut in hominum uniuersum genus, quod accepimus de Timone, qui μισάνθρωπος appellatur; ut inhospitalitas est. quæ omnes ægrotationes animi ex quodam metu nascuntur earum rerum, quas fugiunt, & oderunt. definiunt autem animi ægrotationem, opinionem uehementem de re non expetenda, tanquam ualde expetenda sit, inhærentem, & penitus insitam. quod autem nascitur ex offensione, ita definiunt, opinionem uehementem de re non fugienda, inhæren=

tem, & penitus insitam, tanquam fugienda. hæc autem opinatio est, iudicare se scire, quod nesciat. Aegrotationi autem talia quædam subiecta sunt, auaritia, ambitio, mulierositas, peruicacia, liguritio, uinolétia, cupedia, & si qua sunt similia. est autem auaritia opinatio uehemens de pecunia, quasi ualde expetenda sit, inhærens & penitus insita. similisq; est eiusdem generis diffinitio reliquarum. Offensionum autem diffinitiones sunt eiusmodi, ut inhospitalitas sit opinio uehemens ualde fugiendum esse hospitem, eaq; inhærens & penitus insita. similiter definitur & mulierum odium, ut Hippolyti, & ut Timonis generis humani. Atq; ut ad ualetudinis similitudinem ueniam, eaq; collatione utamur aliquãdo, sed parcius quàm solent Stoici: ut sunt alij ad alios morbos procliuiores: itaque dicimus grauedinosos quosdam, quosdam torminosos, nõ quia semper sint, sed quia sæpe sint alij ad metum, alij ad aliam perturbationem. ex quo in alijs anxietas, unde anxij, in alijs iracundia dicitur: quæ ab ira differt: estq; aliud iracundum esse, aliud iratum, ut differt anxietas ab angore: neque enim omnes anxij, qui anguntur aliquando; neque anxij, semper anguntur: ut inter ebrietatem & ebriositatem interest: aliudq; est esse amatorem, aliud amantem. atque hæc aliorum ad alios morbos procliuitas late patet: nam pertinent ad omnes perturbationes. in multis etiam uitijs apparet: sed nomen res non habet. ergo inuidi, & maleuoli, liuidi, & timidi, & misericordes, quia procliues ad eas perturbationes, non quia semper feruntur. hæc igitur procliuitas ad suum quodque genus à similitudine

corporis ægrotatio dicitur, dum ea intelligatur ad ægrotandum procliuitas. sed hæc in bonis rebus, quòd alij ad alia bona sunt aptiores, facilitas nominetur; in malis procliuitas, ut significet lapsionem; in neutris habeat superius nomen. quo modo autem in corpore morbus, ægrotatio, & uitium, sic in animo. Morbum appellant totius corporis corruptionem: Aegrotationem morbum cum inbecillitate: Vitium, cum partes corporis inter se dissident. ex quo prauitas membrorum, distortio, deformitas. itaque illa duo, morbus, & ægrotatio, ex totius ualetudinis corporis conquassatione, & perturbatione gignuntur, uitium autem integra ualetudine ipsum ex se cernitur. sed in animo tãtum modo cogitatione possumus morbum ab ægrotatione seiungere. uitiositas autem est habitus, aut affectio in tota uita inconstans, & à se ipsa dissentient. ita fit, ut in altera corruptione opinionũ morbus efficiatur, & ægrotatio, in altera inconstantia, & repugnantia: non enim omne uitium partes habet dissentientes; ut eorum, qui non longe à sapientia absunt, affectio est illa quidem discrepans à se ipsa, dum est insipiens, sed non distorta, nec praua. morbi autem & ægrotationes partes sunt uitiositatis: sed perturbationes sint ne eiusdem partes, quæstio est: uitia enim affectiones sunt manentes, perturbationes autem mouentes, ut non possint affectionum manentium partes esse. atque ut in malis attingit animi naturam corporis similitudo, sic & in bonis: sunt enim in corpore præcipua, pulchritudo, uires, ualetudo, firmitas, uelocitas: sunt item in animo. corporis temperatio, cum ea congru-

unt inter ſe, è quibus conſtamus: ſanitas ſic animi di=
citur, cum eius iudicia, opinioneſq; concordant. eáq;
eſt animi uirtus: quam alij ipſam temperantiam dicũt
eſſe, alij obtemperantem temperantiæ præceptis, &
eam ſubſequentem, nec habentem ullam ſpeciem ſuam,
ſed, ſiue hoc, ſiue illud ſit, in ſolo eſſe ſapiente. eſt au=
tem quædam animi ſanitas, quæ in inſipientem etiam
cadat, cum curationes medicorum perturbatio mentis
aufertur. & ut corporis eſt quædam apta figura mem=
brorum, cum coloris quadam ſuauitate; eaque dici=
tur pulchritudo: ſic in animo opinionum, iudiciorúmq;
æquabilitas, & conſtantia, cum firmitate quadam, et
ſtabilitate uirtutem ſubſequens, aut uirtutis uim ipſam
continens, pulchritudo uocatur. itémq; uiribus corpo=
ris, & neruis, et efficacitati ſimiles, ſimilibus quoque uer
bis, animi uires nominantur. uelocitas autem corporis,
celeritas appellatur: quæ eadem ingenij etiam laus ha=
betur, propter animi multarum rerum breui tempore
percurſionem. illud animorum corporúmq; diſſimile
eſt, quòd animi ualentes morbo tentari nõ poſſunt, cor-
pora poſſunt. ſed corporum offenſiones ſine culpa acci
dere poſſunt, animorum non item. quorum omnes mor
bi, & perturbationes ex aſpernatione rationis eue=
niunt: itaque in hominibus ſolum exiſtunt: nam beſtiæ
ſimile quiddam faciunt, ſed in perturbationes non
incidunt. inter acutos autem, & hebetes intereſt, quòd
ingenioſi, ut æs Corinthium in eruginem, ſic illi in mor
bum & incidunt tardius, & recreantur otius, he=
betes non item. nec uero in omnem morbum, ac per
turbationem animus ingenioſi cadit: non enim mul=

ta efferata, & immania: quædam autem humanitatis quoque habent primam speciem, ut misericordia, ægritudo, metus. ægrotationes autem & morbi animorum difficilius euelli posse putantur, quàm summa illa uitia, quæ uirtutibus sunt contraria: morbis enim manentibus, uitia sublata esse non possunt, quia non tam celeriter sanantur, quàm illa tolluntur. habes ea, quæ de perturbationibus enucleate disputant Stoici: quæ logica appellant, quia disseruntur subtilius. è quibus quoniam tanquam è scrupulosis cotibus enauigabit oratio, reliquæ disputationis cursum teneamus: modo satis illa dilucide dixerimus pro rerum obscuritate. A. Prorsus satis: sed si qua diligentius erunt cognoscenda, quæremus aliàs: nunc uela, quæ modo dicebas, expectamus, & cursum. M. Quando & alijs locis de uirtute diximus, & sæpe dicendum erit (pleræq; enim quæstiones, quæ ad uitam, moresq; pertinent, à uirtutis fonte ducuntur) quando igitur uirtus est affectio animi, constans, conueniensq;, laudabiles efficiens eos, in quibus est, & ipsa per se sua sponte, seperata etiam utilitate, laudabilis: ex ea proficiscuntur honestæ uoluntates, sententiæ, actiones, omnisq; recta ratio: quanquam ipsa uirtus breuissime recta ratio dici potest. huius igitur uirtutis contraria est uitiositas: sic enim malo, quàm malitiam appellare eam, quam Græci κακίαν appellant: nam malitia certi cuiusdam uitij nomen est, uitiositas omnium. ex qua cogitantur perturbationes: quæ sunt, ut paulo ante diximus, turbidi animorum, concitatiq; motus, auersi à ratione, & inimicissimi mentis, uitæq; tranquillæ: important enim ægritudines anxias, atque

acerbas, animosq; affligunt, & debilitant metu. ijdem inflammant appetitione nimia: quam tum cupiditatem, tum libidinem dicimus, impotentiam quandã animi à temperantia, & moderatione plurimum dissidentem. quæ si quando adepta est id, quod ei fuerit cócupitum, tum fert alacritatem, ut nihil esse constet, quod agat; ut ille, qui uoluptatem animi nimiam summum esse errorem arbitratur. eorum igitur malorum in una uirtute posita sanatio est. quid autem est non miserius solum, sed fœdius etiam, & deformius, quàm ægritudine quis afflictus, debilitatusq; iacens? cui miseriæ proximus est is, qui appropinquãs aliquod malum metuit, exanimatusq; pendet animi. quã uim significantes mali, poetæ impendere apud inferos saxum Tantalo faciunt, ob scelera, animiq; impotentiam, & superbiloquentiam. ea communis pœna stultitiæ est: omnibus enim, quorum mens abhorret à ratione, semper aliquis alijs dolor, alijs terror impendet. atque ut hæ tabificæ mentis perturbationes sunt; ægritudinem dico, & metum: sic hilariores illæ, cupiditas auide semper aliquid expetens, & inanis alacritas, id est lætitia gestiens, non multum differunt ab amentia. ex quo intelligitur, qualis ille sit, quem tum moderatum, aliàs modestum, & temperantem, aliàs cóstantem, continentemq; dicimus. non nunquam hæc eadem uocabula ad frugalitatis nomen, tanquam ad caput, referre uolumus. quòd nisi eo nomine uirtutes continerentur, nunquam illud ita peruulgatum esset, ut iam prouerbij locum obtineret, hominem frugi omnia recte facere. quod idem cum Stoici de sapiente dicunt, nimis admira=

biliter, nimisq; magnifice dicere uidentur. ergo is, quisquis est, qui moderatione, & constantia quietus animo est, sibiq; ipse placatus, ut neque tabescat molestijs, neq; frangatur timore, nec sitienter quid appetens ardeat desiderio, nec alacritate futili gestiens deliquescat; is est sapiens, quem quærimus; is est beatus, cui nihil humanarum rerum aut intolerabile ad demittẽdum animũ, aut nimis lætabile ad efferendum uideri potest: quid enim uideatur ei magnum in rebus humanis, cui æternitas omnis, totiusq; mundi nota sit magnitudo? nam quid aut in studijs humanis, aut in tam exigua uitæ breuitate magnum sapienti uideri potest, qui semper animo sic excubat, ut ei nihil improuisum accidere possit, nihil inopinatum, nihil omnino nouum? atque idem ita acrem in omnes partes aciem intendit, ut semper uideat sedem sibi, ac locum sine molestia, atque angore uiuendi, ut quemcunque casum fortuna inuexerit, hũc apte & quiete ferat. quod qui faciet, non ægritudine solum uacabit, sed etiam perturbationibus reliquis omnibus. his autem uacuus animus perfecte atque absolute beatos efficit: idemq; concitatus, & abstractus ab integra, certaq; ratione, non constantiam solum amittit, uerum etiam sanitatem. quocirca mollis & eneruata putanda est Peripateticorum ratio, & oratio, qui perturbari animos necesse esse dicunt, sed adhibent modum quendam, quem ultra progredi non oporteat. modum tu adhibes uitio? an uitium nullum est, non parere rationi? an ratio parum præcipit, nec bonum illud esse, quod aut cupias ardẽter, aut adeptus te efferas insolenter? nec porrò malum, quo aut op-

pressus iaceas, aut, ne opprimare, mente uix constes? eaq; omnia aut nimis tristia, aut nimis læta errore fieri? qui si error stultis extenuetur die, ut cum res eadem maneat, aliter ferat inueterata, aliter recentia: sapientem ne attingat quidem omnino. etenim quis erit tandem modus iste? quæramus enim modum ægritudinis, in qua operæ plurimum ponitur. ægre tulisse P. Rutilium fratris repulsam Consulatus, scriptum apud Fānium est: sed tamen transisse modum uidetur, quippe qui ob eam causam à uita recesserit. moderatius igitur ferre debuit. quid, si, cum id ferret modice, mors liberorum accessisset? nata esset ægritudo noua, sed ea modica: magna tamen facta esset accessio. quid, si deinde dolores graues corporis, si bonorum amissio, si cæcitas, si exilium, si pro singulis malis ægritudines accederent? summa ea fieret, quæ non sustineretur. qui modum igitur uitio quærit, similiter facit, ut si posse putet eum, qui se è Leucade præcipitauerit, sustinere se, cum uelit: ut enim id non potest, sic animus perturbatus, & incitatus nec cohibere se potest, nec, quo loco uult, insistere omnino: quæq; crescētia perniciosa sunt, eadem sunt uitiosa nascentia. ægritudo autem cæteræq; perturbationes amplificatæ certe pestiferæ sunt: igitur etiam susceptæ continuo in magna pestis parte uersantur: etenim ipsæ se impellunt, ubi semel à ratione discessum est; ipsaq; sibi imbecillitas indulget, in altumq; prouehitur imprudens, nec reperit locum consistēdi. quamobrem nihil interest, utrum moderatas perturbationes approbent, an moderatam iniustitiam, moderatā ignauiam, moderatam intemperantiam. qui enim uitijs mo

dum apponit, is partem ſuſcipit uitiorum. quod cum
ipſum per ſe odioſum eſt, tum eo moleſtius, quia ſunt in
lubrico, incitataq; ſemel in procliue labuntur, ſuſtine-
riq; nullo modo poſſunt. Quid, quòd ijdem Peripatetici
perturbationes iſtas, quas nos extirpandas putamus, nõ
modo naturales eſſe dicunt, ſed etiam utiliter à natura
datas? quorum eſt talis oratio. Primum multis uerbis
iracundiam laudant: cotem fortitudinis eſſe dicunt,
multoq; & in hoſtem, et in improbum ciuem uehemen
tiores iratorum impetus eſſe: leues autem ratiunculas
eorum, qui ita cogitarent: prælium rectum eſt hoc fie
ri: conuenit dimicare pro legibus, pro libertate, pro pa=
tria. hæc nullam habent uim, niſi ira excanduit for=
titudo. nec uero de bellatoribus ſolum diſputant. im=
peria ſeueriora nulla eſſe putant ſine aliqua acerbita=
te iracundiæ. oratorem denique nõ modo accuſantẽ,
ſed ne defendentem quidem probant ſine aculeis ira=
cundiæ. quæ etiam ſi non adſit, tamen uerbis atq; mo
tu ſimulandam arbitrantur, ut auditoris iram orato=
ris incendat actio. uirũ denique uideri negant, qui ira
ſci neſciat. eamq;, quam lenitatem nos dicimus, uitio=
ſo lentitudinis nomine appellant. nec uero ſolum hanc
libidinem laudant (eſt enim ira, ut modo diffiniui, ul=
ciſcendi libido) ſed illud ipſum genus uel libidinis, uel
cupiditatis ad ſummam utilitatem eſſe dicunt à natu=
ra datum: nihil enim quenquam, niſi quod libeat,
præclare facere poſſe. noctu ambulabat in publico
Themiſtocles, quòd ſomnum capere non poſſet; quæ
rentibusq; reſpondebat, Milciadis trophæis ſe è ſom=
no ſuſcitari. cui non ſunt auditæ Demoſthenis uigi=

liæ? qui dolere se diebat, si quando opificum antelucana uictus esset industria. philosophiæ deniq; ipsius principes nunquam in suis studijs tantos progressus sine flagranti cupiditate facere potuissent. ultimas terras lustrasse Pythagoram, Democritum, Platonem accepimus: ubi enim quid esset, quod disci posset, eò ueniendum iudicauerunt. num putamus hæc fieri sine summo cupiditatis ardore potuisse? ipsam ægritudinem, quam nos ut tetram, & immanem beluam fugiendã esse diximus, non sine magna utilitate à natura dicũt constitutam, ut homines castigationibus, reprehensionibus, ignominijs affici se in delicto dolerent: impunitas enim peccatorum data uidetur eis, qui & ignominiã, & infamiam ferunt sine dolore. morderi est melius conscientia. ex quo est illud è uita ductum ab Afranio. nam cum dissolutus filius, heu me miserum, dixisset; tum seuerus pater,

» Dummodo doleat aliquid, doleat quod lubet.

Reliquas quoque partes ægritudinis utiles esse dicũt, misericordiam ad opem ferendam, & calamitates hominum indignorum subleuandas: ipsum illud æmulari, obtrectare, non esse inutile; cum aut se non idem uideat consecutum, quod alium; aut aliud idem, quod se: metum uero si quis sustulisset, omnem uitæ diligentiam sublatam fore, quæ summa esset in eis, qui leges, qui magistratus, qui paupertatem, qui ignominiam, qui mortem, qui dolorem timerent. hæc tamen ita disputant, ut resecanda esse fateantur, euelli penitus dicant nec posse, nec opus esse: ut in omnibus ferè rebus mediocritatem esse optimam existiment. quæ cũ exponunt,

nunt, nihil ne tibi uidentur, an aliquid dicere? A. Mihi uero dicere aliquid: itaque expecto, quid ad ista. M. Reperiam fortasse: sed illud ante. uides ne, quãta fuerit apud Academicos uerecũdia? planè enim dicunt quod ad rem pertineat. Peripateticis respõdetur à Stoicis. digladientur illi, per me licet: cui nihil est necesse, nisi ubi sit illud, quod uerisimillimum uideatur, inquirere. quid est igitur, quod occurrat in hac quæstione, è qua possit attingi aliquid uerisimile, quo lõgius mens humana progredi non potest? definitio perturbationis: qua recte Zenonem usum puto. ita enim definit, ut perturbatio sit aduersa ratione contra natura animi commotio; uel breuius, ut perturbatio sit appetitus uehementior: uehementior autem intelligatur is, qui procul absit à naturæ constantia. quid ad has definitiones possim dicere? atqui hæc pleraque sunt prudenter, acuteq; differentium. illa quidem ex rhetorum pompa, ardores animorum, cotesq; uirtutum. an uero uir fortis, nisi stomachari cœperit, non potest fortis esse? gladiatorum id quidem. quanquam in eis ipsis uidemus sæpe constantiam. colloquuntur, congrediuntur. aliquid postulant, ut magis placati, quàm irati esse uideãtur. sed in illo genere sit sanè Pacideianus aliquis hoc animo, ut narrat Lucilius.

» Occidã illũ equidem, & uincã, si id quæritis, inquit.
» Verum illud credo fore, in os prius accipiam ipse,
» Quàm gladiũ in stomacho, sura, ac pulmonibus sisto.
» Odi hominem: iratus pugno: nec longius quidquã
» Vobis, quàm dextræ gladium dũ accõmodet alter:
» Vsque adeo studio, atque odio illius, efferor ira.

at sine hac gladiatoria iracūdia uidemus progredientem apud Homerum Aiacem multa cū hilaritate, cum depugnaturus esset cum Hectore. cuius, ut arma sumpsit, ingressio lætitiam attulit socijs, terrorem autem hostibus: ut ipsum Hectorem, quemadmodum est apud Homerum, toto pectore trementem prouocasse ad pugnam pœniteret. atque hi collocuti inter se, priusquam manum consererent, leniter & quiete, nihil ne in ipsa quidem pugna iracunde, rabiosé'ue fecerunt. ego ne Torquatum quidem illum, qui hoc cognomen inuenit, iratum existimo Gallo torquem detraxisse; nec Marcellum apud Clastidium ideo fortem fuisse, quia fuerit iratus. de Africano quidem, quia notior est nobis propter recentem memoriam, uel iurare possum, non illum iracundia tum inflammatum fuisse, cum in acie M. Alienum Pelignum scuto protexit, gladiumq; hosti in pectus infixit. de L. Bruto fortasse dubitarim, an propter infinitum odium tyranni effrenatius in Aruntem inuaserit: uideo enim utrunque comminus ictu cecidisse contrario. quid igitur huc adhibetis iram? an fortitudo, nisi insanire cœperit, impetus suos non habet? quid? Herculem, quem in cœlum ista ipsa, quam uos iracundiam esse uultis, sustulit fortitudo, iratum ne censes conflixisse cum Erymanthio apro; aut leone Nemeæo? an etiam Theseus Marathonij tauri cornua comprehendit iratus? uide, ne fortitudo minime sit rabiosa, sitq; iracundia tota leuitatis. neque enim est illa fortitudo, quæ rationis expers est. contemnendæ sunt humanæ res: negligenda mors est: patibiles & dolores, & labores putandi. hæc cum

constituta sint iudicio, atque sententia, tum est robusta illa, & stabilis fortitudo. nisi forte quæ uehementer, acriter, animose fiunt, iracunde fieri suspicamur. mihi uero ne Scipio quidem ille Pontifex maximus, qui hoc Stoicorum uerum esse declarauit, nũquam iratum esse sapientem; iratus uidetur fuisse Ti. Graccho, tum, cum Consulem languentem reliquit, atque ipse priuatus, ut si Cósul esset, qui Remp. saluã esse uellet, se sequi iussit. nescio, ecquid ipsi nos fortiter in Rep. fecerimus. si quid fecimus, certe irati non fecimus. an est quidquam similius insaniæ, quàm ira? quàm bene Ennius initium dixit insaniæ. color, uox, oculi, spiritus, impotentia dictorum, atque factorum quam partem habent sanitatis? quid Achille Homerico fœdius? quid Agamemnone in iurgio? nã Aiacem quidem ira ad furorem, mortemq; perduxit. non igitur desiderat fortitudo aduocatam iracundiam. satis est instructa, armata, parata per sese. nam isto modo quidem licet dicere utilem uinolentiam ad fortitudinem, utilem etiam dementiam, quòd & insani, & ebrij multa faciunt sæpe uehementius,

» Semper Aiax fortis, fortissimus tamen in furore:
» Nã facinus fecit maximũ, cũ, Danais inclinãtibus,
» Sũmã rem perfecit manus, prœliũ cũ restituit insaniẽs.

dicamus igitur utilem insaniam. tracta definitionem fortitudinis: intelliges eam stomacho non egere. fortitudo est igitur animi affectio legi summæ in perpetiendis rebus obtemperans; uel cóseruatio stabilis iudicij in eis rebus, quæ formidolosæ uidentur, subeundis, & repellendis; uel scientia rerum formidolosarum, con=

trariarumq; perferendarũ, aut omnino negligendarũ, conseruans earũ rerum stabile iudicium. uel breuius, ut Chrysippus. nam superiores definitiones erant Sphæri, hominis in primis bene definientis, ut putant Stoici: sunt enim omnino omnes ferè similes: sed declarant communeis notiones alia magis alia. quo modo igitur Chrysippus? fortitudo est, inquit, scientia perferendarum rerum, uel affectio animi in patiendo, ac perferendo, summæ legi parens sine timore. quamuis licet insectemur istos, ut Carneades solebat: metuo, ne soli philosophi sint. quæ enim istarum definitionum non aperit notionem nostram, quam habemus omnes de fortitudine, tectam, atque inuolutam? qua aperta, quis est, qui aut bellatori, aut imperatori, aut oratori quærat aliquid, neq; eos existimet sine rabie quidquam fortiter facere posse? quid? Stoici, qui omnes insipientes insanos esse dicunt, non ne ista colligunt? remoue perturbationes, maximeq; iracundiam: iam uidebuntur monstra dicere. nunc autem ita disserunt, sic se dicere, omnes stultos insanire, ut male olere omne cœnum. at non semper. commoue: senties. sic iracundus non semper iratus est. lacesse: iam uidebis furentem. quid? ista bellatrix iracundia, cum domum rediit, qualis est cum uxore? cum liberis? cum familia? an tum quoque est utilis? est igitur aliquid, quod conturbata mens melius possit facere, quàm constans? an quisquam potest sine perturbatione mentis irasci? bene igitur nostri, cum omnia essent in morbis uitia, quòd nullum erat iracundia fœdius, iracundos solos morbosos nominauerunt. oratorem

uero irasci minime decet, simulare non dedecet. an tibi irasci tũ uidemur, cum quid in causis acrius, & uehementius dicimus? quid? cũ iam rebus transactis, et præteritis orationes scribimus, num irati scribimus?
" Ecquis hoc animaduertit? Vincite,
num aut egisse unquam iratum Aesopũ, aut scripsisse existimamus iratum Accium? aguntur ista præclare, & ab oratore quidem melius, si modo est orator, quàm ab ullo histrione: sed aguntur leniter, & mente tranquilla. Libidinem uero laudare, cuius est libidinis? Themistoclem, & Demosthenem mihi profertis: additis Pythagoram, Democritum, Platonem. quid? uos studia libidinem uocatis? quæ uel optimarũ rerum, ut ea sunt, quæ profertis, sedata tamen, & tranquilla esse debent. Iam ægritudinem laudare, unam rem maxime detestabilem, quorum est tandem philosophorum? à commode dixit Afranius.
" Dum modo doleat aliquid, doleat quod lubet:
dixit enim de adolescente perdito ac dissoluto: nos autem de constanti uiro, ac sapienti quærimus. & quidem illam ipsam iram centurio habeat, aut signifer, uel cæteri, de quibus dici non necesse est, ne rhetorum aperiamus mysteria: utile est enim uti motu animi, qui uti ratione non potest: nos autem, ut testificor sæpe, de sapiente quærimus. At etiam æmulari utile est, obtrectare, misereri. cur misereare potius, quàm feras opem, si id facere possis? an sine misericordia liberales esse non possumus? non enim suscipere ipsi ægritudines propter alios debemus, sed alios, si possumus, leuare ægritudine. Obtrectare uero alteri,

aut illa uitiosa æmulatione, quæ riualitati similis est, æmulari, quid habet utilitatis, cum sit æmulantis angi alieno bono, quòd ipse non habeat; obtrectantis autem alieno bono, quòd id etiam alius habeat? quis id approbare possit, ægritudinem suscipere pro experientia, si quid habere uelis? nam solum habere uelle, summa dementia est. Mediocritates autem malorũ quis laudare recte possit? quis enim potest, in quo libido, cupiditas ue sit, non libidinosus & cupidus esse? in quo ira, non iracundius? in quo angor, non anxius? in quo timor, non timidus? libidinosum igitur, & cupidum, & iracundum, & anxium, & timidum censemus esse sapientem? de cuius excellentia multa quidem dici quãuis fuse, lateq; possint, sed breuissime illo modo, sapientiam esse rerum diuinarum, & humanarum scientiã, cognitionemq;, quæ cause cuiusque rei sit. ex quo efficitur, ut dinina imitetur, humana omnia inferiora uirtute ducant. in hunc tu igitur, tanquam in mare, quòd est uentis subiectum, perturbationem cadere tibi dixisti uideri? quid est, quod tantam grauitatem, constantiamq; perturbet? an improuisum aliquid, atque repentinum? quid potest accidere tale ei, cui nihil subitũ est, quod homini euenire possit? Nã quod aiunt nimia resecari oportere, naturalia relinqui: quid tandem potest esse naturale, quod idem nimiũ esse possit? sunt enim omnia ista ex errorum orta radicibus. quæ euellenda, & extrahenda penitus, non circuncidenda, nec amputanda sunt. Sed quoniam suspicor te nõ tam de sapiente, quàm de te ipso quærere (illũ enim putas omni ꝑturbatione esse liberũ, te uis) uideamus, quã-

ta ſint, quæ à philoſophia remedia morbis animorum adhibeantur: eſt enim quædam medicina certe: nec tã fuit hominum generi infenſa, atque inimica natura, ut corporibus tot res ſalutares, animis nullam inuenerit. de quibus eſt hoc etiam merita melius, quòd corporum adiumenta adhibẽtur extrinſecus, animorum ſalus incluſa in his ipſis eſt. ſed quo maior eſt in eis præſtãtia, et diuinior, eo maiore indigent diligentia. itaque bene adhibita ratio cernit, quid optimum ſit; neglecta, multis implicatur erroribus. ad te igitur mihi iam cõuertenda omnis oratio eſt: ſimulas enim quærere te de ſapiente; quæris autem fortaſſe de te. Earum igitur perturbationum, quas expoſui, uariæ ſunt curationes: nam neque omnis ægritudo una ratione ſedatur: alia eſt enim lugenti, alia miſeranti, alia inuidenti adhibenda medicina: eſt enim in omnibus quatuor perturbationibus illa diſtinctio, utrũ ad uniuerſam perturbationem, quæ eſt aſpernatio rationis, aut appetitus uehemẽtior, an ad ſingulas, ut ad metum, libidinem, reliquaſq; melius adhibeatur oratio; & utrũ illud nõ uideatur ægre ferendum, ex quo ſuſcepta ſit ægritudo, an omnium rerum tollenda omnino ægritudo: ut ſi quis ægre ferat, ſe pauperem eſſe, id ne diſputes, paupertatem malum non eſſe, an hominem ægre ferre nihil oportere. nimirum hoc melius: ne, ſi forte de paupertate non perſuaseris, ſit ægritudini concedendum: ægritudinem autẽ ſublata proprijs rationibus, quibus heri uſi ſumus, quodam modo etiam paupertatis malum tollitur. ſed omnis eiuſmodi perturbatio, animi placatione abluatur, illa quidem, cum doceas, nec bonum illud eſſe,

ex quo lætitia aut libido oriatur, nec malum, ex quo aut metus, aut ægritudo. ueruntamen hæc est certa, & propria sanatio, si doceas, ipsas perturbationes per se esse uitiosas, nec habere quidquam aut naturale, aut necessarium: ut ipsam ægritudinem leniri uidemus, cũ obijcimus mœrétibus imbecillitatem animi effœminati, cumq; eorum grauitatem, constantiamq; laudamus, qui non turbulente humana patiantur. quod quidẽ solet eis etiam accidere, qui illa mala esse censent, ferenda tamen æquo animo arbitrantur. putat aliquis uoluptatem esse bonum, alius autem pecuniam: tamen & ille ab intemperantia, & hic ab auaritia auocari potest. illa autem altera ratio, & oratio, quæ simul & opinionem falsam tollit, & ægritudinem detrahit, est ea quidem utilior, sed raro proficit, neque est ad uulgus adhibenda. quædam autem sunt ægritudines, quas leuare illa medicina nullo modo possit: ut si quis ægre ferat, nihil in se esse uirtutis, nihil animi, nihil officij, nihil honestatis, propter mala is quidẽ angatur, sed alia quædam ad eum sit admouenda curatio, & talis quidem, quæ possit esse omnium, etiam de cæteris rebus discrepantium philosophorum: inter omnes enim conuenire oportet, commotiones animorum à recta ratione auersas esse uitiosas, ut, etiam si nec mala sint illa, quæ metum, ægritudinem'ue, nec bona, quæ cupiditatem, lætitiam'ue moueant, tamen sit uitiosa ipsa commotio: constantem enim uolumus quendam, sedatum, grauem, humana omnia prementem illum esse, quem magnanimum, & fortem uirum dicimus: talis autem nec mœrens, nec timens, nec cupiens, nec ge=

ſtiens eſſe quiſquam poteſt : eorum enim hæc ſunt, qui euentus humanos ſuperiores, q̃ ſuos animos eſſe ducũt. quare omnium philoſophorum, ut ante dixi, una ratio eſt medendi, ut nihil, quale ſit illud quod perturbet animum, ſed de ipſa ſit perturbatione dicendũ. itaque primum in ipſa cupiditate, cum id ſolum agitur, ut ea tollatur, nõ eſt quærendum, bonum illud nec ne ſit, quod libidinem moueat : ſed libido ipſa tollenda eſt : ut ſiue, quod honeſtum eſt, id ſit ſummnm bonum, ſiue uoluptas, ſiue horum utrunque coniunctum, ſiue illa tria genera bonorum, tamen, etiam ſi uirtutis ipſius uehementior appetitus ſit, eadem ſit omnibus ad deterrendũ adhibenda oratio. cõtinet autem ſedationem animi humana in conſpectu poſita natura : quæ quo facilius expreſſa cernatur, explicanda eſt oratione cõmunis cõditio, lexq́; uitæ. itaque nõ ſine cauſa cum Oreſtem fabulam doceret Euripides, primos tres uerſus reuocaſſe dicitur Socrates :

» Neque tam terribilis ulla fando oratio eſt,
» Neque ſors, neque ita cœlitum inuectum malum,
» Quod non natura humana patiendo ferat.

eſt autem utilis ad perſuadendum ea, quæ acciderunt, ferri & poſſe, & oportere, enumeratio eorum, qui tulerunt. etſi ægritudinis ſedatio & heſterna diſputatione explicata eſt, & in conſolationis libro, quem in medio (nõ enim ſapientes eramus) mœrore, & dolore cõſcripſimus : quodq́; uetat Chryſippus ad recẽtes quaſi tumores animi remedium adhibere, id nos fecimus, naturæq́; uim attulimus, ut magnitndini medicinæ doloris magnitudo cõcederet. Sed ægritudini, de qua ſatis eſt diſpu

tatũ, finitimus eſt metus. de quo pauca dicenda ſunt. Eſt enim metus, ut ægritudo præſentis, ſic ille futuri mali. itaque nõ nulli ægritudinis partem quãdã metũ eſſe dicebãt. alij autem metũ præmoleſtiã appellabant, quòd eſt quaſi dux conſequentis moleſtiæ. quibus igitur rationibus inſtantia feruntur, eiſdem contemnuntur ſequentia. nam uidendũ eſt in utriſque, ne quid humile, ſummiſſum, molle, effœminatum, fractum, abiectumq́; faciamus: ſed quanquam de ipſius metus inconſtantia, imbecillitate, leuitate dicendum eſt, tamen multum prodeſt ea, quæ metuuntur, ipſa cõtemnere. itaque, ſiue caſu accidit, ſiue conſilio, percõmode factum eſt, quòd eis de rebus, quæ maxime metuuntur, de morte, & de dolore, primo, & proximo die diſputatum eſt quæ ſi probata ſunt, metu magna ex parte liberati ſumus. Ac de malorum opinione hactenus. uideamus nunc de bonorum, id eſt de lætitia, & de cupiditate. Mihi quidem in tota ratione ea, quæ pertinet ad animi perturbationem, una res uidetur cauſam continere, omneis eas eſſe in noſtra poteſtate, omneis iudicio ſuſceptas, omneis uoluntarias. hic igitur error eſt eripiendus, hæc detrahenda opinio: atque ut in malis opinatis tolerabiliora, ſic in bonis ſedatiora ſunt efficienda ea, quæ magna, & lætabilia dicũtur. atque hoc quidem cõmune malorũ, & bonorũ: ut ſi iam difficile ſit perſuadere, nihil earum rerum, quæ perturbent animum, aut in malis, aut in bonis eſſe habendum, tamen alia ad alium motum curatio ſit adhibenda, aliaq́; ratione maleuolus, alia amator, alia rurſus anxius, alia timidus corrigendus. atque erat facile, ſequentem eam rationem, quæ

maxime probatur de bonis, & malis, negare unquam lætitia affici poſſe inſipientem, quòd nihil unquã haberet boni. ſed loquimur nunc more communi. ſint ſanè iſta bona, quæ putantur, honores, diuitiæ, uoluptates, cæteráq; : tamen in eis ipſis potiundis exultans, geſtiensq; lætitia turpis eſt: ut, ſi ridere conceſſum ſit, uituperetur tamen cachinnatio: eodẽ enim uitio eſt effuſio animi in lætitia, qno in dolore contractio; eademq; leuitate cupiditas eſt in appetendo, qua lætitia in fruendo : & ut nimis afflicti moleſtia, ſic nimis elati lætitia iure iudicantur leues. & cum inuidere, ægritudinis ſit; malis autẽ alienis uoluptatem capere, lætitiæ utrũque immanitate, & feritate quadã proponenda caſtigari ſolet. atque ut confidere decet, timere nõ decet: ſic gaudere decet, lætari nen decet, quoniam docendi cauſam gaudio lætitiam diſtinguimus. illud iam ſupra diximus, fieri contractionem animi recte nunquam poſſe, elationem poſſe : aliter enim Næuianus ille gaudet Hector,

» Lætus ſum
» Laudari me abs te pater laudato uiro;
aliter ille apud Trabeam Chærea,
» Læna delinita argento nutum obſeruabit meum,
» Quid uelim, quid ſtudeam. adueniens digito impellam ianuam :
» Fores patebunt. de improuiſo Chryſis ubi me aſpexerit,
» Alacris obuiam mihi ueniet complexũ exoptans meũ,
» Mihi ſe dedet :
quàm hæc pulchra putet, ipſe iam dicet.
» Fortunam ipſam anteibo fortunis meis.

hæc lætitia quàm turpis sit, satis est diligenter attendẽtem penitus uidere. & ut turpes sunt, qui efferunt se lætitia tum, cum fruuntur venereis uoluptatibus: sic flagitiosi, qui eas inflammato animo concupiscunt. totus uero iste, qui uulgo appellatur amor (nec hercule inuenio, quo nomine alio possit appellari) tantæ leuitatis est, ut nihil uideam, quod putem conferendum. quem Cæcilius,

» =Deum qui non summum putet,
» Aut stultum, aut rerum esse imperitum existimet;
» Cui in manu sit, quem esse dementem uelit,
» Quem sapere; quem sanari, quem in morbum iniÿci;
» Quem contra amari, quem accersiri, quem expeti.

ò præclarã emendatricem uitæ poeticam, quæ amorem, flagitÿ, & leuitatis auctorem, in concilio deorũ collocãdum putet. de comœdia loquor: quæ, si hæc flagitia non probaremus, nulla esset omnino. quid autem ex tragœdia princeps ille Argonautarum?

» Tu me amoris magis, quàm honoris seruauisti gratia.

quid ergo? hic amor Medeæ quanta miseriarum incẽdia excitauit? atque ea tamen apud alium poetã patri dicere audet, se coniugem habuisse

» Illũ, amor quẽ dederat, qui plus pollet, potiorq; est patre.

sed poetas ludere sinamus, quorum fabulis in hoc flagitio uersari ipsum uidemus Iouem. ad magistros uirtutis, philosophos ueniamus: qui amorem negant stupri esse, & in eo litigant cum Epicuro, non multum, ut opinio mea fert, mentiente: quis est enim amor iste amicitiæ? cur neque deformem adolescentem quisquam amat, neque formosum senem? mihi quidẽ hæc

in Græcorum gymnaſijs nata conſuetudo uidetur : in quibus iſti liberi, & conceſſi ſunt amores. bene igitur Ennius,

» Flagitij principium eſt nudare inter ciues corpora.

qui ut ſint, ſicut fieri poſſe uideo, pudici, ſoliciti tamen & anxij ſunt, eoq; magis, quòd ſe ipſi continent, & exercent. atque ut muliebres amores omittam, quibus maiorem licentiam natura conceſſit : quis aut de Ganymedis raptu dubitat, quid poetæ uelint; aut non intelligit, quid apud Euripidem & loquatur, & cupiat Laius? quid denique homines doctiſſimi, & ſummi poetæ de ſe ipſis, & carminibus edant, & cantibus? fortis uir in ſua Rep. cognitus, quæ de iuuenum amore ſcripſit Alcæus? nam Anacreontis quidem tota poeſis eſt amatoria. maxime uero omniũ flagraſſe amore Rheginum Ibicum, apparet ex ſcriptis. atque horũ omnium libidinoſos eſſe amores uidemus. philoſophi ſumus exorti, & auctores quidem noſtro Platone, quem non iniuria Dicæarchus accuſat; qui amori auctoritatem tribueremus. Stoici uero & ſapientem amaturum eſſe dicunt : & amorem ipſum, conatum amicitiæ faciũdæ ex pulchritudinis ſpecie definiunt. qui ſi quis eſt in rerum natura ſine ſolicitudine, ſine deſiderio, ſine cura, ſine ſuſpirio, ſit ſanè : uacat enim omni libidine : hæc autẽ de libidine oratio eſt. ſin autem eſt aliquis amor, ut eſt certe, qui nihil abſit, aut nõ multum ab inſania, qualis in Leucadia eſt :

» Si quidem ſit quiſquam deus, cui ego ſum curæ.

at id erat deis omnibus curandum, quemadmodum hic frueretur uoluptate.

» Heu me infelicem.

nihil uerius. probe & ille,

» Sanus ne es, qui temere lamentare?

sic insanus suis etiã uidetur. at quas tragœdias effecit?

» Te Apollo sancte fer opem, teq; omnipotens Neptune inuoco,

» Vosq; adeo uenti.–

mundũ totũ se ad amorem suũ subleuandũ cõuersurũ putat: Venerem unam excludit, ut iniquam.

» Nam quid ego te appellem Venus?

eã præ libidine negat curare quidquã. quasi uero ipse non propter libidinem tanta flagitia, & faciat, & dicat. sic igitur affecto hæc adhibenda curatio est, ut ei illud, quod cupiat, ostendatur q̃ leue, q̃ contemnendum, q̃ nihil sit omnino, q̃ facile uel aliunde, uel alio modo perfici, uel omnino negligi possit. adducendus est etiam nõ nunquam ad alia studia, solicitudines, curas, negocia. loci denique mutatione, tanquã ægroti nõ conualescentes, sæpe curandus est. etiã nouo quodã amore ueterem amorem tãquam clauo clauum eijciendum putãt. maxime autem admonendus, quantus sit furor amoris: omnibus enim ex animi perturbationibus est profecto nulla uehementior: ut, si iam ipsa illa accusare nolis, stupra dico, & corruptelas, & adulteria, incesta denique, quorum omnium accusabilis est turpitudo: sed ut hæc omittamus, perturbatio ipsa mentis in amore fœda per se est. nam ut illa prætercam, quæ sunt furoris: hæc ipsa per sese quam habent læuitatem, quæ uidentur esse mediocria?

» –iniuriæ,

" Suſpiciones, inimicitiæ, induciæ,
" Bellum, pax rurſum. incerta hæc ſi tu poſtules
" Ratione certa facere, nihilo plus agas,
" Quàm ſi des operam ut cum ratione inſanias.
hæc inconſtantia, mutabilitaſq; mentis quem non ipſa prauitate deterreat? eſt etiã illud, quod in omni perturbatione dicitur, demonſtrandũ, nullam eſſe niſi opinabilem, niſi iudicio ſuſceptam, niſi uolũtariam. etenim ſi naturalis amor eſſet, & amarent omnes, & amarẽtur, & ſemper amarent, & idem amarent, neque aliũ pudor, alium cogitatio, aliũ ſatietas deterreret. Ira uero quanquam diu perturbat animũ, dubitationem inſaniæ non habet; cuius impulſu exiſtit etiam inter fratres tale iurgium:
" Quis homo te exuperauit unquã gentiũ impudentia?
" Quis autem malitia te?
noſti, quæ ſequũtur: alternis enim uerſibus intorquentur inter fratres grauiſſimæ cõtumeliæ: ut facile appareat Atrei filios eſſe, eius, qui meditatur pœnam in fratrem nouam.
" Maior mihi moles, maius miſcendum malum,
" Qui illius acerbum cor contundam, & cõprimã. quæ igitur hæ erunt moles? audi Thyeſtem ipſum:
" Impius hortatur me frater, ut meos malis miſer
" Manderem natos.=
eorum uiſcera apponit: quid eſt enim, quò non progrediatur eodem ira, quò furor? itaque iratos proprie dicimus exiſſe de poteſtate, id eſt de conſilio, de ratione, de mente: horum enim poteſtas in totum animũ eſſe debet. his autem ſunt ſubtrahendi, in quos impetum

conantur facere, dum se ipsi colligant (quid est autem se ipsum colligere, nisi dissipatas animi partes rursum in suũ locum cogere?) aut rogandi, orandiq; sunt, ut, si quam habent ulciscendi uim, differãt in tempus aliud, dum deferuescat ira. deferuescere autem certe significat ardorem animi inuita ratione excitatũ. ex quo illud laudatur Archytæ: qui cũ uillico factus esset iratior, quo te modo, inquit, accepissem, nisi iratus essem? ubi sunt ergo isti, qui iracundiam utilem dicũt? potest utilis esse insania? at naturalis est. an quidquam esse potest secundũ naturam, quod sit repugnante ratione? quo modo autem, si naturalis esset ira; aut alius alio magis iracundus esset; aut finem haberet prius, quàm esset ulta, ulciscendi libido; aut quanquam pœniteret, quod fecisset per iram? ut Alexandrum Regem uidemus: qui cum interemisset Clytum familiarem suum, uix à se manus abstinuit: tãta uis fuit pœnitendi. quibus cognitis, quis est qui dubitet, quin hic quoque motus animi sit totus opinabilis, ac uoluntarius? quis enim dubitarit, quin ægrotationes animi, qualis est auaritia, gloriæ cupiditas, ex eo, quòd magni æstimetur ea res, ex qua animus ægrotat, oriãtur? unde intelligi debet, perturbationẽ quoque omnẽ esse in opinione. & si fidentia, id est firma animi cõfisio, scientia quædam est, & opinio grauis, nõ temere assentiens: metus quoque est diffidẽtia expectati, et impendẽtis mali. etsi spes est expectatio boni mali expectationem esse necesse est metũ. ut igitur metus, sic reliquæ perturbationes sunt in malo. ergo ut constantia scientiæ, sic perturbatio erroris est. qui autem natura dicũtur iracundi, aut misericor-

des,

des, aut inuidi, aut tale quid, ij sunt eiusmodi constituti, quasi mala ualetudine animi, sanabiles tamē, ut Socrates dicitur, cum multa in cōuentu uitia collegisset in eū Zopyrus, qui se naturam cuiusque ex forma perspicere profitebatur, derisus est à cæteris, qui illa in Socrate uitia nō agnoscerent; ab ipso autē Socrate subleuatus est, cum illa sibi uitia inesse, sed ratione à se deiecta diceret. ergo ut optima quisque ualetudine affectus, potest uideri alius, ut natura, ad aliquem morbū procliuior: sic animus alius ad alia uitia propensior. qui autē non natura, sed culpa uitiosi esse dicuntur, eorum uitia cōstant ex falsis opinionibus rerum bonarum, ac malarum, ut sit alius ad alios motus perturbationesq; procliuior. Inueteratio autem ut in corporibus ægrius depellitur, sic in animis quoque perturbatio: citiusq; repentinus oculorum tumor sanatur, quàm diuturna lippitudo depellitur. sed cognita iam causa perturbationum, quæ omnes oriuntur ex iudicijs opinionum, & uoluntatibus, sit iam huius disputationis modus. scire autem nos oportet, cognitis, quoad possint ab homine cognosci, bonorum & malorum finibus, nihil à philosophia posse aut maius, aut utilius optari, q̄ hæc, quæ à nobis hoc quatriduo disputata sunt. morte enim contempta, & dolore ad patiendum leuato, adiunximus sedationem ægritudinis: qua nullum homini maius malum est. etsi enim omnis animi perturbatio grauis est, nec multum differt ab amentia: tamen ita cæteros, cum sint in aliqua perturbatione aut metus, aut lætitiæ, aut cupiditatis, commotos modo, & perturbatos dicere solemus; at eos, qui se ægritudini dediderūt, miseros, afflictos, erum-

nosos, calamitosos. itaque non fortuito factũ uidetur, sed à te ratione propositũ, ut separatim de ægritudine, & de cæteris perturbationibus disputaremus: in ea est enim fons miseriarum, & caput. sed & ægritudinis, & reliquorum animi morborum una sanatio est, omnes opinabiles esse, & uoluntarios, eáq; re suscipi, quòd ita rectum esse uideatur. hũc errorem, quasi radicem omnium malorum, stirpitus philosophia se extractura͂ pollicetur. demus ergo nos huic excolendos, patiamurq; nos sanari: his enim malis insidentibus, nõ modo beati, sed ne sani quidem esse possumus. aut igitur negemus quidquam ratione confici, cum contra nihil sine ratione recte fieri possit: aut, cum philosophia ex rationum collatione constet, ab ea, si & boni, & beati uolumus esse, omnia adiumenta, & auxilia petamus bene, beatéq; uiuendi.

M. TVLLII CICERONIS TVSCVLANARVM QVAESTIONVM LIB. QVINTVS, VIRTVTEM AD BEATE VIVENDVM SE IPSA ESSE CONTENTAM.

Q Vintus hic dies Brute finem faciet Tusculanarũ disputationum: quo die est à nobis ea de re, quã tu ex omnibus maxime probas, disputatum: placere enim tibi admodum sensi ex eo libro, quem ad me accuratissime scripsisti, et ex multis sermonibus tuis, uirtutem ad beate uiuendũ se ipsa esse contentam. quod etsi difficile est probatu, propter tam uaria & tam multa tormenta fortunæ: tale tamen est, ut elaborandum sit, quo facilius probetur: nihil est enim omnium, quæ in philosophia tractantur, quod grauius, magnificentiusq; dicatur. nã cum ea causa impulerit eos, qui primi se ad philosophiæ studium cõtulerunt, ut, omnibus rebus posthabitis, totos se in optimo uitæ statu exquirendo collocarent: profecto spe beate uiuẽdi tantam in eo studio curam, operamq; posuerunt. quòd si ab ijs inuenta, et perfecta uirtus est, & si præsidij ad beate uiuendũ in uirtute satis est: quis est, qui non præclare & ab illis positam, & à nobis susceptam operam philosophandi arbitretur? sin autem uirtus subiecta sub uarios, incertosq; casus famula fortunæ est, nec tantarum uirium est, ut

se ipsa tueatur: uereor, ne non tam uirtutis fiducia nitendum nobis ad spem beate uiuẽdi, quàm uota facienda uideãtur. equidem eos casus, in quibus me fortuna uehementer exercuit, mecum ipse considerans, huic incipio sententiæ diffidere, interdum etiam humani generis imbecillitatẽ, frugalitatemq́; extimescere: uereor enim, ne natura, cum corpora nobis infirma dedisset, ijsq́; & morbos insanabiles, et dolores intolerabiles adiunxisset, animos quoque dederit & corporum doloribus congruentes, & separatim suis angoribus & molestijs implicatos. sed in hoc me ipse castigo, quòd ex aliorum, & ex nostra fortasse mollitie, non ex ipsa uirtute de uirtutis robore existimo: illa enim, si modo est ulla uirtus, quam dubitationem auunculus tuus Brute sustulit; omnia, quæ cadere in hominem possunt, subter se habet; eaq́; despiciens, casus contemnit humanos; culpaq́; omni carens, præter se ipsam nihil censet ad se pertinere. nos autem omnia aduersa tum uenientia metu augentes, tum mœrore præsentia, rerum naturam, quàm errorem nostrum damnare malumus. sed & huius culpæ, & cæterorum uitiorum, peccatorumq́; nostrorum omnis à philosophia petenda correctio est. cuius in sinum cum à primis temporibus ætatis nostra uoluntas, studiumq́; nos contulisset, his grauissimis casibus in eundem portum, ex quo eramus egressi, magna iactati tempestate confugimus. ò uitæ philosophia dux, ò uirtutis indagatrix, expultrixq́; uitiorum, quid non modo nos, sed omnino uita hominum sine te esse potuisset? tu urbes peperisti: tu dissipatos homines in societatem uitæ conuocasti: tu eos

inter se primo domicilijs, deinde coniugijs, tum litera=
rum, & uocum communione iunxisti: tu inuentrix le=
gum, tu magistra morum, & disciplinæ fuisti. ad te
confugimus: à te opem petimus: tibi nos, ut antea ma
gna ex parte, sic nunc penitus, totosq; tradimus. est au
tem unus dies bene, & ex præceptis tuis actus, peccanti
immortalitati anteponendus. cuius igitur potius opibus
utamur, quàm tuis? quæ & uitæ tranquillitatem
largita nobis es, & terrorem mortis sustulisti. at philo=
sophia quidem, tantum abest, ut perinde, ac de hominũ
est uita merita, laudetur, ut à multis etiã uituperetur.
uituperare quisquam uitæ parentem, & hoc parrici=
dio se inquinare audet? & tam impie ingratus esse, ut
eam accuset, quam ueteri deberet, etiam si minus perci
pere potuisset. sed, ut opinor, hic error, & hæc indo=
ctorum animis offusa caligo est, quòd tam longe retro
respicere non possunt, nec eos, à quibus uita hominum
instructa primo sit, fuisse philosophos arbitrantur.
quam rem antiquissimam cum uideamus, nomen ta=
men esse confitemur recens. nam sapientiam quidem
ipsam quis negare potest non modo re esse antiquam,
uerum etiam nomine? quæ diuinarum, humanarumq;
rerum, tum initiorum, causarumq;, tum cuiusque rei
cognitione hoc pulcherrimum nomẽ apud antiquos as=
sequebatur. itaque & illos septem, qui à Græcis σοφοί,
sapientes à nostris & habebantur, & nominabantur,
& multis ante seculis Licurgum, cuius temporibus Ho=
merus etiam fuisse ante hanc urbem conditam tradi=
tur, etiam heroicis ætatibus Vlyxem, & Nestorem ac=
cepimus & fuisse, & habitos esse sapientes. nec uero

Atlas sustinere cœlum, nec prometheus affixus Caucaso, nec stellatus Cepheus cum uxore, genero, filia traderetur, nisi cœlestium diuina cognitio nomen eorũ ad errorem fabulæ traduxisset. à quibus ducti deinceps omnes, qui in rerum contemplatione studia ponebant, sapientes & habebantur, & nominabantur: idq; eorum nomen usque ad Pythagore manauit ætatem. quem, ut scribit auditor Platonis Ponticus Heraclides, uir doctus in primis, Phliuntem ferunt uenisse, eumq; cum Leonte principe Phliasiorum docte, et copiose disseruisse quædam: cuius ingenium, & eloquentiam cum admiratus esset Leon, quæsiuisse ex eo qua maxime arte confideret: at illum, artem quidem se scire nullam, sed esse philosophum: admiratum Lontem nouitatem nominis, quæsisse, quinam essent philosophi, & quid inter eos, & reliquos interesset: Pythagoram autem respondisse, similem sibi uideri uitam hominum, & mercatum eũ, qui haberetur maximo ludorum apparatu totius Græciæ celebritate: nam ut illic alij corporibus exercitatis gloriam, & nobilitatem coronæ peterent, alij emendi, aut uendendi quæstu, & lucro ducerentur, esset autem quoddam genus eorum, idq; uel maxime ingenuum, qui nec plausum, nec lucrum quærerent, sed uisendi causa uenirent, studioseq; perspicerent, quid ageretur, & quo modo; item nos quasi in mercatus quadam celebritate ex urbe aliqua, sic in hanc uitam ex alia uita, & natura profectos, alios gloriæ seruire, alios pecuniæ, raros esse quosdam, qui, cæteris omnibus pro nihilo habitis rerum naturam studiose intuerentur. hos se appellare sapientiæ studiosos, id est enim

philosophos: & ut illic liberalissimum esse spectare, nihil sibi acquirentem; sic in uita longe omnibus studijs contemplationem rerum, cognitionemq; praestare. nec uero Pythagoras nominis solum inuentor, sed rerum etiam ipsarum amplificator fuit. qui cum post hunc Phliasium sermonē in Italiam uenisset, exornauit eam Graeciam. quae magna dicta est, & priuatim, & publice praestantissimis & institutis, & artibus. cuius de disciplina aliud tempus fuerit fortasse dicendi. sed ab antiqua philosophia usque ad Socratem, qui Archelaū Anaxagore discipulum audierat, numeri motusq; tractabantur, & unde omnia orirentur, quo'ue recederent: studioséq; ab his siderum magnitudines, interualla, cursus inquirebantur, & cuncta coelestia. Socrates autem primus philosophiam deuocauit è coelo, & in urbibus collocauit, & in domos etiam introduxit, & coegit de uita, & moribus, rebusq; bonis, & malis quaerere. cuius multiplex ratio disputandi, rerumq; uarietas, & ingenij magnitudo. Platonis memoria, & literis consecrata, plura genera effecit dissentientium philosophorum. è quibus nos id potissimum consectati sumus, quo Socratem usum arbitramur; ut nostram ipsi sententiam tegeremus, errore alios leuaremus, & in omni disputatione, quid esset simillimum ueri, quaereremus. quem morem cum Carneades acutissime, copiosissiméq; tenuisset, fecimus & aliàs saepe, & nuper in Tusculano, ut ad eam consuetudinem disputaremus. & quatridui quidem sermonem superioribus ad te perscriptum libris misimus: quinto autem die, cum eodem in loco consedissemus, sic est

propositum, de quo disputaremus. A. Non mihi uidetur ad beate uiuendum satis posse uirtutem. M. At hercule Bruto meo uidetur: cuius ego iudicium, pace tua dixerim, longe antepono tuo. A. Non dubito. nec id nunc agitur, tu illum quantum ames: sed hoc, quod mihi dixi uideri, quale sit, de quo à te disputari uolo. M. Nempe negas ad beate uiuendũ satis posse uirtutẽ? A. Prorsus nego. M. Quid? ad recte, honeste, laudabiliter, postremo ad bene uiuendum satis ne est præsidij in uirtute? A. Certe satis. M. Potes igitur, aut qui male uiuat, non eum miserum dicere; aut, quem bene fateare, eum negare beate uiuere? A. Quidni possim? nam etiam in tormentis recte, honeste, laudabiliter, & ob eam rem bene uiui potest, dum modo intelligas quid nunc dicam bene: dico enim, constanter, grauiter, sapienter, fortiter. hæc etiam in equuleum conijciuntur, quò uita non aspirat beata. M. Quid igitur? sola ne beata uita quæso relinquitur extra hostium, limenq; carceris, cum constantia, grauitas, fortitudo, sapientia, reliquæq; uirtutes rapiantur ad tortorem, nullumq; recusent nec supplicium, nec dolorem? A. Tu, si quid es facturus, noua aliqua conquiras oportet. ista me minime mouent, non solum quia peruulgata sunt sed multo magis, quia, tanquam leuia quædam uina, nihil ualent in aqua, sic Stoicorum ista magis gustata quàm potata delectant. uelut iste chorus uirtutum in equuleum impositus, imagines constituit ante oculos cũ amplissima dignitate, ut ad eas cursim perrectura, nec eas beata uita à se desertas passura uideatur: cum autem animum ab ista pictura, imaginibusq; uirtutum

ad rem, ueritatemq́; traduxeris, hoc nudum relinqui-
tur, possit ne quis beatus esse quãdiu torqueatur. quam-
obrem hoc nunc quæramus. uirtutes autem noli uereri
ne expostulent et querãtur se à beata uita esse relictas.
si enim nulla uirtus prudentia uacat, prudentia ipsa hoc
uidet, non omnes bonos esse etiam beatos: multaq́; de
M. Attilio, Q. Cæpione, M. Aquilio recordatur: bea-
tamq́; uitam, si imaginibus potius uti, quàm rebus ip-
sis placet, conantem ire in equuleum retinet ipsa pru-
dentia, negatq́; ei cum dolore, & cruciatu quidquam
esse commune. M. Facile patior te isto modo agere: et-
si iniquum est præscribere mihi te quemadmodum à me
disputari uelis. sed quæro, utrum aliquid actum supe-
rioribus diebus, an nihil arbitremur? A. Actum ue-
ro, & aliquantum quidem. M. Atqui, si ita est pro-
fligata iam hæc, & penè ad exitum adducta quæstio
est. A. Quo tandem modo? M. Quia motus turbulen-
ti, iactationesq́; animorum incitatæ, & impetu incon-
siderato elatæ, rationem omnem reppellentes, uitæ bea-
tæ nullam partem relinquunt: quis enim potest mor-
tem aut dolorem metuens, quorum alterum sæpe adest,
alterum semper impendet, esse non miser? quid,
si idem (quod plerunque fit) paupertatem, ignomi-
niam, infamiam timet, si debilitatem, cæcitatem, si
denique, quod non singulis hominibus, sed potentibus
populis sæpe contingit, seruitutem: potest ea timens
esse quisquam beatus? quid, qui non modo ea futura
timet, uerum etiam fert, sustinetq́; præsentia? adde
eodem exilia, luctus, orbitates. qui rebus his fractus
ægritudine eliditur, potest tandem esse non miserrimus?

quid uero illum, quem libidinibus inflammatum, & furentem uidemus, omnia rabide appetentem cum inexplebili cupiditate, quoq; affluentius uoluptates undique hauriat, eo grauius, ardentiusq; sitientem, non ne recte miserrimum dixeris? quid? elatus ille leuitate, inaniq; lætitia & exultans, & temere gestiens, non ne tãto miserior, quanto sibi uidetur beatior? ergo, ut hi miseri, sic contra illi beati, quos nulli metus terrent, nullæ ægritudines exedunt, nullæ libidines incitant, nullæ futiles lætitiæ exultantes languidis liquefaciunt uoluptatibus. ut maris igitur tranquillitas intelligitur, nulla ne minima quidem aura fluctus commouente: sic animi quietus, & placatus status cernitur, cum perturbatio nulla est, qua moueri queat. quòd si est, qui uim fortunæ, qui omnia humana, quæcũque accidere possunt, tolerabilia ducat, ex quo nec timor eum, nec angor attingat, idemq;, si nihil concupiscat, nulla efferatur animi inani uoluptate: quid est, cur is non beatus sit? & si hæc uirtute efficiuntur, quid est, cur uirtus ipsa per se non efficiat beatos? A. Atqui alterum dici non potest, quin ij, qui nihil metuant, nihil angantur, nihil concupiscant, nulla impotenti lætitia efferantur, beati sint: itaque id tibi concedo. alterum autem iam integrum non est: superioribus enim disputationibus effectum est, uacare omni animi perturbatione sapientem. M. Nimirum igitur confecta res est: uidetur enim ad exitum uenisse quæstio. A. Propemodum id quidem. M. Veruntamen mathematicorum iste mos est, nõ philosophorum. nam geometræ cũ aliquid docere uolunt; si quid ad eam rem pertinet eorum, quæ ante docuerunt, id

ſumunt pro conceſſo, & probato; illud modo explicant, de quo ante nihil ſcriptum eſt. philoſophi quamcunque rem habent in manibus, in eam, quæ cõueniũt, congerunt omnia: etſi alio loco diſputata ſunt. quod ni ita eſſet, cur Stoicus, ſi eſſet quæſitum ſatis ne ad beate uiuendum uirtus poſſet, multa diceret? cui ſatis eſſet reſpondere, ſe ante docuiſſe nihil bonum eſſe, niſi quod honeſtum eſſet: hoc probato, conſequens eſſe, beatam uitam uirtute eſſe contentam: & quo modo hoc ſit cõſequens illi, ſic illud huic: ut, ſi beata uita uirtute cõtenta ſit, niſi honeſtum quod ſit, nihil aliud ſit bonum. ſed tamen non agunt ſic. nam & de honeſto, & de ſummo bono ſeparatim libri ſunt: & cum ex eo efficiatur, ſatis magnam in uirtute ad beate uiuendum eſſe uim; nihilo minus hoc agunt ſeparatim: proprijs enim, & ſuis argumentis, & admonitionibus tractanda quæque res eſt, tanta præſertim: caue enim putes ullam in philoſophia uocem emiſſam clariorem, ullum ue eſſe philoſophiæ promiſſum uberius, aut maius. nam quid profitetur ò dij boni? perfecturam ſe, qui legibus ſuis paruiſſet, ut eſſet contra fortunam ſemper armatus, ut omnia præſidia haberet in ſe bene beateq; uiuendi, ut eſſet ſemper denique beatus. ſed uidero, quid efficiat. tantiſper hoc ipſum magni æſtimo, quod pollicetur. nam Xerxes quidem refertus omnibus præmijs, doniſq; fortunæ, non equitatu, non pedeſtribus copijs, non nauium multitudine, non infinito pondere auri contentus, præmium propoſuit, qui inueniſſet nouam uoluptatem. qua ipſe inuenta, non fuit contentus: neque enim unquam finem inue=

niet libido. nos uellem præmio elicere possemus, qui nobis aliquid attulisset, quo hoc firmius crederemus. A. Vellem id quidem: sed habeo paululum, quod requiram: ego enim assentior, eorum, quæ posuisti, alteri consequens esse, ut, quemadmodum, si quod honestum sit, id solum sit bonum, sequatur beatam uitam uirtute confici; sic, si uita beata in uirtute sit, nihil esse nisi uirtutem bonum. sed Brutus tuus auctore, & Aristone, & Antiocho non sentit hoc: putat enim, etiam si sit bonum aliquod præter uirtutem. M. Quid igitur? contra Brutum ne me dicturũ putas? A. Tu uero, ut uidetur: nam præfinire non est meum. M. Quid cuique igitur consentaneum sit, alio loco. nam ista mihi & cum Antiocho sæpe, & cum Aristone nuper, cum Athenis imperator apud eũ diuersarer, dissensio fuit: mihi enim non uidebatur quisquam esse beatus posse, cũ in malis esset: in malis autem sapientem esse posse, si essent ulla corporis, aut fortunæ mala. dicebant hæc, quæ scripsit etiã Antiochus locis pluribus, uirtutem ipsam per se beatam uitam efficere posse, neque tamen beatissimam: deinde ex maiore parte plerasque res nominari, etiam si qua pars abesset; ut uires, ut ualetudinem, ut diuitias, ut honorem, ut gloriam; quæ genere, non numero cernerentur: item beatam uitam, etiam si ex aliqua parte claudicaret, tamen ex multo maiore parte obtinere nomen suum. hæc nunc enucleare non ita necesse est: quanquam non constantissime dici mihi uidentur. nam & qui beatus est, nõ intelligo quid requirat, ut sit beatior (si est enim quod desit, ne beatus quidem est) & quod ex maiori parte

unamquãque rem appellari spectariq; dicunt, est ubi id
isto modo ualeat : cum uero tria genera malorum esse
dicant ; qui duorum generum malis omnibus urgea-
tur, ut omnia aduersa sint in fortuna, omnibus op-
pressum corpus & confectum doloribus, huic paululũ
ne ad beatam uitam deesse dicemus, non modo ad bea
tissimam? hoc illud est, quod Theophrastus sustinere nõ
potuit. nam cum statuisset uerbera, tormenta, crucia-
tus, patriæ euersiones, exilia, orbitates magnam uim ha
bere ad male, misereq; uiuendum; non est ausus elate,
& ample loqui, cũ humiliter, demisseq; sentiret. quàm
bene, nõ quæritur : constanter quidem certe. itaq; mihi
placere non solet consequentia reprehendere, cum pri-
ma concesseris. hic autem, elegantissimus omnium phi-
losophorum, & eruditissimus, non magnopere repre-
henditur, cum tria genera dicit bonorum : uexatur
autem ab omnibus, primũ in eo libro, quem scripsit de
uita beata, in quo multa disputat, quamobrem is, qui
torqueatur, qui crucietur, beatus esse non possit. in eo
etiam putatur dicere in rotam beatam uitam nõ ascen
dere. nusquam id quidem dicit omnino, sed, quæ dicit,
idem ualent. possum igitur, cui concesserim in malis
esse dolores corporis, in malis fortunæ naufragia, huic
succensere dicenti, non omnes bonos esse beatos, cum
in omnes bonos ea, quæ ille in malis numerat, cadere
possint? uexatur idem Theophrastus & libris, & scho
lis omnium philosophorum, quòd in Callisthene suo
laudarit illam sententiam,

" Vitam regit fortuna, non sapientia.

negant ab ullo philosopho quidquam dictũ esse langui-

dius. recte id quidem: sed nihil intelligo dici potuisse cō stantius. si enim tot sunt in corpore bona, tot extra corpus in casu, atque fortuna: nō ne consentaneū est, plus fortunam, quæ domina rerum sit & externarum, & ad corpus pertinentium, quàm cōsilium ualere? an malumus Epicurum imitari? qui multa præclare sæpe dicit: quàm enim sibi constanter, cōuenienterq; dicat, nō laborat. laudat tenuem uictum. philosophi id quidem, sed si Socrates, aut Antisthenes diceret, nō is, qui finem bonorum uoluptatem esse dixerit. negat quenquam iucunde posse uiuere, nisi idem honeste, sapienter, iusteq; uiuat. nihil grauius, nihil philosophia dignius, nisi idem hoc ipsum, honeste, sapienter, iuste, ad uoluptatem referret. quid melius, quàm fortunam exiguam interuenire sapienti? sed hoc is ne dicit, qui, cum dolorem non modo maximum malum, sed solum malum etiam dixerit, toto corpore opprimi possit doloribus acerrimis, tum cum maxime contra fortunam glorietur? quod idem melioribus etiam uerbis Metrodorus. Occupaui, inquit, te fortuna, atque cepi, omnesq; aditus tuos interclusi, ut ad me aspirare non posses. præclare, si Aristo Chius, aut si Stoicus Zeno diceret, qui, nisi quod turpe esset, nihil malum duceret. tu uero Metrodore, qui omne bonum in uisceribus, medullisq; condideris, & definieris, summum bonum firma corporis affectione, exploratáq; spe contineri; fortunæ aditus interclusisti? quo modo? isto enim bono iam expoliari potes. atqui his capiuntur imperiti: & propter huiusmodi sententias istorum hominum est multitudo. acute disputantis illud est, non quid quisque dicat, sed

quid cuique dicendum ſit, uidere. uelut in ea ipſa ſententia, quam in hac diſputatione ſuſcepimus, omneis bonos ſemper beatos uolumus eſſe. quos dicam bonos, perſpicuum eſt: omnibus enim uirtutibus inſtructos, et ornatos, tum ſapientes, tum uiros bonos dicimus. uideamus, qui dicendi ſint beati. equidem hos exiſtimo, qui ſint in bonis, nullo adiũcto malo. nec ulla alia huic uerbo, cum beatum dicimus, ſubiecta notio eſt, niſi, ſecretis malis omnibus, cumulata bonorum complexio. hác aſſequi uirtus, ſi quidquam præter ipſam boni eſt, non poteſt: aderit enim malorum, ſi mala illa dicimus, turba quædam, paupertas, ignobilitas, humilitas, ſolitudo, amiſſio ſuorum, graues dolores corporis, perdita ualetudo, debilitas, cæcitas, interitus patriæ, exilium, ſeruitus. denique in his tot, et tãtis, atque etiam quæ plura poſſunt accidere, poteſt eſſe ſapiens; nam hæc caſus importat, qui in ſapientem poteſt incurrere: at ſi ea mala ſunt, quis poteſt præſtare ſapientem ſemper beatum fore, cum uel in omnibus his uno tempore eſſe poſſit? non igitur facile cõcedo neque Bruto meo, neque cõmunibus magiſtris, neque ueteribus illis, Ariſtoteli, Speuſippo, Xenocrati, Polemoni, ut, cum ea, quæ ſupra enumeraui, in malis numerent, iidem dicant ſemper beatum eſſe ſapientem. quos ſi titulus hic delectat inſignis, & pulcher, Pythagora, Socrate, & Platone digniſſimus, inducant animum, illa, quorũ ſplendore capiuntur, uires, ualetudinem, pulchritudinem, diuitias, honores, opes contemnere, eaque, quæ his contraria ſint pro nihilo ducere. tum poterunt clariſſima uoce profiteri, ſe neq; fortunæ impetu, nec mul=

tudinis opinione, nec dolore, neque paupertate terreri, omniáq; sibi in sese esse posita, neque esse quidquam extra suam potestatem, quod dicant in bonis. neque hunc & hæc loqui, quæ sunt magni cuiusdam, & alti uiri, & eadem, quæ uulgus, in malis, & bonis numerare, concedi ullo modo potest. qua gloria commotus Epicurus exoritur. cui etiam, si dijs placet, uidetur semper sapiens beatus. hic dignitate huius sententiæ capitur: sed nunquam id diceret, si ipse se audiret: quid est enim, quod minus conueniat, quàm ut is, qui uel summum, uel solum malum dolorem esse dicat, idem censeat, quàm hoc suaue est, tum, cum dolore crucietur, dicturum esse sapientem? non igitur ex singulis uocibus philosophi spectandi sunt, sed ex perpetuitate, atque constantia. A. Adducis me, ut tibi assentiar. sed tua quoque uide ne desideretur cõstãtia. M. Quonam modo? A. Quia legi tuum nuper quartum de finibus. in eo mihi uidebare, contra Catonem disserens, hoc uelle ostendere, quod mihi quidem probatur, inter Zenonem, & Peripateticos nihil præter uerborum nouitatem interesse. quod si ita est, quid est causæ, quin, si Zenonis rationi consentaneum sit satis magnam uim in uirtute esse ad beate uiuendum, liceat idem Peripateticis dicere? rem enim opinor spectari oportere, non uerba. M. Tu quidem tabellis obsignatis agis mecum, & testificaris quid dixerim aliquando, aut scripserim. cum alijs isto modo, qui legibus impositis disputant. nos in diem uiuimus: quodcunque nostros animos probabilitate percussit, id dicimus: itaque soli sumus liberi. ueruntamen, quoniam

de constantia

de constantia paulo ante diximus, non ego hoc loco id quærendum puto, uerum ne sit quod Zenoni placuerit, quodq́; eius auditori Aristoni, bonum esse solum quod honestum esset, sed, si ita esset, tum ut hoc totum beate uiuere in una uirtute poneret. quare demus hoc sanè Bruto, ut sit beatus semper sapiens. quàm sibi conueniat, ipse uiderit. gloria quidem huius sententiæ quis est illo uiro dignior? nos tamen teneamus, ut sit idem beatissimus: etsi Zeno Citiæus, aduena quidam, & ignobilis, uerborum opifex, insinuasse se in antiquã philosophiam uidetur. huius sententiæ grauitas à Platonis auctoritate repetatur: apud quem sæpe hæc oratio usurpata est, ut nihil præter uirtutem diceretur bonum. uelut in Gorgia Socrates, cum esset ex eo quæsitum, Archelaum Perdicæ filium, qui tum fortunatissimus haberetur, non ne beatum putaret? Haud scio, inquit: nunquam enim cum eo locutus sum. an tu aliter id scire non potes? nullo modo. tu igitur ne de Persarum quidem Rege magno potes dicere, beatus ne sit? an ego possum, cum ignorem, quàm sit doctus quàm uir bonus? quid? tu in eo sitam uitam beatam putas? ita prorsus existimo, bonos beatos, improbos miseros. miser ergo Archelaus? certe, si iniustus. Videtur ne omnẽ hic beatam uitã in una uirtute ponere? quid uero in epitaphio? quo modo idem? Nã cui uiro, inquit, ex se ipso apta sunt omnia, quæ ad beate uiuendum ferunt, nec suspensa aliorum aut bono casu, aut contrario pendere ex alterius euentis, & errare coguntur; huic optime uiuendi ratio comparata est. hic est ille moderatus, hic fortis, hic sapiens, hic, & nascentibus, & cadentibus

cum reliquis commodis, tum maxime liberis, parebit, & obediet præcepto illi ueteri:

" Neque enim lætabitur unquam, neque mœrebit nimis,
" Quòd semper in se ipso omnem spem reponet sui.

Ex hoc igitur Platonis quasi quodam sancto, augustóq; fonte nostra omnis manabit oratio. unde igitur rectius ordiri possumus, quàm à communi parente natura? quæ, quidquid genuit non modo animal, sed etiã quod ita esset ortum è terra, ut stirpibus suis niteretur, in suo quidq; genere perfectum esse uoluit. itaque et arbores, & uites, & ea, quæ sunt humiliora, neque se tollere à terra altius possunt, alia semper uirent, alia hieme nudata uerno tempore tepefacta frondescunt: neque est ullum, quod non ita uigeat interiore quodam motu, & suis quoque seminibus inclusis, ut aut flores, aut fruges fundat, aut baccas, omniáq; in omnibus, quantum in ipsis sit, nulla ui impediente perfecta sint. facilius uero etiam in bestijs, quòd his sensus à natura est datus, uis ipsius naturæ perspici potest. nãque alias bestias nantes aquarum incolas esse uoluit, alias uolucres cœlo frui libero, serpentes quasdam, quasdam esse gradientes; earum ipsarum partim solíuagas, partim congregatas; immanes alias, quasdam autem cicures, nõ nullas abditas, terráq; tectas. atque earũ quæque suum tenens munus, cum in disparis animantis uitam transire non possit, manet in lege naturæ. et ut bestijs aliud alij præcipui à natura datũ est, quod suũ quæque retinet, nec discedit ab eo: sic homini multo quiddam præstantius. etsi præstantia debent ea dici, quæ habent aliquam comparationem. humanus autem animus decerptus ex

mente diuina, cũ alio nullo, nisi cum ipso deo, si hoc fas est dictu, comparari potest. hic igitur, si est excultus, et si eius acies ita curata est, ut ne cæcetur erroribus; fit perfecta mens, id est absoluta ratio; quæ est idem, quod uirtus. & si omne beatum est, cui nihil deest, & quod in suo genere expletum, atque cumulatum est, idq; uirtutis est proprium: certe omnes uirtutis compotes beati sunt. et hoc quidem mihi cum Bruto conuenit, item cũ Aristotele, Xenocrate, Speusippo, Polemone. sed mihi uidentur etiã beatissimi: quid enim deest ad beate uiuendum ei, qui confidit suis bonis? aut, qui diffidit, beatus esse qui potest? at diffidat necesse est, qui bona diuidit tripertito. qui.n.poterit aut corporis firmitate, aut fortunæ stabilitate confidere? atqui, nisi stabili, et fixo permanente bono, beatus esse nemo potest. quid igitur eiusmodi istorum est? ut mihi illud Laconis dictum in hos cadere uideatur: qui glorianti cuidam mercatori, quòd multas naues in omnem oram maritimam dimisisset, nõ sanè optabilis ista quidem est, inquit, rudẽtibus apta fortuna. an dubium est, quin nihil sit habendum in eo genere, quod uita beata complectitur, si id possit amitti? nihil enim inueterascere, nihil extingui, nihil cadere debet eorum, in quibus uita beata consistit: nam qui timebit ne quid ex his deperdat, beatus esse non poterit: uolumus enim eum, qui beatus sit, tutum esse, inexpugnabilem, septum, atque munitum, non ut paruo metu præditus sit, sed ut nullo. ut enim innocens is dicitur, non qui leuiter nocet, sed qui nihil nocet: sic sine metu is habendus est, non qui parua metuit, sed qui omnino metu uacat: quæ est enim alia fortitudo, nisi

animi affectio cum in adeundo periculo, & in labore, ac dolore patiens, tum procul ab omni metu? atque hæc certe non ita se haberent, nisi omne bonũ in una honestate consisteret. qui autem illam maxime optatam, & expetitam securitatem (securitatem autem nunc appello uacuitatem ægritudinis, in qua uita beata posita est) habere quisquam potest, cui aut adsit, aut adesse possit multitudo malorum? qui autem poterit esse celsus, & erectus, & ea, quæ homini accidere possunt, omnia parua ducens, qualem sapientem esse uolumus, nisi omnia sibi in se posita esse censebit? an Lacedæmonij Philippo minitanti per literas se omnia, quæ conarentur, prohibiturum, quæsiuerunt num se esset etiam mori prohibiturus? uir is, quem quærimus, non multo facilius tali animo reperietur, quàm ciuitas uniuersa? quid ad hãc fortitudinem, de qua loquimur, temperantia adiuncta, quæ sit moderatrix omnium commotionum? quid potest ad beate uiuendum deesse ei, quem fortitudo ab ægritudine, & à metu uindicet, temperantia tum à libidine auocet, tum insolenti alacritate gestire non sinat? hæc efficere uirtutem ostenderem, nisi superioribus diebus essent explicata. atqui cum perturbationes animi miseram, sedationes autem uitam efficiant beatam; duplexq; ratio perturbationis sit, quòd ægritudo, & metus in malis opinatis, in bonorum autẽ errore lætitia gestiens, libidoq; uersentur; cum hæc omnia cum consilio, & ratione pugnent: his tu tam grauibus concitationibus, tamq; ipsis inter se dissentientibus, atq; distractis, quem uacuũ, solutum, liberum uideris, hũc dubitabis beatum dicere? atqui sapiens semper ita affectus est:

ſemper igitur ſapiens beatus eſt. atque etiam omne bonum lætabile eſt: quod autem lætabile, id prædicãdum, & præ ſe ferendum: quod tale autem, id etiam glorioſum: ſi uero glorioſum, certe laudabile: quod autem laudabile, profecto etiam honeſtum: quod bonum igitur, id honeſtum. at quæ iſti bona numerant, ne ipſi quidem honeſta dicunt. ſolum igitur bonum, quod honeſtum. ex quo efficitur, honeſtate una uitam contineri beatã. non ſunt igitur ea bona dicenda, nec habẽda, quibus abundantem licet eſſe miſerrimum. an dubitas, quin præſtans ualetudine, uiribus, forma acerrimis, integerrimisq; ſenſibus, adde etiam ſi libet pernicitatem, & uelocitatem, da diuitias, honores, imperia, opes, gloriam: ſi fuerit is, qui hæc habet, iniuſtus, intemperans, timidus, hebeti ingenio, atque nullo; dubitabis ne eum miſerum dicere? qualia igitur iſta bona ſunt, quæ qui habeat, miſerrimus eſſe poſſit? uideamus, ne, ut acervus ex ſui generis granis, ſic beata uita ex ſui ſimilibus partibus effici debeat. quod ſi ita eſt, ex bonis, quæ ſola honeſta ſunt, efficiendum eſt beatum. ea mixta ex diſſimilibus ſi erũt, honeſtum ex his effici nihil poterit. quo detracto, quid poterit beatum intelligi? etenim quidquid eſt quod bonum ſit, id expetendum eſt: quod autem expetendum, id certe approbandum: quod uero approbaris, id gratum acceptumq; habendum: ergo etiam dignitas ei tribuenda eſt. quod ſi ita eſt, laudabile ſit neceſſe eſt. bonum igitur omne laudabile. ex quo efficitur, ut, quod ſit honeſtum, id ſit ſolum bonum. quod ni ita tenebimus, multa erunt, quæ nobis bona dicenda ſint. omitto diuitias: quas, cum qui-

uis, quamuis indignus, habere possit, in bonis non numero: quod enim est bonum, id non quiuis habere potest. omitto nobilitatem, famamq; popularem, stultorum, improborumq; consensu excitatam. hæc, quæ sunt minima, tamen bona dicantur necesse est, cádiduli dentes, uenusti oculi, color suauis, & ea, quæ Euryclia laudat Vlyxi pedes abluens, lenitudo orationis, mollitudo corporis. ea si bona dicemus, quid erit in philosophi grauitate, quàm in uulgi opinione, stultorumq; turba, quod dicatur aut grauius, aut grandius? at enim eadem Stoici præcipua, uel producta dicunt, quæ bona isti. dicũt illi quidem: sed his uitam beatam compleri negãt: hi autem sine ijs esse nullam putant: aut, si sit beata, beatissimam certe negant. nos autem uolumus beatissimam: idq; nobis Socratica illa conclusione cõfirmatur: sic enim princeps ille philosophiæ disserebat; qualis cuiusque animi affectus esset, talem esse hominem; qualis autem ipse homo esset, talem esse orationem; orationi autem facta similia, factis uitam. affectus autem animi in bono uiro laudabilis: & uita igitur laudabilis boni uiri honesta ergo, quoniam laudabilis. ex quibus, bonorum beatam uitam esse, concluditur. etenim, proh deorum atque hominum fidem, parum ne cognitum est superioribus nostris disputationibus, an delectationis & otij consumendi causa locuti sumus, sapientem ab omni concitatione animi, quam perturbationem uoco, semper uacare? semper in animo eius esse placidissimam pacem? uir igitur temperatus, constans, sine metu, sine ægritudine, sine alacritate ulla, sine libidine, non ut beatus? at semper sapiens talis: semper igitur beatus:

iam uero qui potest uir bonus non ad id, quod laudabi le sit, omnia referre, quæ agit, quæq; sentit? refert autem omnia ad beate uiuẽdum: beata igitur uita lau dabilis. nec quidquam sine uirtute laudebile: beata igi tur uita uirtute conficitur. atque hoc sic etiam concludi tur. nec in misera uita quidquam est prædicabile, aut gloriandum, nec in ea, quæ nec misera sit, nec beata. & est in aliqua uita prædicabile aliquid, & glorian= dum, ac præ se ferendum: ut Epaminondas,

» Consilijs nostris laus est attonsa Laconum:

ut Africanus,

» A' sole exoriente, supra Meoti' paludes,

» Nemo est, qui factis me æquiperare queat.

quòd si beata uita glorianda, & prædicanda, & præ se ferenda est: nihil est enim aliud, quod prædicandum, et præ se ferendum sit. quibus positis, intelligis quid sequa tur. & quidem nisi ea uita beata est, quæ est eadem ho nesta: sit aliud necesse est melius uita beata: quod enim erit honestum, certe fatebuntur esse melius: ita erit bea= ta uita melius aliquid: quo quid potest dici peruersius? quid? cum fatentur satis magnam uim esse in uitijs ad miseram uitam, non ne fatendũ est, eandem uim in uir tute esse ad beatam uitam? contrariorum enim contra ria sunt consequentia. quo loco quæro, quam uim habeat libra illa Critolai: qui cum in alteram lancem animi bona imponat, in alteram corporis, & externa; tantum propendere illam boni lancem putet, ut terram & maria deprimat. quid igitur aut hunc prohibet, aut etiam Xenocratem illum grauissimum philosophorum, exaggerantem tantopere uirtutem, & extenuantem

cætera, & abijcientem, in uirtute non beatam modo uitam, ſed etiam beatiſſimam ponere? quod quidem niſi ſit, uirtutum interitus conſequetur: nam in quem cadit ægritudo, in eundem metum cadere neceſſe eſt: eſt enim metus futuræ ægritudinis ſolicita expectatio. in quem autem metus, in eundem formido, timiditas, pauor, ignauia. ergo ut idem uincatur interdum neceſſe eſt, nec putet ad ſe præceptum illud Atrei pertinere,

Proinde ita parent ſe in uita, ut uinci neſciant.

hic autem uincetur, ut dixi; nec modo uincetur, ſed etiam ſeruiet. at nos uirtutem ſemper liberam uolumus, ſemper inuictam. quæ niſi ſunt, ſublata uirtus eſt. atqui ſi in uirtute ſatis eſt præſidij ad bene uiuendum, ſatis eſt etiam ad beate: ſatis eſt enim certe in uirtute, ut fortiter uiuamus: ſi fortiter, etiam ut magno animo, & quidem ut nulla re unquam terreamur, ſemperq́; ſimus inuicti. ſequitur, ut nihil pœniteat, nihil deſit, nihil obſtet. ergo omnia profluenter, abſolute, proſpere: igitur beate. ſatis autem ad fortiter uiuendum uirtus poteſt: ſatis ergo etiam ad beate. etenim ut ſtultitia, et ſi adepta eſt quod concupiuit, nunquam ſe tamen ſatis conſecutam putat: ſic ſapientia ſemper eo contenta eſt, quod adeſt, neque eam unquam ſui pœnitet. ſimilẽ ne putas C. Lælij unum Conſulatum fuiſſe, & eum quidem cum repulſa (ſed cum ſapiens, & bonus uir, qualis ille fuit, ſuffragijs præteritur, non populus à bono Cõſule potius, quàm ille à uano populo repulſam fert?) ſed tamen, utrum malles te, ſi poteſtas eſſet, ſemel, ut Lælium, Conſulem, an, ut Cinnam, quater? non dubito, tu quid reſponſurus ſis: itaque uideo, cui commit-

tam. non quemuis hoc idem interrogarem: responderet enim alius fortasse, se non modo quatuor Cõsulatus uni anteponere, sed unum diem Cynnæ multorum, & clarorum uirorum totis ætatibus. Lælius si digito quem attigisset, pœnas dedisset: at Cinna collegæ sui Consuli Cn. Octauij præcidi caput iussit, P. Crassi, L. Cæsaris nobilissimorum hominum, quorum uirtus fuerat domi, militiæq; cognita; M. Antonij omniũ eloquentissimi, quos ego audierim; C. Cæsaris, in quo mihi uidetur fuisse specimen humanitatis, salis, suauitatis, leporis. beatus ne igitur, qui hos interfecit? mihi contra non solum eo uidetur miser, quòd ea fecit; sed etiam quòd ita se gessit, ut ea facere ei liceret. etsi peccare nemini licet. sed sermonis errore labimur: id enim licere dicimus, quod cuique conceditur. utrum tandem beatior C. Marius, tũ, cum Cimbricæ uictoriæ gloriam cum collega Catulo cõmunicauit, penè altero Lælio, (nam hũc illi duco similli mum) an cũ ciuili bello uictor iratus necessarijs Catuli deprecantibus non semel respondit, sed sæpe, moriatur? in quo beatior ille, qui huic nefariæ uoci paruit; quàm is, qui tã scelerate imperauit: nam cum accipere, quàm facere præstat iniuriam; tum morti iam ipsi aduentãti paululum procedere obuiam, quod fecit Catulus, quàm, quod Marius, talis uiri interitu sex suos obruere Cõsulatus, & contaminare extremum tempus ætatis. duodequadraginta annos tyrannus Syracusanorum fuit Dionysius, cum V. & XX. natus annos dominatum occupasset. qua pulchritudine urbẽ, quibus autem opibus præditam, seruitute oppressam tenuit ciuitatem? atqui de hoc homine à bonis auctoribus sic scriptũ accepimus,

ſummam fuiſſe eius in uictu temperantiam, in rebuſq; gerendis uirum acrem, & induſtrium, eundem tamen maleficum natura, & iniuſtum. ex quo omnibus bene ueritatem intuentibus uideri neceſſe eſt miſerrimum: ea enim ipſa, quæ concupierat, ne tũ quidem, cum omnia ſe poſſe cenſebat, conſequebatur. qui cum eſſet bonis parentibus, atque honeſto loco natus (etſi id quidem alius alio modo tradit) abundaretq; & æqualium familiaritatibus, & conſuetudine propinquorum, haberet etiam more Græciæ quoſdam adoleſcentes amore coniũctos; credebat eorum nemini; ſed ijs, quos ex familijs locupletum ſeruos delegerat, quibus nomen ſeruitutis ipſe detraxerat, & quibuſdam conuenis, & feris barbaris corporis cuſtodiam committebat. ita propter iniuſtam dominatus cupiditatem in carcerem quodã modo ipſe ſe incluſerat. quin etiam, ne tonſori collum committeret, tondere filias ſuas docuit. ita ſordido, ancillariq; artificio regiæ uirgines, ut tonſtriculæ, tondebant barbam, & capillum patris. & tamen ab ijs ipſis, cum iam eſſent adultæ, ferrum remouit; inſtituitq;, ut candentibus iuglandium putaminibus barbam ſibi, & capillum adurerent. cumq; duas uxores haberet, Ariſtomachem ciuem ſuam, Doridem autem Locrẽſem; ſic noctu ad eas uentitabat, ut omnia ſpecularetur, & perſcrutaretur ante. & cum foſſam latam cubiculari lecto circundediſſet, eiuſq; foſſæ tranſitum ponticulo ligneo coniunxiſſet, eum ipſum, cum fores cubiculi clauſerat, detorquebat. idemq;, cum in communibus ſuggeſtis conſiſtere non auderet, concionari ex turri alta ſolebat. atque is cum pila ludere uellet (ſtudiſe enim id

factitabat) tunicamq; poneret, adolescentulo, quem amabat, tradidisse gladium dicitur. hic cum quidam familiaris iocans dixisset, huic quidem certe uitã tuam committis, arrisissetq; adolescens; utrunque iussit interfici; alterum, quia uiam demonstrauisset interimẽdi sui; alterum, quia id dictum risu approbauisset. atque eo facto sic doluit, ut nihil grauius tulerit in uita: quem enim uehementer amaret, occiderat. sic distrahuntur in contrarias partes impotentium cupiditates. cum huic obsecutus sis, illi est repugnandum. quanquam hic quidem tyrannus ipse indicauit, quàm esset beatus. nam cum quidam ex eius assentatoribus Damocles commemoraret in sermone copias eius, opes, maiestatem dominatus, rerum abundantiam, magnificentiam ædium regiarum, negaretq; unquam beatiorem quẽquam fuisse: uis ne igitur, inquit, ò Damocle, quoniam hæc te uita delectat, ipse eandem degustare, & fortunam experiri meam? cum se ille cupere dixisset, collocari iussit hominem in aureo lecto, strato pulcherrimo, textili stragulo, magnificis operibus picto, abacosq; complures ornauit argento, auroq; celato. tum ad mensam eximia forma pueros delectos iussit consistere, eosq; ad nutum illius intuentes diligenter ministrare. aderant unguenta, coronæ: incendebantur odores: mensæ conquisitissimis epulis extruebantur. fortunatus sibi Damocles uidebatur. in hoc medio apparatu fulgentem gladium è lacunari seta equina appensum demitti iussit, ut impenderet illius beati ceruicibus. itaque nec pulchros illos administratores aspiciebat, nec plenum artis argentum: nec manum por-

rigebat in mensam: iam ipsæ defluebant coronæ: denique exorauit tyrannum, ut abire liceret, quòd iam beatus nollet esse. satis ne uidetur declarasse Dionysius nihil esse ei beatum, cui semper aliquis terror impendeat? atque ei ne integrum quidem erat, ut ad iustitiam remigraret, ciuibusq́; libertatem et iura redderet: ijs enim se adolescens improuida ætate irretierat erratis, eaq́; cõmiserat, ut saluus esse non posset, si sanus esse cœpisset. quantopere uero amicitias desideraret, quarum infidelitatem extimescebat, declarauit in Pythagoreis duobus illis: quorum cum alterum uadem mortis accepisset, alter, ut uadem suum liberaret, præsto fuisset ad horam mortis destinatam; utinam ego, inquit, tertius uobis amicus ascriberer. quàm huic erat miserum carere consuetudine amicorum, societate uictus, sermone omnino familiari? homini præsertim docto à puero, & artibus ingenuis erudito. musicorum uero perstudiosum accepimus, poetam etiam tragicũ: quàm bonum, nihil ad rem: in hoc enim genere nescio quo pacto magis, q̃ in alijs, suum cuique pulchrum est. adhuc neminem cognoui poetã (& mihi fuit cum Aquinio amicitia) qui sibi non optimus uideretur. sic se res habet, te tua, me delectant mea. sed ut ad Dionysium redeamus: omni cultu, & uictu humano carebat uiuebat cũ fugitiuis, cum facinorosis, cũ barbaris: neminem, qui aut libertate dignus esset, aut uellet omnino liber esse, sibi amicũ arbitrabatur. non ergo iam cũ huius uita, qua tetrius, miserius, detestabilius excogitare nihil possum, Platonis, aut Archytæ uitam comparabo, doctorũ hominũ, & planè sapientiũ. ex eadem urbe humilẽ ho

nunculum à puluere, & radio excitabo, qui multis annis post fuit, Archimedem. cuius ego Quæstor ignoratum ab Syracusanis, cum esse omnino negarent, septũ undique, & uestitum uepribus, & dumetis indagaui sepulcrum: tenebam enim quosdam senariolos, quos in eius monumento esse inscriptos acceperam; qui declarabant in summo sepulcro sphæram esse positam cum cylindro. ego autem cum omnia collustrarem oculis (est enim ad portas Agragianas magna frequentia sepulcrorum) animaduerti columellam non multum è dumis eminentem: in qua inerat sphæræ figura, & cylindri. atque ego statim Syracusanis (erant autem principes mecum) dixi, me illud ipsum arbitrari esse, quod quærerem. immissi cum falcibus multi purgarunt, & aperuerũt locum. quò cum patefactus esset aditus, ad aduersam basim accessimus. apparebat epigrãma exesis posterioribus partibus uersiculorum, dimidiatis ferè. ita nobilissima Græciæ ciuitas, quondam uero etiã doctissima, sui ciuis unius acutissimi monumentũ ignorasset, nisi ab homine Arpinate didicisset. sed redeat unde aberrauit oratio. quis est enim omnium, qui modo cum musis, id est cum humanitate, & cum doctrina habeat aliquod commercium, qui se non hunc mathematicum malit, quàm illum tyrannum? si uitæ modum, actionemq; quærimus: alterius mens rationibus agitandis, exquirendisq; alebatur, cum oblectatione solertiæ; qui est unus suauissimus pastus animorum: alterius cæde, & iniurijs, cum & diurno & nocturno metu. age confer Democritum, Pythagoram, Anaxagoram: quæ regna, quas opes studijs eorum, &

delectationibus antepones? etenim quæ pars optima est in homine, in ea situm esse necesse est illud quod quæris omnium optimum. quid est autem in homine, sagaci, ac bona mente melius? eius bono fruendum est igitur, si beati esse uolumus: bonum autem mentis est uirtus: ergo hac beatam uitam contineri necesse est. hinc omnia, quæ pulchra, honesta, præclara sunt, ut supra dixi, sed dicendum illud idem paulo uberius uidetur, plena gaudiorum sunt. ex perpetuis autem plenisq; gaudijs cum perspicuũ sit uitam beatam existere, sequitur ut ea existat ex honestate. sed, ne uerbis solum attingamus ea, quæ uolumus ostendere, proponenda quædam quasi mouentia sunt, quæ nos magis ad cognitionem, intelligentiamq; cõuertant. sumatur enim nobis quidam præstans uir optimis artibus, isq; animo parumper, & cogitatione fingatur. primum ingenio eximio sit, necesse est: tardis enim mentibus uirtus non facile cõmitatur. deinde ad inuestigandum ueritatem studio incitato. ex quo triplex ille animi fœtus existit; unus in cognitione rerum positus, & in explicatione naturæ; alter in descriptione expetendarum, fugiendarum'ue rerum; tertius in iudicando, quid cuique rei sit cõsequẽs, quid repugnans: in quo inest omnis tũ subtilitas disserendi, tum ueritas iudicandi. quo tandem igitur gaudio affici necesse est sapientis animum cum his habitantem, pernoctantemq; curis? & cum totius mundi motus conuersionesq; perspexerit, sideraq; uiderit innumerabilia cœlo inhærentia cum eius ipsius motu cõgruere certis infixa sedibus? septem alia suos quæq; tenere cursus, multum inter se aut altitudine, aut humilitate di-

stantia, quorum uagi motus rata tamen, & certa sui cursus spatia definiant? horum nimirum aspectus impulit illos ueteres, & admonuit, ut plura quærerent. inde est indagatio nata initiorum, & tanquam seminũ, unde essent omnia orta, generata, concreta, quæq; cuiusque generis uel inanimi, uel animati, uel muti, uel loquentis origo, quæ uita, quis interitus, quæq; ex alio in aliud uicissitudo, atque mutatio, unde terra, & quibus librata ponderibus; quibus cauernis maria sustineantur; in qua omnia delata grauitate medium mũdi locum semper expetant; qui est idem infimus in rotundo. hæc tractanti animo, & noctes & dies cogitãti, existit illa à deo Delphis præcepta cognitio, ut ipsa se mens uitijs exutam, cognoscat, coniunctamq; cum diuina mente se sentiat, ex quo insatiabili gaudio compleatur: ipsa enim cogitatio de ui, & natura deorum, studium incendit illius æternitatis imitandæ: neque se in breuitate uitæ collocatam putat, cum rerum causas alias ex alijs aptas, & necessitate nexas uidet. quibus ab æterno tempore fluentibus in æternum, ratio tamen, mensq; moderatur. hæc ille intuens, atque suspiciens, uel potius omnes partes, orasq; circunspiciens, quanta rursus animi tranquillitate humana, & citeriora considerat? hinc illa cognitio uirtutis existit: efflorescunt genera, partesq; uirtutum: inuenitur, quid sit quod natura spectet extremũ in bonis, quod in malis ultimum, quò referenda sint officia, quæ degendæ ætatis ratio deligenda. quibus & talibus rebus exquisitis, hoc uel maxime efficitur, quod hac disputatione agitamus, ut uirtus ad beate uiuendum sit se ipsa con-

tenta. sequitur tertia, quæ per omnes partes sapientiæ manat, & funditur, quæ rem diffinit, genera dispertit, sequentia adiungit, perfecta concludit, uera & falsa dijudicat, disserendi ratio, & scientia. ex qua cum summa utilitas existit ad res ponderandas, tũ maxime ingenua delectatio, & digna sapientia. sed hæc otij. transeat idem iste sapiens ad Remp. tuendũ: quid eo possit esse præstantius, cum contineri prudentia utilitatem ciuium cernat, iustitia nihil in suam domum inde deriuet, reliquis utatur tot tamq; uarijs uirtutibus? adiunge fructum amicitiarum: in quo à doctis positum est cum consilium omnis uitæ, consentiens, & penè conspirans, tum summa iucunditas è quotidiano cultu, atque uictu. quid hæc tandem uita desiderat, quo sit beatior? cui rei refertæ tot, tantisq; gaudijs, fortuna ipsa cedat necesse est. quòd si gaudere talibus bonis animi, id est uirtutibus, beatum est, omnesq; sapientes ijs gaudijs perfruuntur: omnes eos confiteri beatos esse necesse est. A. Etiam ne in cruciatu, atque tormẽtis? M. An tu me in uiola putas, aut in rosa dicere? an Epicuro, qui tantummodo induit personam philosophi, & sibi ipse hoc nomen inscripsit, dicere licebit, quod quidem, ut habet se res, me tamen plaudente dicit, nullum sapienti esse tempus, etsi uratur, torqueatur, secetur, quin possit exclamare, quàm pro nihilo puto? cum præsertim omne malum dolore definiat, bonum uoluptate, hæc nostra honesta, turpia irrideat, dicatq; nos in uocibus occupatos inanes sonos fundere, neque quidquam ad nos pertinere, nisi quod aut leue, aut asperum in corpore sentiatur. huic ergo, ut dixi,

non

non multum differenti à iudicio ferarum, obliuisci lice
bit sui? & tum fortunam contemnere, cum sit omne
& bonum eius, & malum in potestate fortunæ? tum
dicere se beatum in summo cruciatu, atque tormentis,
cum constituerit non modo summum malum esse dolo
rem, sed etiam solum? nec uero illa sibi remedia com=
parauit ad tolerandũ dolorem, firmitatem animi, tur-
pitudinis uerecundiã, exercitationem, consuetudinemq́;
patiendi, præcepta fortitudinis, duritiam uirilem: sed
una se dicit recordatione, acquiescere præteritarũ uolu=
ptatum: ut si quis æstuans, cum uim caloris nõ facile
patiatur, recordari uelit, se aliquando in Arpinati no=
stro gelidis fluminibus circunfusum fuisse: non enim
uideo, quo modo sedare possint mala præsentia præteri
tæ uoluptates. sed cum is dicat semper beatum esse sa=
pientem, cui dicere hoc, si sibi constare uellet, nõ liceret:
quidnam faciendum est ijs, qui nihil expetendum, nihil
in bonis ducendum, quod honestate careat, existimãt?
me quidem auctore etiam Peripaterici, ueteresq́; Aca=
demici balbutire desinant aliquãdo, aperteq́;, & clara
uoce audeãt dicere, beatam uitã in Phalaridis taurum
descensuram. sint enim tria genera bonorum, ut iam à
laqueis Stoicorum, quibus usum me pluribus, quàm so=
leo, intelligo, recedamus: sint sanè illa genera bonorũ,
dum corporis, & externa iacent humi, & tantummo=
do, quia sumenda sunt, appellentur bona: alia autem
diuina illa, longe, lateq́; se pandant, cœlumq́; cõtingãt,
ut ea qui adeptus sit, cur eum beatum modo, & non
beatissimum etiam dixerim? dolorem uero sapiens ex=
timescet? is enim huic maximæ sententiæ repugnat.

nam contra mortem nostrã, atque nostrorum, contráq; ægritudinem, & reliquas animi perturbationes satis esse uidemur superiorum dierum disputationibus armati, & parati. dolor esse uidetur acerrimus uirtuti aduersarius. it ardentes faces intentat: is fortitudinem, magnitudinem animi, patientiam se debellaturũ minatur. huic igitur succumbet uirtus? huic beata sapientis, & constantis uiri uita cedet? quàm turpe, ò dij boni. pueri Spartiatæ non ingemiscunt uerberum dolore laniati. adolescentium greges Lacedæmone uidimus ipsi incredibili contentione certantes pugnis, calcibus, unguibus, morsu, denique ut exanimarẽtur, priusquam se uictos faterentur. quæ barbaria India uastior, aut agrestior? in ea tamen gente primum ij, qui sapientes habentur, nudi ætatem agunt, & Caucasi niues, hiemalemq; uim perferunt sine dolore; cumq; ad flammam se applicuerint, sine gemitu aduruntur. mulieres uero in India, cũ est cuiusque earũ uir mortuus, in certamen, iudiciumq; ueniunt, quam plurimum ille dilexerit: plures enim singulis solent esse nuptæ. quæ est uictrix, ea læta prosequentibus suis, unà cum uiro in rogum imponitur: illa uicta, mœsta discedit. nunquam naturam mos uinceret: est enim ea semper inuicta. sed nos umbris, delicijs, otio, langore, desidia animum infecimus, opinionibus, maloq; more delinitum molliuimus. Aegyptiorum morem quis ignorat? quorum imbutæ mentes prauitatis erroribus, quamuis carnificinam prius subierint, quàm ibim, aut aspidem, aut felem, aut canem, aut crocodilum uiolent: quorum etiam si imprudentes quippiam fecerint, pœnam nul-

lam recusent. de hominibus loquor. quid bestiæ? non ne frigus, non famem, non montiuagos, atque siluestres cursus, lustrationesq; patiuntur? non ne pro suo partu ita propugnant, ut uulnera excipiant? nullos impetus, nullos ictus reformident? omitto, quæ perferant, quæq; patiantur ambitiosi honoris causa; laudis studiosi, gloriæ causa; amore incensi, cupiditatis. plena uita exemplorum est. sed adhibeat oratio modum, & redeat illuc, unde deflexit. dabit, dabit, inquam, se in tormenta uita beata: nec, iustitiam, temperantiam, inprimisq; fortitudinem, magnitudinem animi, patientiam prosecuta, cum tortoris os uiderit, consistet: uirtutibusq; omnibus sine ullo animi terrore ad cruciatũ profectis, resistet extra fores (ut ante dixi) limenq; carceris: quid enim ea fœdius, quid deformius sola relicta, comitatu pulcherrimo segregata? quod tamen fieri nullo pacto potest: nec enim uirtutes sine beata uita cohærere possunt, nec illa sine uirtutibus. itaque eã tergiuersari non sinent, secumq; rapient ad quemcunque ipsæ dolorem; cruciatumq; ducentur: sapientis est enim propriũ, nihil, quod pœnitere possit, facere, nihil inuitũ; splendide, constanter, grauiter, honeste omnia; nihil ita expectare, quasi certo futurum; nihil, cum acciderit, admirari, ut inopinatũ, ac nouum accidisse uideatur; omnia ad suum arbitrium referre; suis stare iudicijs. quo quid sit beatius, mihi certe in mentem uenire non potest. Stoicorum quidem facilis conclusio est. qui cũ finem bonorum esse senserint, cõgruere naturæ, cumq; ea conuenienter uiuere: cum id sit in sapiente situ non officio solum, uerum etiam potestate, sequatur necesse

est, ut cuius in potestate summum bonum, in eiusdem uita beata sit. ita fit semper uita beata sapientis. Habes, quæ fortissime de beata uita dici putem, et, quo modo nunc est, nisi quid tu melius attuleris, etiã uerissime. A. Melius quidem afferre nihil possum: sed à te impetrare libenter uelim, nisi molestũ sit, quoniam te nulla uincula impediunt ullius certæ disciplinæ, libasq; ex omnibus quodcũque te maxime specie ueritatis mouet; quod paulo ante Peripateticos, ueteremq; Academiam hortari uidebare, ut sine retractatione libere dicere auderent, sapientes esse semper beatissimos, id uelim audire, quemadmodum his putes consentaneũ esse id dicere: multa enim à te cõtra istam sententiam dicta sunt, & Stoicorũ ratione cõclusa. M. Vtamur igitur libertate: qua nobis solis in philosophia licet uti, quorum oratio nihil ipsa iudicat, sed habetur in omnes partes, ut ab alijs possit ipsa per sese nullius auctoritate adiuncta iudicari. & quoniam uideris hoc uelle, ut, quæcunque dissentientium philosophorum sententia de finibus sit, tamen uirtus satis habeat ad uitam beatam præsidij; quod quidem Carneadem disputare solitũ accepimus; sed is, ut contra Stoicos, quos studiosissime semper refellebat, & contra quorum disciplinam ingenium eius exarserat: nos illud quidem cum pace agemus. si enim Stoici fines bonorum recte posuerunt, confecta res est, necesse est semper beatum esse sapientem. sed quæramus unamquanque reliquorum sententiam, si fieri potest, ut hoc præclarum quasi decretum beatæ uitæ possit omnium sententijs, & disciplinis conuenire. sunt autem hæ de finibus, ut opinor, retentæ,

defensæq; sententiæ: primũ simplices quatuor; nihil bonũ, nisi honestum, ut Stoici; nihil bonum, nisi uoluptatem, ut Epicurus; nihil bonum, nisi uacuitatem doloris, ut Hieronymus; nihil bonum, nisi naturæ primis bonis aut omnibus, aut maximis frui, ut Carneades cõtra Stoicos disserebat. hæc igitur simplicia: illa mixta; tria genera bonorum, maxima animi, secunda corporis, externa tertia, ut Peripatetici, nec multo ueteres Academici secus. uoluptatem cum honestate Clitomachus, & Callipho copulauit. indolentiam autem honestati Peripateticus Diodorus adiunxit. hæ sunt sententiæ, quæ stabilitatis aliquid habeant. nã Aristonis, Pyrrhonis, Herilli, non nullorumq; aliorum euanuerunt. hi quid possint obtinere, uideamus, omissis Stoicis: quorum satis uideor defendisse sententiam. & Peripateticorum quidem explicata causa est: præter Theophrastũ, & si qui illũ secuti, imbecillius horrent dolorem, & reformidant. reliquis quidẽ licet facere, quod ferè faciunt, ut grauitatem, dignitatemq; uirtutis exaggerẽt. quam cũ ad cœlum extulerint, quod facere eloquentes homines copiose solent; reliqua ex collatione facile est cõterere. atque contemnere: nec enim licet iis, qui laudem cũ dolore petendam esse dicunt, negare eos esse beatos, qui illam adepti sunt. quanquam enim sint in quibusdam malis, tamen hoc nomen beati longe, & late patet. nã ut quæstuosa mercatura, fructuosa oratio dicitur, non si altera semper omni danno, altera omnis tempestatis calamitate semper uacet, sed si multo maiori ex parte extet in utraque felicitas: sic uita, non solũ si undique referta bonis est, sed si multo maiore, &

grauiore ex parte bona propendent, beata recte dici potest. sequetur igitur horum ratione uel ad supplicium beata uita uirtutem, cumq; ea descendet in taurum, Aristotele, Xenocrate, Speusippo, Polemone auctoribus, nec eam minimis blandimentis corrupta deseret. eadem Calliphontis erit, Diodoriq; sententia. quorũ uterque honestatem sic complectitur, ut omnia, quæ sine ea sint, longe, & retro ponenda censeat. reliqui habere se uidentur angustius, enatant tamen, Epicurus, Hieronymus, & si qui sunt, qui disertum illum Carneadem curent defendere: nemo est enim, qui eorum bonorum animum putet esse iudicem, eumq; cõdocefaciat, ut ea, quæ bona, malaue uideantur possit contemnere. nam quæ tibi Epicuri uidetur, eadem erit Hieronymi, & Carneadis causa, & Hercle omnium reliquorum: quis enim parum est contra mortem, aut dolorem paratus? ordiamur ab eo, si placet, quem mollem, quem uoluptarium dicimus. quid? is tibi mortem ne uidetur, an dolorem timere? qui eum diem, quo moritur, beatum appellat; maximisq; doloribus affectus, eos ipsos inuentorum suorum memoria, & recordatione confutat, nec hoc sic agit, ut ex tempore quasi effutire uideatur: de morte enim ita sentit, ut, dissoluto animante, sensum extinctum putet; quod autem sensu careat, nihil ad nos id iudice pertinere. item de dolore certa habet quæ sequatur: quorum magnitudinem breuitate consolatur, longinquitatem leuitate: quid tandem? isti grandiloqui contra hæc duo, quæ maxime angunt, melius se habent, quàm Epicurus? an ad cætera, quæ mala putantur, non & Epicurus, & reliqui philosophi sa=

tis parati uidentur? quis non paupertatem extimescit? neque tamen quisquam philosophorum. hic uero ipse quàm paruo est contentus? nemo de tenui uictu plura dixit: etenim quæ res pecuniæ cupiditatem afferunt, ut amori, ut ambitioni, ut quotidianis sumptibus copiæ suppetant; cum procul ab ijs omnibus rebus absit, cur pecuniam magnopere desideret, uel potius curet omnino? an Scythes Anacharsis potuit pro nihilo pecuniam ducere, nostrates philosophi facere non potuerunt? illius epistola fertur his uerbis. Anacharsis Hannoni salutem. Mihi amictus est Scythicum tegmen, calciamentum solorum callum, cubile terra, pulpamentum fames: lacte, caseo, carne uescor. quare ut ad quietum me licet. munera autem ista, quibus es delectatus, uel ciuibus tuis, uel dijs immortalibus dona. Omnes ferè philosophi omnium disciplinarum, nisi quos à recta ratione natura uitiosa detorsisset, hoc eodem animo esse potuerunt. Socrates, in pompa cum magna uis auri argentiq; ferretur, quàm multa non desidero, inquit. Xenocrates, cum legati ab Alexandro quinquaginta ei talenta attulissent, quæ erat pecunia temporibus illis, Athenis præsertim, maxima; adduxit legatos ad cœnam in Academiam; ijs apposuit tantum, quod satis esset, nullo apparatu. cum postridie rogarent eum, cui numerari iuberet, quid? uos hesterna, inquit, cœnula non intellexistis, me pecunia non egere? quos cum tristiores uidisset, XXX minas accepit, ne aspernari Regis liberalitatem uideretur. at uero Diogenes liberius, ut Cynicus, Alexãdro roganti, ut diceret si quid sibi opus esset, nũc

quidem paululum, inquit, à sole abſis. offecerat uidelicet apricanti. & hic quidem diſputare ſolebat, quanto Regem Perſarum uita, fortunáq; ſuperaret: ſibi nihil deeſſe, illi nihil ſatis unquam fore: ſe eius uoluptates nō deſiderare, quibus nunquam ſatiari ille poſſet, ſuas eū conſequi nullo modo poſſe. uides, credo, ut Epicurus cupiditatum genera diuiſerit, nō nimis fortaſſe ſubtiliter, utiliter tamen; partim eſſe naturales, & neceſſarias; partim naturales, & non neceſſarias; partim neutrū: neceſſarias ſatiari poſſe penè nihilo: diuitias enim naturæ parabiles eſſe. ſecundum autem genus cupiditatū nec ad potiendū difficile cenſet, nec uero ad carendū. tertias, quòd eſſent planè inanes, neque neceſſitatē modo, ſed ne naturam quidem attingerent, funditus eijciendas putauit. hoc loco multa ab Epicureis diſputantur, hæq; uoluptates ſigillatim extenuātur: quarū genera non contemnunt, quærunt tamen copiam: nam & obſcœnas uoluptates, de quibus multa ab illis habetur oratio, faciles, communes, in medio ſitas eſſe dicunt; easq; ſi natura requirat, non genere, aut loco, aut ordine, ſed forma, ætate, figura metiendas putant; ab ijsq; abſtinere minime eſſe difficile; ſi aut ualetudo, aut officium, aut fama poſtulet; omninoq; genus hoc uoluptatum optabile eſſe, ſi non obſit, prodeſſe nunquam. totumq; hoc de uoluptate ſic ille præcepit, ut uoluptatē ipſam per ſe, quia uoluptas ſit, ſemper optandam, expetendamq; putet; eademq; ratione dolorem ob id ipſum, quia dolor ſit, ſemper eſſe fugiendum: itaque hac uſurum compenſatione ſapientem, ut uoluptatem fugiat, ſi ea maiorem dolorem effectura ſit; & dolorem

ſuſcipiet maiorem efficientem uoluptatem, omniaq́; iucunda, quanquam ſenſu corporis iudicentur, ad animum referri tamen. quocirca corpus gaudere tam diu, dum præſentem ſentiret uoluptatem; animũ & præſentem percipere pariter cum corpore, & proſpicere uenientem, nec præteritam præterfluere ſinere: ita perpetuas, & cõtextas uoluptates in ſapiente fore ſemper, cum expectationi ſperatorum, perceptarum memoria iungeretur. atque ijs ſimilia ad uictum etiam transferuntur, extenuanturq́; magnificentia, & ſumptus epularum, quòd paruo cultu natura contenta ſit. etenim quis hoc non uidet, deſiderijs iſta condiri omnia? Darius in fuga, cum aquam turbidam, & cadaueribus inquinatam bibiſſet, negauit unquam ſe bibiſſe iucũdius. nunquam uidelicet ſitiens biberat. nec eſuriens Ptolemæus ederat. cui cum peragrãti Aegyptum, comitibus non conſecutis, cibarius in caſa panis datus eſſet, nihil uiſum eſt illo pane iucundius. Socratem ferunt, cum uſque ad ueſperum contentius ambularet, quæſitumq́; eſſet ex eo, quare id faceret; reſpondiſſe, ſe, quo melius cœnaret, obſonare ambulando famem. quid? uictum Lacedæmoniorum in Phiditijs non ne uidemus? ubi cum tyrannus cœnauiſſet Dionyſius, negauit ſe iure illo nigro, quod cœnæ caput erat, delectatum. tum is, qui illa coxerat, minime mirum, inquit: condimenta enim defuerunt. quæ tandem, inquit ille? labor in uenatu, ſudor, curſus ab Eurota, fames, ſitis: his enim rebus Lacedæmoniorum epulæ condiuntur. atque hoc non ex hominum more ſolum, ſed etiam ex beſtijs intelligi poteſt, quæ, ut quidquid obiectum eſt, quod modo à

natura non sit alienum, eo contentæ non quærunt amplius. ciuitates quædam uniuersæ, morte doctæ, parsimonia delectantur, ut de Lacedæmonijs paulo ante diximus. Persarum à Xenophonte uictus exponitur: quos negat ad panem adhibere quidquam, præter nasturtium. quanquam, si quædam etiam suauiora natura desideret, quàm multa ex terra, arboribusq; gignuntur cum copia facili, tum suauitate præstantia? adde siccitatem: quæ consequitur hanc continentiam in uictu. adde integritatem ualetudinis. confer sudantes, ructantes, refertos epulis, tanquam opimos boues: tum intelliges, qui uoluptatem maxime sequantur, eos minime consequi, iucunditatemq; uictus esse in desiderio, non in sotietate, Timotheum, clarum hominem Athenis, & principem ciuitatis, ferunt, cum cœnauisset apud Platonem, eoq; conuiuio admodum delectatus esset, uidissetq; eum postridie, dixisse, uestræ quidem cœnæ non solum in præsentia, sed etiam postero die iucundæ sunt. quid, quòd ne mente quidem recte uti possumus multo cibo, & potione completi? est præclara epistola Platonis ad Dionis propinquos: in qua scriptum est his ferè uerbis. Quò cum uenissem, uita illa beata, quæ ferebatur, plena Italicarum, Siracusanarumq; mensarum, nullo modo mihi placuit, bis in die saturum fieri, nec unquam pernoctare solum, cæteraq;, quæ comitantur huic uitæ, in qua sapiens nemo efficitur unquam, moderatus uero multo minus. Quæ enim natura tam mirabiliter temperari potest? quo modo igitur iucunda uita potest esse, à qua absit prudentia? absit moderatio? ex quo Sardanapali opulentissimi Syriæ Regis er

ror agnoſcitur, qui incidi iuſſit in buſto,

» Hæc habeo, quæ edi, quæq; exſaturata libido

» Hauſit: at illa iacent multa, & præclara relicta.

quid aliud, inquit Ariſtoteles, in bouis, non in Regis ſepulcro inſcriberes? hæc habere ſe mortuum dicit, quæ ne uiuus quidem diutius habebat, quàm fruebatur. cur igitur diuitiæ deſiderentur? aut ubi paupertas beatos eſſe non ſinit? ſignis credo, tabulis, ludis. ſi quis, eſt qui his delectetur, nõ ne melius tenues homines fruuntur, quàm illi, qui his abundant? eſt enim earum omnium rerum noſtra in urbe ſumma in plubico copia. quæ qui priuati habent, nec tam multa, & raro uident, cum in ſua rura uenerint. quos tamen pungit aliquid, cum, illa unde habebant, recordantur. dies deficiet, ſi uelim paupertatis cauſam defendere: aperta enim res eſt, & quotidie nos ipſa natura admonet, quam paucis, quã paruis rebus egeat, quàm uilibus. num igitur ignobilitas, aut humilitas, aut etiam popularis offenſio ſapientem beatum eſſe prohibebit? uide, ne plus commendatio in uulgus, & hæc, qui expetitur, gloria moleſtiæ habeat, quàm uoluptatis. leuiculus ſanè noſter Demoſthenes, qui illo ſuſurro delectari ſe dicebat aquam ferentis mulierculæ, ut mos in Græcia eſt, inſuſurrantiſq; alteri, hic eſt ille Demoſthenes. quid hoc leuius? at quantus orator? ſed apud alios loqui uidelicet didicerat, non multum ipſe ſecum. intelligendum eſt igitur nec gloriã popularem ipſam per ſe expetendam, nec ignobilitatem extimiſcendam. ueni inquit Athenas Democritus, neque me quiſquam ibi agnouit. cõſtantem hominem, et grauitem, qui glorietur, à gloria ſe abfuiſſe. an tibici-

nes, ijq;, qui fidibus utuntur, suo, non multitudinis
arbitrio cantus numerosq; moderãtur: uir sapiens, mul
to arte maiore præditus, non quid uerissimum sit, sed
quid uelit uulgus, exquiret? an quidquã stultius, q̃,
quos singulos sicut operarios, barbariosq; cõtemnas, eos
aliquid putare esse uniuersos? ille uero nostras ambitio=
nes, leuitatesq; contemnet, honoresq; populi, etiam ul=
tro delatos, repudiabit: nos autem eos nescimus, ante=
quam pœnitere cœpit, contemnere. est apud Heracli-
tum physicum de principe Ephesiorũ Hermodoro: uni=
uersos ait Ephesios esse morte mulctandos, quòd, cum
ciuitate expellerent Hermodorum, ita locuti sunt, ne=
mo de nobis unus excellat, sed, si quis extiterit, alio
in loco, & apud alio sit. an hoc non ita fit omni in po=
pulo? non ne omnem exuperantiam uirtutis oderũt?
quid? Aristides (malo enim Græcorum, quàm nostra
proferre) non ne ob eam causam expulsus est patria,
quòd præter modum iustus esset? quãtis igitur molestijs
uacant, qui nihil omnino cũ populo contrahunt? quid
est enim dulcius otio literato? ijs dico literis, quibus in=
finitatem rerum, atque naturæ, & in hoc ipso mundo
cœlum, terras, maria cognoscimus. contempto igitur
honore, contempta etiam pecunia, quid relinquitur,
quod extimescendum sit? exilium, credo: quod in ma=
ximis malis ducitur. id si propter alienam, & offen=
sam populi uoluntatem malũ est: quàm sit ea contem=
nenda, paulo ante dictum est. sin abesse à patria mise=
rum est: plenæ miserorum prouinciæ sunt: ex quibus
admodum pauci in patriam reuertũtur. at mulctan=
tur bonis exules. quid tum? parum ne multa de to=

lerandâ paupertate dicuntur? iam uero exiliũ, si rerum naturam, non ignominiã nominis quærimus, quãtum demum à perpetua peregrinatione differt? in qua ætates suas philosophi nobilissimi consumpserunt, Xenocrates, Crantor, Arcesilas, Lacides, Aristoteles, Theophrastus, Zeno, Cleanthes, Chrysippus, Antipater, Carneades, Panætius, Clitomachus, Philo, Antiochus, Posidonius, innumerabiles alij: qui semel egressi, nunquã domũ reuertere. at enim non sine ignominia afficere poterit sapientem. de sapiente enim est hæc omnis oratio, cui iure id accidere nõ possit: nã iure exulantẽ cõsolari nõ oportet. postremo ad omnes casus facillima ratio est eorũ, qui ad uoluptatem ea referunt, quæ sequũtur in uita, ut, quocunque hæc loco suppeditent, ibi beate queant uiuere. itaque ad omnem rationem Teucri uox accommodari potest,

" Patria est, ubicunque est bene.

Socrates quidem cum rogaretur, cuiatem se esse diceret, mundanum inquit: totius enim mundi se incolam, & ciuem arbitrabatur. quid T. Albutius? non ne animo æquissimo Athenis exul philosophabatur? cui tamen illud ipsum non accidisset, si in Rep. quiescens, Epicuri legibus paruisset. qui enim beatior Epicurus, quòd in patria uiuebat, quàm Metrodorus, quòd Athenis? ante Plato Xenocratem uincebat, aut Polemo Arcesilã, quo esset beatior? quãti uero ista ciuitas æstimãda est, ex qua boni sapientesq; pelluntur. Demaratus quidem Tarquini Regis nostri pater, tyrannum Cypsellum quòd ferre non poterat, fugit Tarquinos Corintho, & ibi suas fortunas constituit, ac liberos pro-

creauit. num stulte anteposuit exilij libertatem domesticæ seruituti? Iam uero motus animi, solicitudines, ægritudinesq; obliuiones leniũtur, traductus animis ad uoluptatem. non sine causa igitur Epicurus ausus est dicere, semper in pluribus bonis esse sapientem, quia semper sit in uoluptatibus. ex quo effici putat ille, quod quærimus, ut sapiens semper beatus sit. etiamne, si sensibns carebit oculorum, si aurium? etiam: nam ista ipsa contemnit. primum enim, horribilis ista cæcitas quibus tandem caret uoluptatibus? cum quidam etiam disputent cæteras uoluptates in ipsis habitare sensibus; quæ autem aspectu percipiantur, ea non uersari in oculorum ulla iocunditate; ut ea, quæ gustemus, olfaciamus, tractemus, audiamus, in ea ipsa, ubi sentimus, parte uersentur: in oculis tale nihil fit. animus accipit quæ uidemus. animo autem multis modis, uarijsq; delectari licet, etiam si non adhibeatur aspectus. loquor autem de docto homine, & erudito, cui uiuere est cogitare: sapientis enim cogitatio non ferme ad inuestigandum adhibet oculos aduocatos: etenim si nox non adimit uitam beatam, cur dies nocti similis adimat? nam illud Antipatri Cyrenaici est quidem paulo obscœnius, sed non absurda sententia est: cuius cæcitatem cum mulierculæ lamentarentur, quid agitis, inquit? an uobis nulla uidetur uoluptas esse nocturna? Appium quidem ueterem illum, qui cæcus annos multos fuit, & ex magistratibus, & ex rebus gestis intelligimus in illo suo casu nec priuato, nec publico muneri defuisse. C. autem Drusi domum compleri consultoribus solitam accepimus: cũ,

quorum res esset, sua ipsi non uidebant, cæcum adhibebant ducem. pueris nobis Cn. Aufidius prætorius & in senatu sententiam dicebat, nec amicis deliberantibus deerat, & Græcam scribebat historiam, & uidebat in literis. Diodorus Stoicus cæcus multos annos nostræ domi uixit. is uero, quod credibile uix esset, cum in philosophia multo etiam magis assidue, quàm antea, uersaretur, & cum fidibus Pythagoreorum more uteretur, cumq; ei libri noctes, & dies legerentur, quibus in studijs oculis non egebat: tamen, quod sine oculis fieri posse uix uidetur, geometriæ munus tuebatur, uerbis præcipiens discentibus, unde, quò, quamq; lineã scriberent. Asclepiadem ferunt non ignobilem Eretricum philosophum, cum quidam quæreret quid ei cæcitas attulisset, respondisse, ut puero uno esset comitatior. ut enim uel summa paupertas tolerabilis sit, si liceat, quod quibusdam Græcis, quotidie: sic cæcitas ferri facile possit, si non desint subsidia ualetudinem. Democritus luminibus amissis alba scilicet, & atra discernere non poterat: at uero bona, mala; æqua, iniqua; honesta, turpia; utilia, inutilia; magna, parua poterat; & sine uarietate colorũ licebat uiuere beate, sine motione rerũ non licebat. atque his uir impediri animi etiam aciem aspectu oculorum arbitrabatur: & cum alij sæpe, quod esset ante pedes, non uiderent, ille infinitatem omnem peregrinabatur, ut nulla in extremitate consisteret. traditum est etiam, Homerum cæcum fuisse. at eius picturam, non poesim uidemus: quæ regio, quæ ora, qui locus Græciæ, quæ species formæ, quæ pugna, quæ acies, quod remigium, qui motus

hominum, qui ferarum non ita expictus est, ut, quæ ipse non uiderit, nos ut uideremus effecerit? quid ergo aut Homero ad delectationem animi, ac uoluptatem, aut cuiquam docto defuisse unquam arbitramur: aut, ni ita se res haberet, Anaxagoras, aut hic ipse Democritus agros, & patrimonia sua reliquissent, huic discendi, quærendiq; diuinæ delectationi toto se animo dedidissent? itaque augurem Tyresiã, quem sapientem fingunt poetæ, nũquã inducunt deplorantem cæcitatem suam: at uero Polyphemum Homerum cũ immanem, ferumq; finxisset, cum ariete etiam colloquentem facit, eiusq; laudare fortunas, quòd, quà uellet, ingredi posset, et, quæ uellet, attingere. recte hic quidem: nihilo enim erat ipse Cyclops, quàm aries ille, prudentior.
In surditate uero quidnã est mali? erat surdaster M. Crassus: sed aliud molestius, quòd male audiebat, etiã si, ut mihi uidebatur, iniuria. Epicurei nostri Græce fieri nesciunt, nec Græci Latine: ergo hi in illorum, & illi in horum sermone surdi: omnesq; id nos in ijs linguis, quas non intelligimus, quæ sunt innumerabiles, surdi profecto sumus. at uocem citharœdi non audiũt: ne stridorem quidem serræ tum, cum acuitur; aut grunitum, cum iugulatur sus; nec, cum quiescere uolunt, fremitum murmurantis maris. & si cantus eos forte delectant, primum cogitare debent, antequam hi sint inuenti, multos beate uixisse sapientes: deinde multo maiorem percipi posse legendis his, quàm audiendis uoluptatem. tum, ut paulo ante cæcos ad aurium traducebamus uoluptatem, sic licet surdos ad oculorum: etenim qui secum loqui poterit, sermonem alterius

terius non requiret . congerantur in unum omnia, ut idem oculis, & auribus captus ſit : prematur etiā doloribus acerrimis corporis : qui primum per ſe ipſi plerunque cōficiunt hominem : ſin forte lōginquitate producti, uehementius tamen torquent, quàm ut cauſa ſit cur ferantur; quid eſt tandē dij boni, quod laboremus? portus enim præſto eſt, quoniam mors ibidem eſt, æternum nihil ſentienti receptaculū. Theodorus Lyſimacho mortem minitanti, magnum uero, inquit, effeciſti, ſi Cantharidis uim conſecutus es. Paulus Perſæ deprecāti ne in triūpho duceretur, in tua id, inquit, poteſtate eſt. multa primo die, cum de ipſa morte quæreremus; non pauca etiam poſtero, cum ageretur de dolore, ſunt dicta de morte : quæ qui recordetur, haud ſanè periculū eſt, ne non mortem aut optandam, aut certe non timendam putet . mihi quidem in uita, ſeruāda uidetur illa lex, quæ in Græcorum conuiuijs obtinetur . aut bibat, inquit, aut abeat . et recte . aut enim fruatur aliquis pariter cum alijs uoluptate potandi, aut, ne ſobrius in uiolentiam uinolentorum incidat, ante diſcedat: ſic iniurias fortunæ, quas ferre nequeas, defugiendo relinquas . hæc eadem, quæ Epicurus, totidem uerbis dicit & Hieronymus. quòd ſi ijs philoſophis, quorum ea ſententia eſt, ut uirtus per ſe ipſa nihil ualeat, omne, quod honeſtum nos, & laudabile eſſe dicimus, id illi caſſum quiddam, et inanis uocis ſono decoratum eſſe dicant, et tamen ſemper beatum eſſe cenſent ſapiētem : quid tandem à Socrate, & Platone, perfectisq; philoſophis faciendum putes? quorum alij tantam præſtantiā in bonis animi eſſe dicunt, ut ab his corporis, & externa ob-

ſcurentur. alij autem hæc ne bona quidem ducunt, in animo reponunt omnia. quorum cõtrouerſiam ſolebat tanquam honorarius arbiter iudicare Carneades: nam cum, quæcunque bona Peripateticis, eadem Stoicis commoda uiderentur; neque tamen Peripatetici plus tribuerent diuitijs, bonæ ualetudini, cæteriſq; rebus generis eiuſdem, quàm Stoici, cum ea re, non uerbis ponderarentur: cauſam eſſe diſſidendi negabat. quare hunc locum cæterarum diſciplinarum philoſophi quemadmodum obtinere poſſint, ipſi uiderint. mihi tamen gratũ eſt, quòd de ſapientium perpetua bene uiuendi facultate dignum quiddam philoſophorum uoce profitentur. ſed quoniam mane eſt eundum, has quinque dierum diſputationes memoria comprehendamus. equidem me etiam conſcripturum arbitror: ubi enim melius uti poſſumus hoc, cuicuimodi eſt, otio? ad Brutumq; noſtrum hos libros alteros quinque mittemus: à quo non modo impulſi ſumus ad philoſophicas ſcriptiones, uerũ etiam laceſſiti. in quo quantum cæteris profuturi ſumus, nõ facile dixerimus: noſtris quidem acerbiſſimis doloribus, uarijſq;, & undique circunfuſis moleſtijs alia nulla potuit inueniri leuatio.

SCHOLIA PAVLI MANVTII IN TVSCVLANAS QVAESTIONES CICERONIS.

Pagina 149.

FIERI autem potest] Mallem, Ferri autem potest.

157.

PARTITAM illam, & auitam] Recte paritam, non autem patriam, ut antea legebatur. id Nonij testimonio comprobatur, qui in uerbo patrita hunc locum recitat, & affert præterea exemplum ex Varrone.

159.

HOC est se ipsum posse cognoscere] Frigidum, & planè superuacaneum: itaque puto esse tollendum, ut glossam.

161.

ERRANTIVM stellarum cursus, progressiones, institiones] Ex duabus dictionibus, cursus, progressiones, feci coniecturam, legendum esse, institiones, non, ut antea, institutiones: ut similibus, & conuenientibus utatur uerbis. sunt autem correctiones quædam: quarum etsi ratio non explicatur, tamen, quibus iudicium est paulo subtilius, facile, cur factæ sint, ipsi per se intelligunt. rudibus autem, & tardis, & ijs, qui sibi omnia minutatim concidi, omniáq; tanquam mansa à nutrice inseri in os uolunt, ego quidem, ut satisfaciam, non laboro.

163.

FONTES *scatere, herbis prata conuestirier*] Hic, scatere, pronunciandũ est media correpta, ut anapæstus fiat, scater' her. alioqui uersus claudicabit. sic & Lucretius libro V. Largifluũ fontem scatere, atque erũpere lumen. & infra in eodem libro, Et partim plano scatere, atque erumpere campo. Plautus etiam, opinor in Cassina, olere, protulit, media contracta: Non omnes possunt olere unguenta exotica.

164.

NEQVIDQVAM *aliud est*] Nequidquã pro nihil, non probo: non enim fert latini sermonis cõsuetudo. Nihil quidquã aliud est, habet Maffei liber: placet: sic enim locutus est Terentius in Adelphis, Nihil quidquam uidi lætius. & Plautus in Merc. Nihil Charine te quidem quidquam pudet.

164:

EGO *autem nunquam ita te in hoc sermone dimittam ulla uti ratione, ut mors tibi uideri malũ possit.*] Neque sensus, neque locutio placet. quid enim sibi uult, nũquam te in hoc sermone dimittã ulla uti ratione? quis uero unquam sic locutus est, nũquam te dimittam ulla uti ratione? uerbum dimitto & latinum est, & ueteribus usitatum, neque eodem modo semper, sed uarie, cum infinito autem nunquam. itaque etsi nihil immutaui, ne facerem id, quod faciendum non est, ut mihi plus tribuerem, quàm libris manuscriptis: tamen non dubito, quin ita legendum, & distinguendũ sit. Ego autem nunquam ita te in hoc sermone dimittam, ulla uti ratione mors tibi uideri malum possit.

Cum autem erroris originem quærerem, hanc reperi, quòd particulã illam, uti, quæ hoc loco adiunctiua coniunctio est, lector opinatus infinitiuũ esse modum à uerbo utor, cum superiore membro coniunxit: & ut hoc imperite, ita illud impudenter, quòd, ut, addidit de suo, ut aduerbium, ita, haberet quò referretur: cum, uti pro ut esse positum, non intelligeret.

164:

LABAMVS, mutamusq; sententiam clarioribus etiam in rebus: in his est enim aliqua obscuritas] Forte rectius hoc modo. Labamus, mutamusq; sentẽtiã. clarioribus etiam in rebus inest aliqua obscuritas.

165:

MIGRARE. A. Spero, &c.] Elegãtius, si, notis literarum, quibus personæ significantur, inductis, cõtinuata oratione ita legatur. Migrare: spero fore, ut contingat id nobis: sed fac, ut isti uolunt, animos non remanere post mortem: uideo nos, si ita sit, priuari spe beatioris uitæ: mali uero, &c.

166.

QVASI uero ista, uel quidquam] Qui Viterbi Episcopus fuit, Petrus Crassus, uir bene doctus, & ingenio præstans, putabat esse legendum, Quasi uero ista ui quidquam. eamq; coniecturã in suo libro scripserat. quã ego uel dissentiẽtibus libris manuscriptis ualde probo. error inde natus est, quòd, uei pro ui, ueteres scribebant: de quo Politianus in Miscell. unde in librum de uniuersitate idem mendum irrepsit pagina 198: ubi legendum est, ui cum eadem coniunxit, non, uel cum eadem coniunxit.

168:

OMNIA *ista perinde ut cuique data sunt, pro rata parte aut longa, aut breuia dicuntur*] Legebatur antea, pro rata parte à uita longa. nos sensum secuti, aut longa, correximus, adiuti non nihil à libro Maffei manuscripto, in quo legitur, aut ita: ex quo sum adductus, ut, dictione, ita, in alium locum translata, sic legendũ opinarer. omnia ista, perinde ut cuique data sunt, ita pro rata parte aut longa, aut breuia dicuntur.

170.

ET *hoc quidem hoc modo: nihil autem melius æstimo*] Ex antiquo libro Maffei legendum puto: Et hæc quidem hoc modo: nihil autem melius extremo: ut hoc totum non ex Socratis oratione sit, sed à Cicerone per interpositionem prolatum: nam neque in Platonis apologia hæc sunt, & dictio illa, inquit, quæ subsequitur, ideo uidetur esse illata, ut quasi interruptum superioris orationis filum contexeret.

170.

IN *quos Symonides*] In præpositio hic accipitur in bonam partem, pro in quorum laudem, ut de Oratore libro II. Multa in Castorem scripta, & Pollucem. et de natura deorum libro I. Catulus dilexit Roscium: in quem etiam illud est eius, Constiteram exorienté Auroram forte salutans, & quæ sequuntur. De senectute etiam, In quem, inquit illud elogium, unicum plurimæ consentiunt gentes populi primarium fuisse uirum. His exemplis adducti sumus, ut, In quos, emendaremus, cum, In quo, antea legeretur.

171:

HAEC *in errore uersentur*] Concinnius, Hic *in errore uersetur*.

173.

SOLENNE, *& statum sacrificium*] Statum *lego, non statutum, ut habent aliquot impressi libri. sic & in* oratione de Arusp. resp. Statas solennesq; ce*rimonias. &* Liuius lib. XL. Proficiscuntur *ab* Thessalo*nica* Aeniam *ad statum sacrificium. manauit autem latius hoc mendum, ut in ueterum libris sæpe, pro statum, legatur statutum*.

176.

REFELLERE *sine pertinacia, et refelli sine iracundia*] Mallem *sic,* Refelli *sine pertinacia, & refellere sine iracundia*.

182.

AVT Philoctetam] Vel *in cõiunctione,* AVT, *mendum inest, uel aliquid desideratur: itaque placet legere ut est in* Maffei *libro,* Prometheum, *aut* Philoctetam.

182.

LECTVLO, *&c.*] Libro II. de Fin. *sequentes uersus non ad* Philoctetam, *sed ad saxum* Lénium *referuntur*.

196.

NOLITE *hospites adire ad me ilico istic*] Tro*chaicus est, in quem non cadit iambus: itaque non puto eos recte sentire, qui uerbis aliter collocatis ita legunt,* Nolite *hospites ad me adire ilico istic: nam in quarta sede iambus esset*.

196.

TANTA uis sceleris in corpore hæret] Trochaicus imperfectus : pedem enim desiderat: quem restituere sine libris manuscriptis nefas est : Tanta uis sceleris meo in corpore hæret, legendum quandoque sum opinatus: quam opinionem nondum mihi uenit in mentem cur abijcerem: itaque eam protuli, hoc tamen animo ut, si quis contra dixerit, pugnare nolim. Versus in pedes ita diuidendum esset, Tanta=uis scele=ris me=o in=corpo=r'hæret.

204.

CADENTES] Carētes, antea legebatur. itáq; est in libris manuscriptis: mihi tamen uisum est ut emendarem, cadentes : ex Homeri uersu, im quo est, πίπτουσιν : quod significat, cadunt. uersus autem hi, quos Cicero uertit, sunt Iliados T.

207.

NIHIL mali] Puto rectius, Nihil noui. nam si legas, Mali, ad Cleanthis rationem reuolueris. dixit etiā pagina 217. Animo sic excubat sapiens, ut ei nihil improuisum accidere possit, nihil inopinatum, nihil nouum.

214.

VT sunt alij ad alios morbos] Imperfecta similitudo: nam ad particulam, ui, quæ respondeat, uox non est. forte ita corrigendum. Vt sunt alij ad alios morbos procliuiores; itaque dicimus grauedinosos quosdā, quosdam torminosos, non quia iam sint, sed quia sæpe; sic alij ad metum.

217:

ALITER *ferat*] Opinor legendum esse, ferát: siquidem ad uocem, stultis, refertur.

219.

ADVERSA *ratione*] Maffei liber, Auersa à ratione. probo. nam etiam supra, 211: Zenoni, inquit, est diffinitio, ut perturbatio sit auersa à recta ratione contra naturam animi commotio. & 113: Omnium perturbationum fontem esse dicunt intemperantiam: quæ est à tota mente, & à recta ratione defectio, sic auersa à præscriptione rationis, ut nullo modo, &c.

226.

IRA *uero quanquam diu perturbat animum, dubitationem insaniæ non habet*] Mendum est in uoce, quanquam. ueteres libri, quos ego uiderim, habent, quæ quam, deprauate omnino, si respicimus, dictio ira quò referatur. quòd si coniecturæ locus est, ita legerem: Ira uero, quàm diu perturbat animum, dubitationem insaniæ non habet.

226:

AT NATVRALIS EST.] Obiectio: cui respondet quod sequitur; An quidquã esse potest secundum naturam, quod sit repugnante ratione? & est sententia, nisi fallor, multo concinnior, quàm si legas, ut antea, aut naturalis est? cum præcedenti membro connectens. ut autem hunc locum una dempta litera correximus, sic paulo post alium una immutata restituimus. nam ubi legebatur, priusquam esset ulla ulciscendi libido, nos sensu meliore emendauimus, prius, quàm esset ulta, ulciscendi libido.

242:

CVI *rei refertæ*] Concinnius, Cui referte

246.

FACERE *non potuerunt?*] Iacet uerbum, facere, & planè otiosum hic est. lege sine eo: multo erit elegantius.

247.

QVIDQVID *obiectum est*] Aut, pro Quidquid, legendum est, Quid: aut, Quidquid, hic accipiendum pro Quidque: ut apud Lucretium libro II. inq; suos quidquid rursus reuocare meatus. & libro IIII. Semper enim summum quidquid de rebus abundat. & libro V. Sic unum quidquid paulatim protrahit ætas In medium. Possem ex oratoribus loca recitare: sed ego, in latinis locutionibus ubi quid eiusmodi occurrit, quod sine exemplorum comprobatione durius uideatur, libentius poetarum utor auctoritate, quàm oratorum: sunt enim poetæ certiores latinæ linguæ testes, propterea quòd metri ratio facit, ut mutationi non tam facile locus sit: quod in oratoribus contra uidemus.

249.

AT *enim non sine ignominia afficere poterit sapientem*] Locus rectè stellula notatus: mendum enim subesse constat. forte ita restituit posset. At enim non erit sine ignominia. ignominia afficere poterit sapientem? de sapiente enim est hæc omnis oratio. sententia certe hæc uidetur esse: quibus autem uerbis explicanda sit, statuere nostrum non est. studiosi libros antiquos adeant, & eorum ope utentes locum emendent.

25c:

OMNESQVE id nos] Id, non uideo quid spectet. antiqui scribebant, It. inde mihi orta coniectura est, ut, Item, legendum putarem.

FINIS.

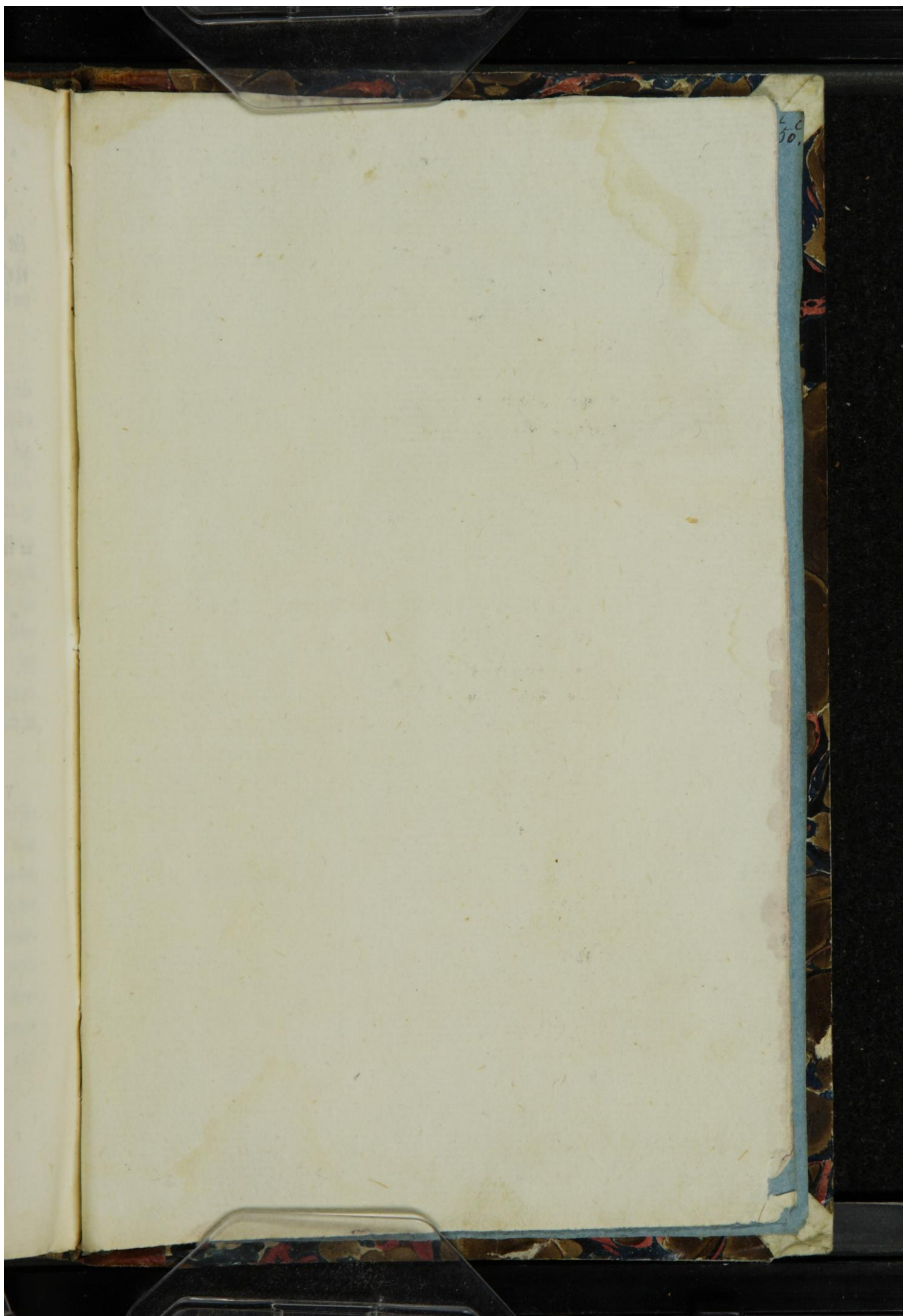
SERIES LITERARVM.

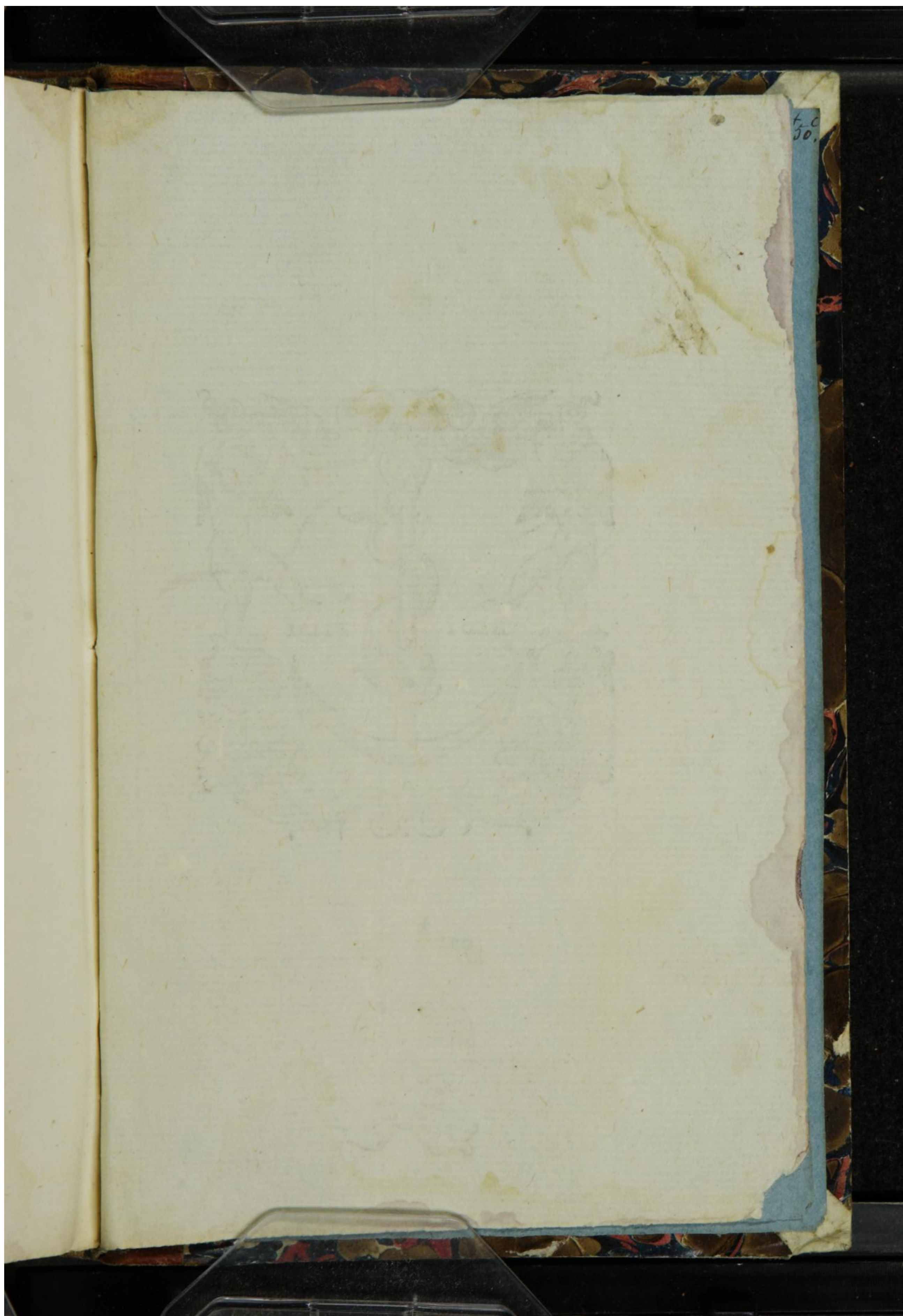
aa bb cc dd ee ff gg hh ii kk ll mm nn oo

Omnes quaterniones.

APVD ALDI FILIOS.

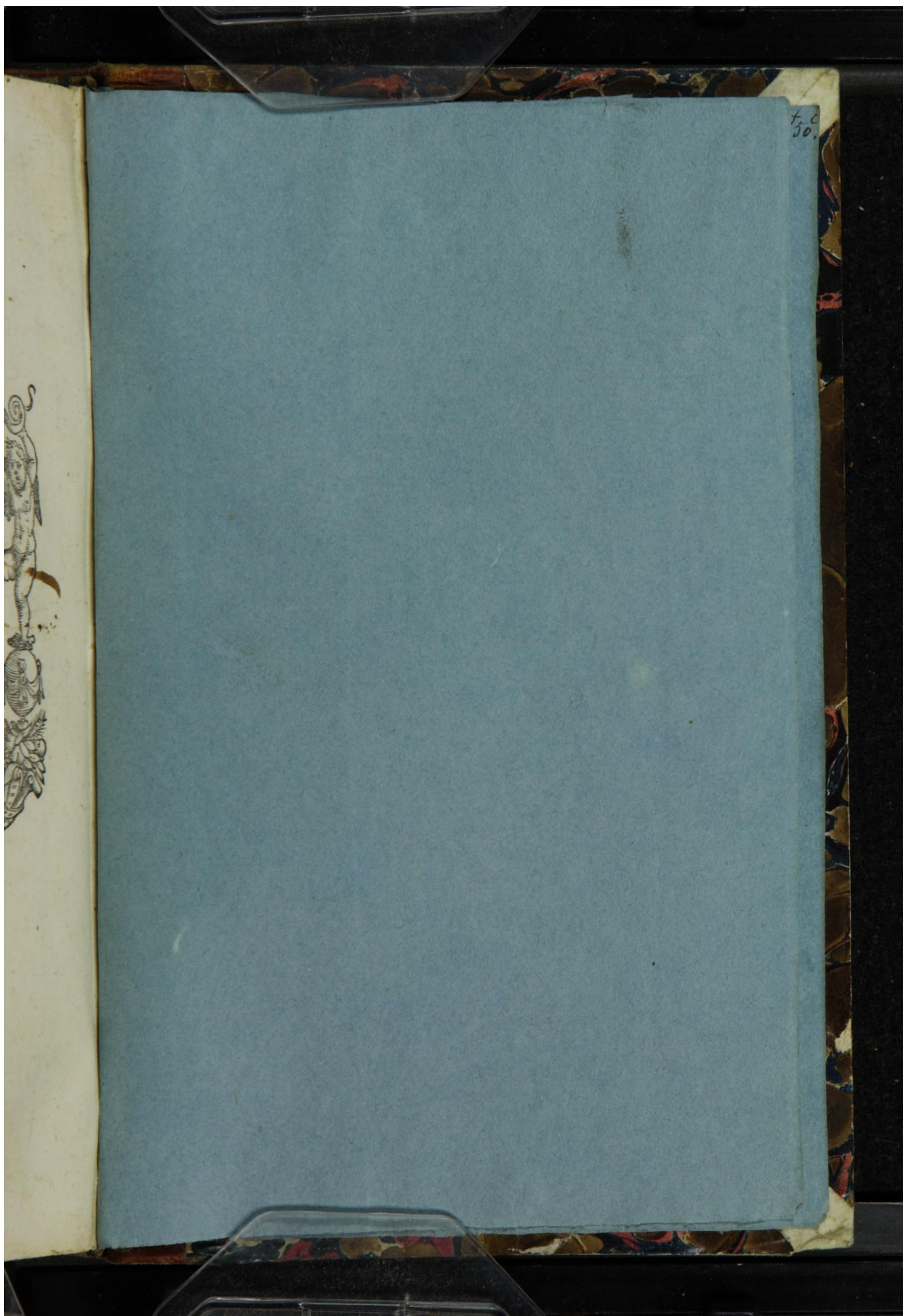
VENETIIS, M. D. XLVI.

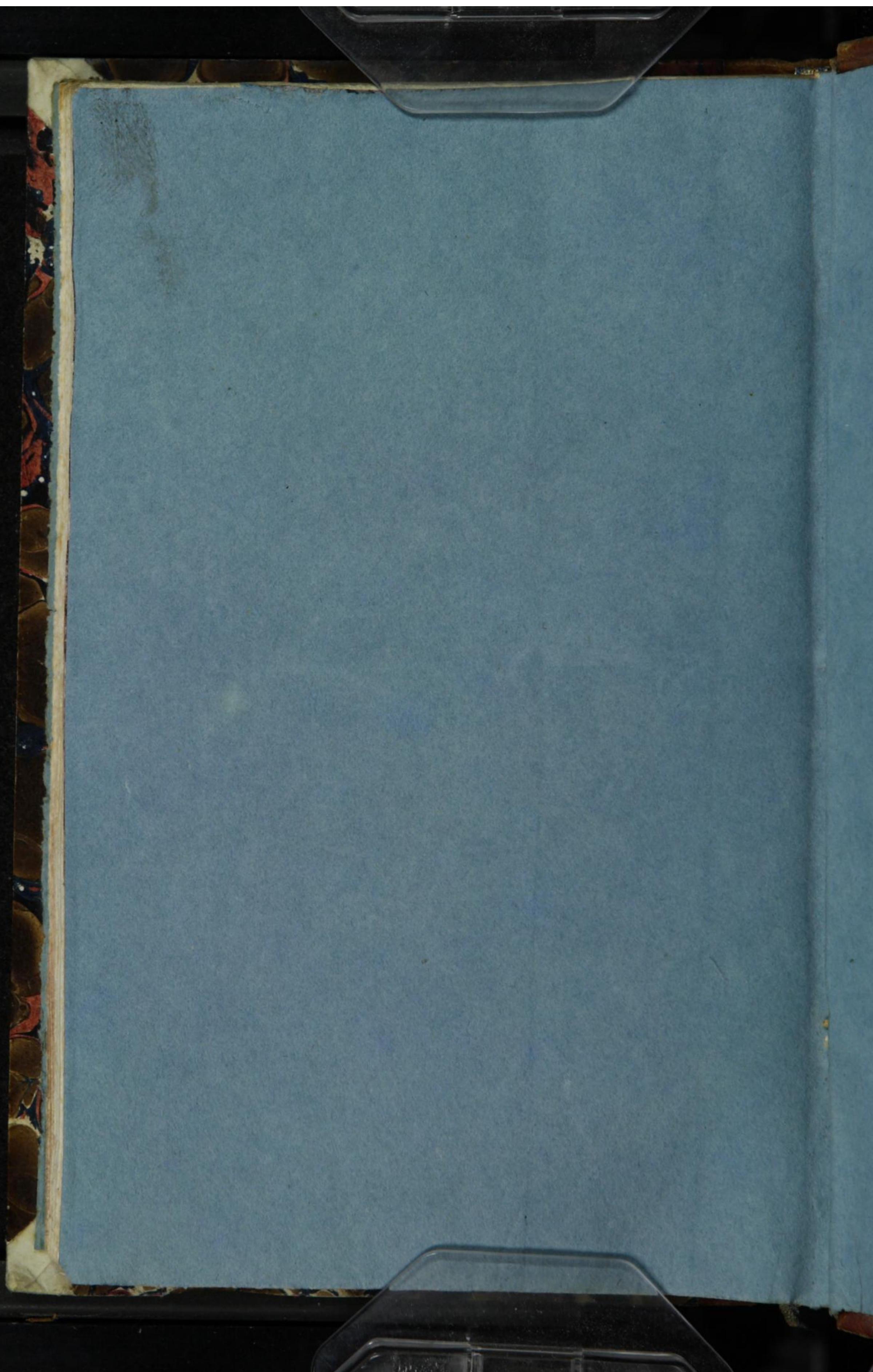

ALDI FILII

BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE
FIRENZE

3.50.